

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

A MAGYAR HELYESÍRÁS SZABÁLYAI

TIZENEGYEDIK KIADÁS
MÁSODIK (VÁLTOZATLAN) LENYOMAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1985

TARTALOM

ELŐSZÓ

SZABÁLYZAT

ÁLTALÁNOS TUDNIVALÓK

Írás és helyesírás
A magyar helyesírás

A BETŰK

A magánhangzók írása
A mássalhangzók írása
Az ábécé
A betűrendbe sorolás

A KIEJTÉS SZERINTI ÍRÁSMÓD

A szótövek írása
A toldalékok írása
A szóelemek elhomályosulása

A SZÓELEMZŐ ÍRÁSMÓD

A szóelemek mai alakját tükröztető írásmód
A szóelemek módosult alakjait feltüntető írásmód

A HAGYOMÁNYOS ÍRÁSMÓD

AZ EGYSZERŰSÍTŐ ÍRÁSMÓD

A KÜLÖNÍRÁS ÉS AZ EGYBEÍRÁS

A szóismétlések írása
A mellérendelő szókapcsolatok és összetételek,
valamint az ikerszók írása
Az alárendelő szókapcsolatok és összetételek írása
Egyéb típusú szókapcsolatok és összetételek

A KIS ÉS A NAGY KEZDŐBETŰK

A kis kezdőbetűk
A nagy kezdőbetűk

EGYÉB ESETEK

A TULAJDONNEVEK ÍRÁSA

A személynevek
Az állatnevek
A földrajzi nevek
A csillagnevek
Az intézménynevek
A márkanevek
A kitüntetések és a díjak neve
A címek
Tulajdonnevek köznevesülése

AZ IDEGEN KÖZSZAVAK ÉS TULAJDONNEVEK ÍRÁSA

A magyar írásmód szerinti írás
Az idegen írásmód szerinti írás
Az átírás

AZ ELVÁLASZTÁS

A szótagolás szerinti elválasztás
Az összetett szavaknak elemeik szerinti elválasztása

AZ ÍRÁSJELEK

A mondatokat záró írásjelek
A tagmondatok közötti írásjelek
A mondatrészek közötti írásjelek
A szövegbe ékelődést jelző írásjelek
Szavak és szórészek közötti írásjelek
Toldalékok kapcsolása
Egyéb írásjel-használati tudnivalók

A RÖVIDÍTÉSEK ÉS A MOZAIKSZÓK

A rövidítések
A mozaikszók

EGYÉB TUDNIVALÓK

ELŐSZÓ

Helyesírási szabályzatunk 10., 1954. évi kiadása három évtizeden át szolgálta társadalmunkat. Ez alatt az idő alatt a magyar helyesírásnak azelőtt sohasem tapasztalt egyöntetűsége jött létre, a 10. Kiadásnak az addig szabályozatlan esetekre adott tanácsai és ésszerű újításai is a közgyakorlat szerves részeivé lettek. Hogy helyesírásunk egységesebbé és szabályozottabbá vált, az iskolai oktatás kiterjesztésének, a könyvkiadás és általában a sajtótermék-előállítás ugrásszerű fejlődésének, a nyomdaiparral szemben támasztott szigorú követelményeknek, továbbá egyéb népgazdasági és művelődéspolitikai indítékoknak szükségszerű következménye volt.

A helyesírás azonban csak akkor tudja betölteni társadalmi szerepét, ha szünet nélkül gondozzák. 1954 óta mind beszélt, mind írott nyelvünk – elsősorban szókincsében – sokat változott, a nyelvi tudományban új nézetek, módszerek jelentkeztek, az írással élő emberek igényei megnövekedtek. Az a minden irányú fejlődés, az az életünk alapjait ható változás, amely társadalmunkban így is végbement, időszzerűvé tette, hogy az Akadémia ismét áttekintse helyesírásunk szabályainak rendszerét, és formájában megújítva – a magyar írással bárhol a világon foglalkozó egyének és közösségek számára – közzétegye.

Az előkészítő munkálatok során az illetékes akadémiai testületek aprólékosan megvizsgálták helyesírásunk minden kérdéskörét. Elemezték a felvetett módosító javaslatok indokoltságát, és felmérték, hogy végrehajtásuk esetén nyer-e velük a magyar helyesírási gyakorlat. Ez a több évig tartó munka azzal az elvi tanulsággal zárult, hogy a helyesírás állandósága, a kikristályosodott írásgyakorlat lényegének fenntartása napjainkban sokkal fontosabb társadalmi érdekévé vált, mint bármikor ezelőtt. Írásrendszerünk nagyobb mérvű átalakítása ezért sem látszott ésszerűnek. Nem kíván mélyreható reformot közönségünk sem. A társadalmi és a tudományos érdekek egyaránt azt diktálta, hogy a gyakorlatban és a szakmai vitákban megszilárdult hagyomány minden értékét megőrizzük; a szokásosan elsőnek emlegetett helyesírási alapelvről, a kiejtés tükröztetéséről ezért is a hagyományörzés felé tolódott el a hangsúly.

Hangjelölésünk rendszere például oly mélyen gyökerezik társadalmunk tudatában és rendkívül kiterjedt mindennapi írásgyakorlatában, hogy teljesíthetetleneknek bizonyultak a magyar betűállomány átalakítását célzó javaslatok; helyesírási alapelveink viszonyának és arányainak módosítására komolyan gondolni sem lehetett. Hagyományos különírási-egybeírású rendszerünket is gyakran kifogásolják, mert nehéznek vélik. Mégis célszerűbb volt megtartani, mint a szavak ezreinek írásmódját megváltoztatni, tehát az írásgyakorlat teljes összezavarodásával járó ötletekkel próbálkozni.

Hogy vitatható reformokkal ne kísérletezzünk, hanem a már megszokott írásmódok mellett maradjunk: ezt tanácsolta az az ismert tény, hogy a helyesírási módosítások társadalmi feszültségek forrásaivá is válhatnak. Egyes személyek, sőt egész rétegek is hátrányos helyzetbe kerülhetnek amiatt, hogy az újításokról csak késve vagy egyáltalán nem értesülnek, kimaradnak a fejlődés nagy áramából, s ezért elszigetelődnek. Ez a veszély a határainkon élő magyarság körében fokozott mértékben jelentkezett volna. Ezért is beszéltünk meg ottani szakemberekkel is minden felmerült kérdést.

Helyesírásunk hagyományos rendszerét érintő fontos változás a 11. kiadásban csak az, hogy a *dz* és a *dzs* betű ábécéneknek teljes jogú tagjává lépett elő: a 11. kiadás kimondja jegyeik sorvégi szétválaszthatatlanságát. Ezzel hosszú helyesírás-történeti folyamatban léptünk előre.

Annak ellenére, hogy tartózkodni kellett helyesírásunk megbolygatásától, szabályzatunk 11. kiadása több tekintetben jelentősen különbözik a megelőzőtől. A szabályok értelmezésében és megfogalmazásában a nyelvtudomány mai álláspontjának megfelelő szemlélet érvényesül. – A szabályzat fejezetei (a helyesírási részrendszereknek megfelelően) a hagyományosak, de ezek tagolása, az egyes pontok elrendezése szervezettebb, áttekinthetőbb, ésszerűbb a 10. kiadásbelinél. Számos esetben lehetőség nyílt arra, hogy a közös lényegyet kiemelő rövid bevezető után a részletek alpontokba rendezve következzenek: ezáltal a belső összefüggések jól érzékelhetővé váltak. – Minden eddigi szabályzatnál több figyelem fordul most a helyesírásban rejlő stilisztikai lehetőségekre. – A szabályzat gondozói egyeztettek a nyelvészet és más szaktudományok szempontjait, s tiszteletben tartották az akadémiai szinten kidolgozott és jóváhagyott szakmai szabályzatokat és szójegyzékeket. – Bár a 11. kiadás is (minden elődjéhez hasonlóan) a helyesírási egység előmozdítója kíván lenni, a 10. kiadásnál rugalmasabban ítéli meg helyesírásunk több vitatott kérdését (így pl. a betűrendbe sorolást, az alakváltozatokat, az idegen szavak sorvégi elválasztását stb.).

A szabályzat megszövegezői érthetőségre és világosságra, törekedtek; a nem közismert, csak a nyelvészetben használt idegen szakszókat tudatosan kerültek.

A szabályzathoz csatlakozó szótár jelentősen megújult. A helyesírási tekintetben fontos és ezért szerepeltetett szóanyag mellé, főként a 10. kiadás idejére jellemző szavak helyére (mint a szabálypontok példái esetében is) mai társadalmi, gazdasági, politikai és tudományos életünk fontos és gyakran használt szavai kerültek. A szabályokra, amelyek az illető szó írása szempontjából fontosak, utalószámok hívják fel a figyelmet. A címszók után következő, előtag és utótag szerint csoportosított szókapcsolatok és összetételek a különírási-egybeírási kérdések megoldásához segítenek hozzá.

Szavaink helyesírása a szabályzathoz igazodik. Ebből az is következik, hogy az eddigi írásmódok túlnyomórészt változatlanul maradtak; csak kevés szó írása módosult, ezzel többnyire elismerve már egyébként is elterjedt, helyesírási írásmódokat.

*

A Kossuth Nyomda szedőüzemének dolgozói – tanúsítva a nyomdászok egyszerűségét – társadalmi munkában vállalták a bizottsági előterjesztések, a szabályzati fejezetek és a szótár sokszorosítását és többszöri korrigálását. Ezzel lehetővé tették, hogy a tervezeteket sokan megismerhessék, és róluk véleményt nyilváníthassanak. Így lehetett a 11. kiadás az eddig legszélesebb körű demokratikus közmegegyezésen nyugvó rendszerezés, a Magyar Tudományos Akadémiának a társadalom véleményét tekintetbe vevő állásfoglalása.

*

A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadását az MTA Helyesírási Bizottsága dolgozta ki, a Nyelvtudományi Bizottság egyetértésével terjesztette a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya elé. Az osztály javaslatára a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége a közrebocsátásra a jóváhagyást 1984. április 24-i ülésén megadta.

SZABÁLYZAT

ÁLTALÁNOS TUDNIVALÓK

Írás és helyesírás

1. Az írás közlendőink rögzítése látható jelekkel. A helyesírás valamely nyelv írásának közmegállapodáson alapuló és közérdekből szabályozott eljárás módja, illetőleg az ezt tükröző, rögzítő és irányító szabályrendszer.

A magyar helyesírás

2. Helyesírásunk betűíró, latin betűs, hangjelölő és értelemtükröző írásrendszer.

a) Írásunk betűíró rendszerű, mert legkisebb egységei nem szót vagy szótagot rögzítő írásjegyek, hanem hangokat jelölő betűk.

b) Helyesírásunk a latin betűs írások közé tartozik, mert a sajátos magyar betűsor a latin betűkészletből alakult ki.

c) A magyar írás hangjelölő, mert betűi legtöbbször a szóelemekben valóban kiejtett hangokra utalnak, szemben az olyan írásokkal, amelyekben a leírt forma jelentős mértékben eltérhet a kiejtéstől.

d) Írásunk sokat tükröz a magyar nyelv rendszeréből: a szóalakokban általában ragaszkodunk a szóelemek feltüntetéséhez; az írásmóddal érzékeltetjük a tulajdonnevek különféle fajtáit; a különírás és az egybeírás révén megkülönböztetjük egymástól a szókapcsolatokat és az összetételeket; az összetett szavak elválasztásakor tekintettel vagyunk a szóhatárookra; stb. Ez hozzásegít a közölnivalók pontos kifejezéséhez és gyors felfogásához. Helyesírásunkat ezért nevezhetjük értelemtükrözőnek is.

A BETŰK

3. Nyelvünk hangjainak (pontosabban hangtípusainak, azaz fonémáinak) írott vagy nyomtatott jeleit betűknek nevezzük. A magyar betű vagy egyjegyű, azaz egyetlen írásjegy: *e, í, á, ü; b, r, s, v;* stb.; vagy többjegyű, azaz írásjegyek kapcsolatából áll: *cs, sz, ty, zs; dzs;* stb.

Mind kézírásban, mind nyomtatásban vannak kisbetűink: *a, ő; c, r, gy, zs, dzs;* és vannak nagybetűink: *A, Ő; C, R, Gy, Zs, Dzs;* stb. (Vö. **5., 8., 10.**)

A magánhangzók írása

4. Magánhangzóinkat egyjegyű betűkkel jelöljük; egy részük ékezet nélküli, más részük ékezetes (vagyis ponttal vagy vonással van ellátva).

a) A rövid magánhangzókat jelölő hét betűt pont nélkül, illetőleg egy vagy két ponttal írjuk: *a, e, o, u; i, ö, ü: ceruza, nyolc, közül, szikes, iparkodik* stb.

b) A hosszú magánhangzókat jelölő hét betűre egy vagy két vonást teszünk: *á, é, í, ó, ú; ő, ű: játék, lódít, húr, hős, úr* stb.

5. A magánhangzókat jelölő nagybetűkre mind kézírásban, mind nyomtatásban ugyanúgy föl kell tenni az ékezeteket, mint a kisbetűkre: *Ökrös, Ürményi, Ázsia, Óbuda, Őze* stb. – Csak a rövid *i* nagybetűs alakján nincs pont: *Ilona, Izland* stb. A hosszú nagy *Í*-re azonban ki kell tenni az ékezetet: *Írország, Új Írás* stb.

6. A magánhangzók időtartamának fontos nyelvi szerepe van; más szó lehet a rövid és más a hosszú magánhangzós:

<i>akar – akár</i>	<i>kemény – kémény</i>
<i>bal – bál</i>	<i>öt – őt</i>
<i>oda – óda</i>	<i>irt – írt</i>
<i>áru – árú</i>	<i>tűzért – tűzéért</i>
<i>koros – kóros – kórós</i> stb.	<i>Vereb – veréb – véreb</i> stb.

Stilisztikai okból (a szokatlanul hosszú ejtés érzékeltetésére) a magánhangzót jelölő betűket halmozhatjuk is: *Één? Góóól! Neeem.* Stb.

A mássalhangzók írása

7. Mássalhangzóinkat egy- vagy többjegyű, mellékjel nélküli betűkkel jelöljük.

a) A mássalhangzókat jelölő betűk közül tizenhét egyjegyű: *b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v, z: pálma, fejtegetés, kér* stb. Nyolc betűnk kétjegyű: *cs, dz, gy, ly, ny, sz, ty, zs: batyu, csökönnyös* stb.; egy betűnk pedig háromjegyű: *dzs: lándzsa* stb.

b) A mássalhangzók hosszúságát betűkettőzéssel jelöljük. – Az egyjegyűeket kétszer írjuk le: *bb, cc, dd, ff, gg, hh, jj, kk, ll, mm, nn, pp, rr, ss, tt, vv, zz: add, aggot, kellett* stb. – A többjegyűeket csak az összetett szavak határán kettőzzük teljesen: *jegygyűrű, fénynyaláb, díszszemle* stb.; egyéb helyzetekben egyszerűsítve kettőzzük őket, vagyis csak első jegyüket írjuk kétszer: *ccs, ddz, ddzs, ggy, lly, nny, ssz, tty, zzs: loccsan, eddzük, asszonnyal* stb. [De elválasztáskor: *locs-csan, edz-dzük, asz-szony-nyal* stb.; vö. **226. f), 227.**]

8. A többjegyű betűknek csak az első jegyét írjuk nagybetűvel: *Csoma, Dzsingisz, Szolnok, Zsolt* stb. Ugyanígy: *Ssz!* (indulatszó); *Nyár van.* (mondat); stb.

A csupa nagybetűkben írt betűszókban a többjegyű betűk minden jegyét naggyal írjuk: *KISZ, CSKP, GYSEV* stb. [Vö. 283. a] – Hasonlóképpen járunk el akkor is, ha bármely szót (vagy akár hosszabb szöveget) végig nagybetűvel írunk: *CSOMAGMEGŐRZŐ; TILOS A DOHÁNYZÁS*; stb.

9. A mássalhangzók időtartamának fontos nyelvi szerepe van; más szó lehet a rövid és más a hosszú mássalhangzós:

<i>hal – hall</i>	<i>hason – hasson</i>
<i>len – lenn</i>	<i>feje – fejje</i>
<i>eset – esett</i>	<i>orom – orrom</i>
<i>megy – meggy</i> stb.	<i>kasza – kassza</i> stb.

Stilisztikai célból (a szokatlanul hosszú ejtés érzékeltetésére) a mássalhangzót jelölő betűket többszörözhetjük is: *Nnem! Terringettét! Psszt!* Stb.

Az ábécé

10. Az ábécé a betűk meghatározott felsorolási rendje. A magyar magánhangzókat és mássalhangzókat jelölő 40 kisbetű hagyományos állománya és sora (a magyar ábécé): *a, á, b, c, cs, d, dz, dzs, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs.*

A magyar nagybetűk sorrendje ugyanaz, alakjuk a következő: *A, Á, B, C, Cs, D, Dz, Dzs, E, É, F, G, Gy, H, I, Í, J, K, L, Ly, M, N, Ny, O, Ó, Ö, Ő, P, R, S, Sz, T, Ty, U, Ú, Ü, Ű, V, Z, Zs.* (Vö. 3., 5., 8.)

11. A magyar írásgyakorlatban is gyakran előforduló *q*-t, *w*-t, *x*-et és *y*-t így soroljuk be ábécénkbe: ... *p, q, r* ... *v, w, x, y, z, zs*; ... *P, Q, R* ... *V, W, X, Y, Z, Zs.*

A *ch*-t a betűrendbe sorolás szempontjából (bármely hangértékben áll is) *c + h* kapcsolatnak tekintjük. (Vö. 15.)

12. Régi, ma már egyébként nem használatos magyar betűkkel családneveinkben találkozunk. (Vö. 87., 157.) Ezek a többnyire kétjegyű betűk magánhangzókat és mássalhangzókat egyaránt jelölhetnek:

<i>aa = á: Gaal</i> [e.: gál]	<i>ch = cs: Madách</i> [e.: madács]
<i>eé = é: Veér</i> [e.: vér]	<i>cz = c: Czuczor</i> [e.: cucor]
<i>eő = ö: Eötvös</i> [e.: ötvös]	<i>s = zs: Jósika</i> [e.: józsika]
<i>ew = ö: Thewrewk</i> [e.: török]	<i>th = t: Csáth</i> [e.: csát]
<i>oó = ó: Soós</i> [e.: sós]	<i>ts = cs: Takáts</i> [e.: takács]
<i>y = i: Kölçsey</i> [e.: kölçsei] stb.	<i>w = v: Wesselényi</i> [e.: veselényi] stb.

Az ilyen régi betűket tartalmazó nevek betűrendi besorolásának módjáról a 15. pont szól.

13. Az idegen tulajdonnevekben és egyéb szavakban más ábécék betűi és betűkapcsolatai is előfordulnak mind magánhangzók, mind mássalhangzók jelölésére:

angol: *Greenwich* [e.: grínics], *joule* [e.: dzsúl]
 cseh: *Dvořák* [e.: dvorzsák], *Škoda* [e.: skoda]
 francia: *Eugène* [e.: özsen], *Nîmes* [e.: nim]
 német: *Schäfer* [e.: séfer], *Werther* [e.: verter]
 olasz: *Bologna* [e.: bolonya], *quattrocento* [e.: kvatrocsetó]
 portugál: *Guimarães* [e.: gimarajs], *piranha* [e.: piránya]
 román: *Tîrgoviște* [e.: tirgoviste], *piața* [e.: piaca]
 szerbhorvát: *Đurić* [e.: gyúrity], *Živogošće* [e.: zšivogostye]

Az idegen betűket és betűkapcsolatokat tartalmazó tulajdonnevek és egyéb szavak betűrendi besorolásának elveit a **15.** pont tartalmazza.

A betűrendbe sorolás

14. A betűrendbe sorolás az az eljárás, amellyel a szavakat – általában a magyar ábécé alapján – sorrendbe szedjük. Az egységes módon való elrendezés teszi lehetővé, hogy a szavak rengetegében tájékozódni lehessen. A fontosabb általános szabályok, melyek a szótárakban, lexikonokban, névsorokban stb. való eligazodást segítik, a következők:

a) A különböző betűvel kezdődő szavakat – a d) pontban jelzett kivételekkel – az első betűk ábécébeli helye szerint állítjuk rendbe, illetőleg keressük meg:

acél kettő remény
cukor Nagy sokáig
csók nyúl szabad
gép olasz Tamás
hideg öröm vásárol stb.

A betűrendbe sorolás szempontjából nem teszünk különbséget a kis- és a nagybetűk között.

Az egyjegyű betűt teljesen elkülönítjük az azonos írásjeggyel kezdődő, de külön mássalhangzót jelölő kétjegyű (ill. háromjegyű) betűtől. Mindig az egyjegyű betű van előbb:

cudar dac Zoltán
cukor domb zongora
cuppant duzzog zúdul
csalít dzsem zsalu
csata Dzsungária zseni
Csepel stb. Dzsungel stb. Zsigmond stb.

b) Ha a szavak azonos betűvel vagy betűkkel kezdődnek, a sorrendet az első nem azonos betű ábécébeli helye határozza meg:

lom pirinkó tükör
lomb pirinyó Tünde
lombik pirít tünemény
Lontay pirkad tüntet
lovagol stb. Piroska stb. tüzér stb.

e) A szavakat a szó belsejében és a szó végén levő betűk tekintetében a következőképpen szedjük betűrendbe. – Az egyjegyű betűt (miként a szó elején is) teljesen elkülönítjük az azonos elemmel kezdődő, de külön mássalhangzót jelölő kétjegyű (ill. háromjegyű) betűtől, tehát az egyjegyű mindig megelőzi az utóbbiakat. – Az egyjegyű betűk sorrendjében a kettőzött betűk első és második írásjegye külön-külön betűnek számít. (Vagyis: $bb = b + b$; $rr = r + r$; stb.) – A többjegyű betűk kettőzött változatait sohasem az egyszerűsített alakok szerint soroljuk be a betűrendbe, hanem a megkettőzött betűt mindig két külön betűre bontjuk, s így soroljuk a szót a megfelelő helyre. (Vagyis: $ccs = cs + cs$; $ggy = gy + gy$; $ddzs = dzs + dzs$; stb.)

<i>kas</i>	<i>mennek</i>	<i>nagy</i>
<i>Kasmír</i>	<i>mennének</i>	<i>naggyá</i>
<i>Kassák</i>	<i>menü</i>	<i>nagygyakorlat</i>
<i>kastély</i>	<i>menza</i>	<i>naggyal</i>
<i>kasza</i>	<i>meny</i>	<i>nagyít</i>
<i> kaszinó</i>	<i>Menyhért</i>	<i>nagyobb</i>
<i>kassza</i>	<i>mennybolt</i>	<i>nagyol</i>
<i>kaszt stb.</i>	<i>mennyi stb.</i>	<i>nagyoll stb.</i>

d) A magánhangzók rövid és hosszú változatát jelölő betűk ($a - \acute{a}$, $e - \acute{e}$, $i - \acute{i}$, $o - \acute{o}$, $\acute{o} - \acute{ö}$, $u - \acute{ú}$, $\acute{ü} - \acute{ű}$) a kialakult szokás szerint mind a szavak elején, mind pedig a szavak belsejében azonos értékűnek számítanak a betűrendbe sorolás szempontjából. A magánhangzó hosszú változatát tartalmazó szó tehát meg is előzheti a rövid változatút:

<i>ír</i>	<i>Irán</i>	<i>író</i>
<i>Irak</i>	<i>írandó</i>	<i>iroda</i>
<i>iram</i>	<i>iránt</i>	<i>irónia stb.</i>

A rövid magánhangzós szó kerül viszont előbbre olyankor, ha két szó betűsora csak az azonos magánhangzók hosszúsága tekintetében különbözik:

<i>égbolt</i>	<i>kerek</i>	<i>szel</i>
<i>Égei-tenger</i>	<i>kerék</i>	<i>szél</i>
<i>Eger</i>	<i>keres</i>	<i>szelel</i>
<i>egér</i>	<i>kérés</i>	<i>szeles</i>
<i>éger</i>	<i>koros</i>	<i>szelés</i>
<i>égés</i>	<i>kóros</i>	<i>széles</i>
<i>egész stb.</i>	<i>kórós stb.</i>	<i>szelet stb.</i>

e) A különírt elemekből álló szókapcsolatokat és az egybeírt vagy kötőjellel kapcsolt összetételeket minden tekintetben olyan szabályok szerint soroljuk betűrendbe, mint az egyszerű szavakat. A szóhatárokat tehát nem vesszük figyelembe. – Ugyanez a szabály érvényes a közszavak közé besorolt tulajdonnevekre is.

<i>Kis részben</i>	<i>márvány</i>	<i>tiszafa</i>
<i>kissé</i>	<i>márványkő</i>	<i>Tiszahát</i>
<i>Kiss Ernő</i>	<i>márvány sírkő</i>	<i>Tisza Kálmán</i>
<i>kis sorozat</i>	<i>Márvány-tenger</i>	<i>Tisza menti</i>
<i>kissorozat-gyártás</i>	<i>márványtömb</i>	<i>Tiszántúl</i>

<i>kis számban</i>	<i>Márvány Zsolt</i>	<i>Tisza-part</i>
<i>kistányér</i>	<i>másféle</i>	<i>tiszavirág</i>
<i>kis virág stb.</i>	<i>másol stb.</i>	<i>tiszt stb.</i>

f) Különleges célt szolgáló névsorokban, tárgymutatókban, kartotékokban stb. a több szóból álló egységeket vagy az egész kapcsolatot, vagy csak az első elem alapján szokás besorolni, ahogyan a könnyebben kezelhetőség érdeke vagy egyéb szempont kívánja. – A könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás (dokumentáció) területén követendő eljárást szabvány írja elő (MSZ 3401).

15. A betűrendbe soroláskor a szokásostól némiképp eltérően kezeljük a régies írású magyar családnevekben, valamint az idegen szavakban és tulajdonnevekben előforduló régi magyar, illetőleg idegen betűket.

A régies írású magyar családnevekben levő kétjegyű betűket elemeikre bontva soroljuk be ($ew = e + w$; $ch = c + h$; $cz = c + z$; stb.): – Az idegen ábécékben használt kapcsolatokat szintén külön betűk egymásutánjának tekintjük. ($ch = c + h$; $oe = o + e$; $sch = s + c + h$; stb.). – Az idegen betűk közül azok, amelyek valamelyik magyar betűtől csak mellékjelükben különböznek, az ábécébe soroláskor nem tekintendők önálló betűknek. Az idegen mellékjelet csak akkor vesszük figyelembe, ha az idegen mellékjeles betűt tartalmazó szó betűinek sorában nincs más különbség. Ilyenkor az idegen mellékjeles szó kerül hátrább:

<i>cérna</i>	<i>Gaal</i>	<i>moshat</i>
<i>Černý</i>	<i>galamb</i>	<i>mosna</i>
<i>Champagne</i>	<i>Gärtner</i>	<i>Mošna</i>
<i>Cholnoky</i>	<i>gáz</i>	<i>mosópor</i>
<i>címez</i>	<i>geodézia</i>	<i>Møsstrand</i>
<i>cukor</i>	<i>Georges</i>	<i>mostan</i>
<i>Czuczor</i>	<i>góc</i>	<i>munka</i>
<i>csapat stb.</i>	<i>Goethe stb.</i>	<i>Muñoz stb.</i>

16. Az olyan sajátos célú munkák (lexikonok, enciklopédiák, atlaszok és térképek névmutatói stb.), amelyekben magyar és idegen nyelvű szóanyag erősen keveredik egymással, rendszerint az úgynevezett általános latin betűs ábécét követik: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z*. Ebben a rendszerben mind a magyar, mind az idegen többjegyű betűknek minden egyes eleme külön, önálló egységnek számít, és a besorolás nincs tekintettel sem a magyar ékezetekre, sem az idegen betűk mellékjeleire.

Az ilyenfajta munkák szavainak betűrendbe sorolása bonyolult feladat. A követendő eljárást a könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás (dokumentáció) területén szabvány (MSZ 3401) írja elő, illetőleg belső szakmai útmutatók szabályozzák. Ezek hatálya azonban nem terjeszthető ki írásbeliségünk általános gyakorlatára.

A KIEJTÉS SZERINTI ÍRÁSMÓD

17. A szóelemek leírásának alapja a történeti hagyományban kialakult, a helyesírás által is őrzött mai köznyelvi kiejtés.

Szavaink legnagyobb részének köznyelvi kiejtése határozottan megállapítható; például a *kísér*, *kell*, *szalma*, *akác*, *zöld*, *négy* stb. köznyelvi alakok, szemben a nyelvjárási (ill. régies) „késér”, „kő”, „szóma”, „ákác”, „zöd”, „nigy” stb. formákkal. Így van ez a toldalékok esetében is: a *látni*, *házból* stb. köznyelvi alakokkal szemben a „látnyi”, „házbul” stb. formák nyelvjárási (ill. régies) kiejtésűek, ezért az írásban kerülendők. A beszélt nyelvben mutatkozó ingadozásokat (pl. az „erössen”, „szöllő” stb.), esetleg nyilvánvaló helytelenségeket (pl. a „kőrut”, „köppený”, „ellemez” stb. ejtismódot) helyesírásunk nem veszi figyelembe, hanem az írásgyakorlat alapján is kikristályosodott köznyelvi formákat rögzíti, hogy általánossá válásukat segítse.

Művészi vagy tudományos célból azonban nyelvjárási, régies vagy más nem köznyelvi alakok használatára is szükség lehet.

18. A kiejtés szerinti írás elve azt jelenti, hogy a szóelemek (szótövek, képzők, jelek, ragok) írásformáját köznyelvi kiejtésük szerint rögzítjük: *láz*, *fény*, *ír*, *véd*, *tíz*, *húsz*; *-s*, *-talan*, *-telen*, *-va*, *-ve*; *-bb*, *-t*, *-j*; *-n*, *-tól*, *-től*, *-kor*; stb. Legnagyobb részük ezt az írásformáját tartja meg akkor is, ha több szóelemből álló szóalakokba kerül. Bizonyos típusokban azonban a szóelemek kiejtésbeli módosulását az írás is feltünteti.

A szótövek írása

19. Szavaink legnagyobb részének csak egyetlen, az általános köznyelvi kiejtést tükröző írott formája van. Néhány szócsoport azonban – a nyelvhasználatbeli váltakozás vagy ingadozás miatt – bizonytalanságokra ad okot.

Az *i*, *u*, *ü* és az *í*, *ú*, *ű*

20. Szavaink többségében az *i*, *u*, *ü* az egész magyar nyelvterületen rövid: *igaz*, *fizet*; *ugat*, *fut*; *ürge*, *füst*; stb. Bár sok szóban ingadozik a kiejtés, helyesírásunkban már általában kialakult, hogy mely esetekben írunk *i*, *u*, *ü*-t, illetőleg *í*, *ú*, *ű*-t.

21. Egyes szavaknak minden alakjában hosszú a szókezdő, illetőleg a szóbelseji *í*, *ú*, *ű*: *íz*, *ízes*, *íznek*; *szín*, *színes*, *színez*; *szív*, *szíves*, *szívből*; *hús*, *húsok*, *húsból*; *súly*, *súlyos*, *súlya*; *új*, *újtság*, *újra*, *újabb*; *gyűjt*, *gyűjtemény*, *gyűjtjük*; *hús*, *húsit*, *húsek*; *tű*, *tűk*, *tűvel*; stb. (Vö. 27.)

22. A szavak végén legtöbbször rövid *i* van: *kocsi*, *kifli*, *bácsi*, *néni*, *kicsi*, *nini*; *Peti*, *Mari*; stb. – Van azonban néhány hosszú *í*-re végződő szavunk is: *sí*, *zrí*, *nyí*, *rí*, *csicsí*, *gyí*, *kikirikí* stb.

23. Hosszú *ú*, *ű* van a legtöbb főnév végén: *ágyú*, *borjú*, *faggyú*, *fiú*, *gyanú*, *háború*, *kátyú*, *koszorú*, *szú*, *tanú*, *varjú*; *betű*, *fésű*, *gyepű*, *gyűrű*, *gyűszű*, *mű*, *seprű*; stb.

Vannak azonban olyan főneveink is, amelyeknek a végén az *u*, *ü* rövid: *adu*, *alku*, *áru*, *bábu*, *batyu*, *daru*, *falu*, *gyalu*, *hamu*, *hindu*, *kapu*, *lapu*, *saru*, *satu*, *szaru*, *zsalu*; *büriü*, *esküü*, *menüü*, *revüü*, *ürüü*; stb. – Rövid *u*-val írjuk a becézett alakokat is: *anyu*, *apu*; *Icu*; stb.

24. A melléknevek végén mindig hosszú *ú*, *ű* van: *domború*, *homorú*, *hosszú*, *savanyú*, *szomorú*; *gömbölyű*, *gyönyörű*, *könnyű*, *nagyszerű*, *szörnyű*; stb. (Vö. 34.)

Az alakváltozatok

25. Vannak olyan szavaink, amelyek a köznyelvben kétféle alakban használatosak. Ilyenkor az írásban is mindkét alakváltozat használata jogos és helyes.

a) Magánhangzók tekintetében váltakoznak többek között a következő szavak:

fel – föl, csepeg – csöpög, fedél – földél, seprű – söprű;

csoda – csuda, csorog – csurog;

dől – dül;

hova – hová;

levő – lévő, tied – tiéd, mienk – miénk, fővény – fővény;

lábás – lábós;

lány – leány, mért – miért, rá – reá; stb.

b) Mássalhangzók tekintetében váltakoznak többek között a következő szavak:

lenn – lent, fenn – fent, kinn – kint;

gyerek – gyermek;

foltoz – foldoz; stb.

Az alakváltozatok legtöbbször nem azonos értékűek. A *hova* és a *hová*, a *lenn* és a *lent* stb. korlátozás nélkül egymás helyébe léphet. A *lány*, *rá* stb. általános használatú, a *leány*, *reá* stb. választékos hangulatú. A *csepp* és a *csöpp*, a *csend* és a *csönd* stb. önálló szóként egymással változatható, de néhány összetett szavunk csak egy változatban szokásos: *cseppkő, cseppfertőzés, csendháborítás* stb.

A tőváltozatok

26. Az igék és a névszók bizonyos csoportjai egyes toldalékok előtt megtartják, más toldalékok előtt megváltoztatják alapformájukat.

27. Hosszú *í, ú, ü* hangot tartalmazó szavaink két csoportra oszlanak. (Vö. 21.)

a) Számos szó a toldalékos alakok többségében is megőrzi a többeli magánhangzó hosszúságát, s csak néhány származékban váltja rövidre: *zsír, zsírt, zsíros*, de: *zsiradék*; – *hús, húsz, húszat, húszas*, de: *huszadik, huszad, huszon-*; – *tíz, tízen, tízes*, de: *tized, tizen-*; stb. – *ír, írok, írás, írat* (ige); de: *irat* (főnév), *iroda, irodalom*; stb. – *bújik, bújjon, bújócaska, bújthat*; de: *bujkál, bujdosó*; stb. – *dül, dült, dülve, dülő*; de: *düledezik, dülöngél, dülleszt*; stb.

b) Vannak viszont szabályos *í – i, ú – u, ü – ü* váltakozást mutató főnevek. Írásukat megkönnyíti a *nyár – nyarat, kéz – kezet* típusú szavakkal való összehasonlításuk: általában ugyanazon toldalékok előtt vált rövidre az *í, ú, ü*, mint a *nyár* vagy a *kéz* magánhangzója. Például:

	<i>kéz</i>	<i>víz</i>	<i>út</i>	<i>tűz</i>
	<i>kézben</i>	<i>vízben</i>	<i>útban</i>	<i>tűzben</i>
	<i>kézre</i>	<i>vízre</i>	<i>útra</i>	<i>tűzre</i>
	<i>kézi</i>	<i>vízi</i>	<i>úti</i>	<i>tűzi</i>
de:	<i>kezet</i>	<i>vizet</i>	<i>utat</i>	<i>tüzet</i>
	<i>kezek</i>	<i>vizek</i>	<i>utak</i>	<i>tüzek</i>
	<i>kezes</i>	<i>vizes</i>	<i>utas</i>	<i>tüzes</i>
	<i>kezünk</i>	<i>vizünk</i>	<i>utunk</i>	<i>tüzünk</i>

28. A közkeletű idegen szavak jelentős részében egyes idegen eredetű képzők előtt a többeseji hosszú magánhangzó rövidre változik: *szláv – szlavista, szlavisztika; szociális – szocialista, szocializmus; hérosz – heroikus, heroizmus; hipnózis – hipnotikus, hipnotizál, hipnotizmus; szuverén – szuverenitás; irónia – ironikus, ironizál; stb.* Ez a szabályszerűség a továbbképzésben is érvényesül; *kolléga – kollegiális – kollegialitás stb.* – De: *akadémia, – akadémikus, akadémizmus, akadémista; stb.* (Vö. **206.**)

29. A szóvégi *a* és *e* csak néhány toldalék előtt marad rövid, a legtöbb toldalék előtt *á*-ra, illetőleg *é*-re változik: *apa, apai, de apát, apátlan; stb.* – *lencse, lencseféle, de: lencsét, lencsével, lencsék; stb.* – Hasonlóképpen: *Tompa, de: Tompát, Tompával; Ráckeve, ráckevei, de: Ráckevén, Ráckevéig; stb.* – A szabály nem vonatkozik azonban a betűszókra: *MTA, az MTA-t, az MTA-nak; ELTE, az ELTE-re; stb.* [Vö. **286.** a)]

30. A *borjúk – borjak, borjút – borjat, varjúk – varjak, zászlója – zászlaja, erdője – erdeje* stb. ma is élő kettős alakok, bár az *a, e* váltóhangú változatok jobbára választékosabbak és ritkábbak. Ugyanígy egyes *v* tövű névszóknek mind magánhangzós, mind pedig *v* hangzós tövéből létrejöhet (főképp összetételekben) azonos toldalékolású forma, például: *lét – levet, szók – szavak, faluk – falvak, tetűk – tetvek; (halas)tót – (halas)tavat; stb.*

31. A *ború, bosszú, csepű, derű, fésű, hegedű, köpű, köszörű* szó végén levő hosszú *ú*-val, ill. *ű*-vel szemben az *-l* képzős formában rövid *u*, ill. *ü* van: *borul, bosszul, csepül, derül, fésül, hegedül, köpül, köszörül.*

32. A *metsz*, a *látszik* és a *tetszik* ige felszólító módú alakjait – a kétféle kiejtés miatt – vagy *tssz*, vagy *ss* betűkapcsolattal írjuk: *metssze és messe, látsszék és lássék, tetsszem és tessem stb.* (Vö. **81.**)

A toldalékok írása

33. A szavakhoz járuló toldalékoknak – a köznyelvi kiejtésben élő ingadozások ellenére – általában megvan az irodalmi nyelvben kikristályosodott, egyöntetű formájuk. A helyesírás ezeket rögzíti, s csak néhány indokolt esetben ad helyt a toldalékolásbeli kettősségeknek is.

A magánhangzók a toldalékokban

34. Mindig hosszú a magánhangzója az alábbi szóelemeknek:

az *-ít*, a *-dít* és a *-sít* igeképzőnek: *épít, építmény, tanít, tanító, buzdít, buzdítás, mozdít, mozdítva, állandósít, állandósítani stb.*;

az *-ú, -ű, -jú, -jű* melléknévképzőnek: *négy lábú, egyenáramú, fehér falú, mérsékelt árú, bőkezű, jószívű, nagy kiterjedésű, tiszta vízű; hosszú szempillájú, erős rugójú, éles elméjű, lapos tetejű; stb.* (vö. **24.**);

a főnevek *-tyú, -tyű* és *-ttyú, -ttyű* képzőféle végződésének: *fogantyú, sarkantyú, billentyű, töpörtyű, dugattyú, szivattyú, csengettyű, pörgettyű stb.* (vö. **23.**);

a *-ból, -ből, a -ról, -ről* és a *-tól, -től* határozóragnak: *szobából, erdőből, házról, tetőről, fától, víztől stb.*;

a honnan? kérdésre felelő névutók ragszerű *-ól, -ől* végződésének: *alól, elől, felől, mellől stb.*

35. Mindig rövid a magánhangzója az alábbi szóelemeknek:

az *-ul, -ül* és a *-dul, -dül* igeképzőnek: *gyógyul, gyógyulás, kerül, kerület, fordul, fordulva, pezsdül, pezsdülő stb.*;

az *-ul*, *-ül* és a *-stul*, *-stül* határozóragoknak: *magyarul*, például, *feleségül*, *végül*, *ruhástul*, *családostul*, *cipőstül*, *csőstül* stb.;

a névutók és a határozószók *-ul*, *-ül* végződésének: *alul*, *hátsul*, *belül*, *felül* és *fölül*, *közül*, *mögül*, *keresztül*, *nélkül* stb. (kivéve: *túl*);

a *-szor*, *-ször* határozóragoknak: *háromszor*, *hússzor*, *ötször*, *többször* stb.;

az időhatározó *-kor* ragjának: *éjjelkor*, *hatkor*, *szürkületkor*, *nyolc órákor* stb.;

az *-ig* határozóragoknak: *városig*, *házig*, *holnapig*, *négyig*, *mindig* stb.;

a toldalékos szóalakok végén levő *i*-nek: *esti*, *kecskeméti*, *házai*, *kertjei*, *kérdi*, *nézi*, *dalolni*, *írni*, *öklömmnyi* stb.

36. Néhány igeképzőnk különbségét az *o – ó*, *ö – ő* közti eltérés mutatja:

-odik, *-ödik*: *alkonyodik*, *gömbölyödik*; *-ódik*, *-ődik*: *oldódik*, *kezdődik*;

-ozik, *-özik*: *fáradozik*, *öltözik*; *-ózik*, *-őzik*: *hallgatózik*, *kergetőzik*;

-kodik, *-ködik*: *árulkodik*, *fésülködik*; *-kódik*, *-kődik*: *rázkódik*, *veszkődik*;

-kozik, *-közik*: *kínálkozik*, *törülközik*; *-kózik*, *-kőzik*: *zárkózik*, *mérkőzik*; stb.

A mássalhangzók a toldalékokban

37. A tárgy ragját, a *t*-t, mindig röviden ejtjük, ezért egy *t*-vel írjuk: *hajót*, *könyvet*, *sast*, *sárgát*, *nyolcat*, *valakit* stb.

38. A *-képp*, *-képpen* határozóragot két *p*-vel írjuk: *ekképp*, *másképp*; *tulajdonképpen*, *voltaképpen*; stb.

39. Több toldalékunk mássalhangzóját magánhangzó után megkettőzzük, mássalhangzó után nem. Az ilyen váltakozást mutató toldalékok a következők:

a *-t*, *-tt* időjel: *folyt*, *kente*, *varrtuk*; *csengetett*, *dobott*, *hatott*, *hallottuk*, *megrótták*; stb.;

a *-t*, *-tt* igenévképző: *bérelt* (lakás), *felforrt* (víz), *kitalált* (történet); *mosott* (ruha); *kitűzött* (cél), *elvégzett* (munka); stb.;

a *-t*, *-tt* helyhatározórag: *Vásárhelyt*; *Győrött*, *Pécsett*, *Vácott*; *Kaposvárt* v. *Kaposvárrott*; stb.;

a *-t*, *-tt* a névutók végén: *iránt*, *közt*, *szerint*; *alatt*, *fölött*, *között*, *mögött* stb.; kivéve: *át* és *hosszat*;

a *-b*, *-bb* középfokjel: *idősb*, *kevésbé*, *helyesbít*; *idősebb*, *kevesebb*, *helyesebb*, *jobb*, *szebb*, *távolabb*; stb.;

a *-d*, *-dd* személyrag a felszólító módbeli tárgyas ragozása, egyes szám 2. személyű rövidebb formában: *írd*, *nézd*; *szódd*, *edd*, *idd*; stb.; a hosszabb formában azonban mindig csak egy *-d* a személyrag: *írad*, *szőjed* stb. (vö. **45.**);

a 'valamilyennek látszik', 'valamilyennek tart' jelentésű *-l*, *-ll* képző: *fehérlik*, *piroslik*, *sötétlik*; *zöldell*, *barnállik*, *nagyollom*; *keveslem* v. *kevesellem*, *kéklett* v. *kékellett*, *kicsinyli* v. *kicsinyelli*; stb. (vö. **45.**, **66.**). De: *helyesel*.

Hasonlóképpen viselkedik a *-tyú*, *-tyű* és a *-ttyú*, *-ttyű* képzőféle végződés: *fogantyú*, *kösönnyű*; *tolattyú*, *csengettyű*; stb.

Magánhangzós és mássalhangzós kezdetet váltakoztató toldalékok

40. A fosztóképző a *t* végű igékhez *-atlan*, *-etlen*, a *t* végű névszókhoz pedig *-talan*, *-telen* változatában járul: *csorbítatlan*, *osztatlan*, *fűtetlen*; *vetetlen*; *úttalan*, *parttalan*, *élettelen*; stb., de: *észrevétlen*, ill. *hitetlen* stb.

Az *-atlan*, *-etlen* képző van a *befejezetlen*, *éretlen*, *fedetlen*, *fegyelmetlen*, *képzetlen*, *sértetlen* stb. fosztóképzős származékokban is, ezért (bár jelentésük alapján a *befejezett*, *érett* stb. alakokkal állnak ellentétben) ezekben sem kettőzzük a képző *t*-jét.

41. A műveltető képző a *t* végű igékhez vagy *-at*, *-et*, vagy *-tat*, *-tet* formában járul. Ha a szóvégi *t*-t mássalhangzó előzi meg (pl. *bont*), akkor *-at*, *-et*, ha a *t*-t magánhangzó előzi meg (pl. *arat*), akkor *-tat*, *-tet* a képző. Tehát (új üveget) *bontat*, (vasat) *gyűjtet*, (szobát) *festet*, *sejteti* (vele), (erdőt) *irtat*; de: (búzát) *arattat*, *taníttatja* (a lányát); (kenyeret) *süttet*, (könyvet) *köttet*, (ablakot) *nyíttat*; stb.

Ugyanez a szabálya a ma már ritka *-atik*, *-etik*, *-tatik*, *-tetik* szenvedő igeképző írásának is: *oltatik*, *gyűjtetik*; *kinyíttatik*, *kihirdettetik*; stb. – És természetesen: *megadatik*, *kéretik*; *foglaltatik*, *viseltetik*; stb.

Sajátos viselkedésű toldalékok

42. A *-val*, *-vel* és a *-vá*, *-vé* határozórag magánhangzóra végződő tőhöz alapalakjában kapcsolódik, például: *babával*, *kővé*; *csehvel*, *pléhvé*; stb. (A *h* végű szavak egy részét – mivel bennük a *h*-t nem ejtjük ki – magánhangzós tövűnek kell tekintenünk.) Mássalhangzós végű tőhöz járulva a *-val*, *-vel* és a *-vá*, *-vé* rag *v* eleme a szótő végső mássalhangzójával azonossá válik; ezekben az alakokban a tő és a toldalék határán hosszú mássalhangzót írunk, például: *dobbal*, *szénnel*, *jósággal*, *emberré*; *Allahhal*, *dohhal*; stb. (Ez utóbbi szavak alapformájában kiejtjük a *h*-t, ezért ezek kiejtésük szerint is mássalhangzós tövűek.) (Vö. **75.**, **83–84.**)

43. A felszólító mód *-j* jele a szótövek nagyobb részéhez *-j* (a rendhagyó ragozású *jön* ige rövid magánhangzós tőváltozatához pedig *-jj*) alakban kapcsolódik: *lépjén*, *fújjon*; *szőjön*, *lőjön*; *jöjjön*; stb.: – Más esetekben a tövégi mássalhangzóval azonos hangként jelentkezik: *ásson*, *vesszen*, *öntözzön*, *lopóddzék* stb. – A *t* végű igékhez sajátos szabályok szerint járul. (Vö. **77–79.**) – Az *eszik*, *iszik*, *lesz*, *tesz*, *vesz*, *visz* igék magánhangzós tövéhez *-gy* alakban járul: *egyem*, *igyál*, *legyen*, *tegyek*, *vegye*, *vigyed*. A *hisz* ige felszólító alakjaiban ez a *-gy* megnyúlt: *higgyem*, *higgyen*, *higgyünk* stb. (Vö. **55–58.**, **68.**, **82.**)

44. A tárgyas ragozás kijelentő módú személyragjainak *-j* eleme az *s*, *sz*, *z*, *dz* végződésű tövekhez járulva ugyanúgy viselkedik, mint a *-j* módjel, azaz a tövégi mássalhangzóval azonos kezdő hanggal jelentkezik: *mossuk*, *viszük*, *nézzük*, *peddzük* stb. (Vö. **43.**, **80–81.**)

Toldalékolásbeli kettősségek

45. Mind az igék, mind a névszók toldalékos formái között vannak olyan kettős alakok, amelyek a köznyelvben egyaránt használhatók. Írásban is helyes tehát mindkét forma.

Ilyen toldalékolásbeli kettősségek például a következők:

hallgatódzik – *hallgatózik*, *lopódzik* – *lopózik*, *rugdalódzik* – *rugdalózik*;

dobj – *dobjál*, *kérj* – *kérjél*, *vágj* – *vágjál*, *higgy* – *higgyél*, *íj* – *íjál*, *moss* – *mossál*, *nézz* – *nézzél*, *dolgozz* – *dolgozzál*;

dobd – *dobjad*, *vágd* – *vájjad*, *kérd* – *kérjed*, *hidd* – *higgyed*, *írd* – *íjjad*, *mosd* – *mossad*, *nézd* – *nézzed*, *vájd* – *vájjad* (vö. **39.**);

állsz – *állasz*, *hullt* – *hullott*, *rosszallnám* – *rosszallanám*, *szégyellni* – *szégyelleni*;

keveslem – *kevesellem*, *kicsinyli* – *kicsinyelli* (vö. **66.**);

öregedik – *öregszik*;

igyekezik – *igyekszik*;

küldte – *küldötte*, *kezdtek* – *kezdették*, *mondta* – *mondotta*, *toldták* – *toldották* (vö. **39.**);

értem – érettem, érted – éretted;
ezzel – evvel, azzal – avval;
látniuk – látniok, várniuk – várniok, túrniük – túrniök, szeretniük – szeretniök;
rég – régen, most – mostan, épp – éppen, nincs – nincsen, oly – olyan, hogy – hogyan, itt – itten; stb.

Az alakváltozatok nem mindig azonos értékűek. A *hallgatódzik* és *hallgatózik*, az *evvel* és *ezzel* stb. között nemigen van különbség. Viszont az *írj, moss, add, hidd* stb. nyomatékosabb felszólítás, mint az *írd, mossál, adjad, higgyed* stb. Az *állsz, keveslem, küldte, érte* stb. hétköznapi használatú, az *állasz, kevesellem, küldötte, érte* stb. kissé ünnepélyesebb, régiesebb. A *látniok, szeretniök* stb. elavuló formák.

A szóelemek elhomályosulása

46. Több szavunk összetett, illetőleg képzett volta annyira elhomályosult, hogy az alkotóelemek eredeti hangalakját nem vesszük figyelembe, hanem a szót a kiejtése szerint írjuk. Így járunk el például a *kesztyű* vagy a *lélegzik* esetében, bár az első a *kéz*, a második a *lélek* szóból származik. Nem tartjuk már számon az *aggat, faggat, szaggat* összefüggését sem az *akaszt, akad, fakaszt, fakad, szakít, szakad* igék tövével.

47. Bár a *benn, fenn* vagy *fönn, kinn, lenn* szavakkal függenek össze, egy *n*-nel írjuk ezeket a szavakat: *benső, fenséges; bent, fent* vagy *fönt, kint, lent*. – Ugyanezek a szavak azonban az összetételekben általában a két *n*-es formájukban szerepelnek: *bennlakás, bennszülött, fenntart* vagy *fönntart, kinnlevőség* stb. – Ha az összetételnek a *t* végű alak az előtagja, természetesen csak egy *n*-et írunk: *bentlakó* stb. (Vö. **49.**)

48. A *be, fel* vagy *föl, ki* és *le* határozószók középfokát részben vagy egészen a kiejtést követve írjuk: *beljebb, feljebb* vagy *följebb; kijebb, lejjebb*.

A SZÓELEMZŐ ÍRÁSMÓD

49. Helyesírásunk a szóelemző írásmód elvének érvényesítésével biztosítja azt, hogy a todalékos szavakban mind a szótő, mind a todalék, az összetett szavakban pedig minden tag világosan felismerhető legyen. Ezért a todalékos és az összetett szavak legnagyobb részében a szóelemeket olyan alakjukban sorakoztatjuk egymás mellé, ahogyan külön-külön ejtve hangznak: *barátság* (= *barát+ság*), *barátaival* (= *barát+ai+val*) stb.; *barátfüle* (= *barát+fül+e*), *állatbarát* (*állat+barát*) stb.

Az egynél több szóelemből álló szóalakokat általában a szóelemző írás elve alapján írjuk le. Természetesen ezt gyakran észre sem lehet venni, hiszen pl. a *házban*, *kertnek*, *lóval* stb. szóalak a kiejtés alapján is így íródnék.

A szóelemző írásmód elvének érvényesítése akkor válik különösen fontossá, ha a szó egészét másképp mondjuk ki, mint a szóelemeket külön-külön: *kertje* (= *kert+je*; e.: kertye), *néztük* (= *néz+t+ük*; e.: nésztük), *nyolcban* (= *nyolc+ban*; e.: nyoldzban), *község* (= *köz+ség*; e.: kösség), *szállnak* (= *száll+nak*; e.: szálnak); stb.

A szóelemző írás fő szabálya nem érvényesül minden todalékos szó leírásakor. A todalékos szavak egy részében ugyanis a szóelemeket nem eredeti alakjukban, hanem – a hangtani környezetnek és a szóelemek történeti alakulásának megfelelően – módosult változatukban tüntetjük fel: *házzal* (= *ház+zal*), *fusson* (= *fus+s+on*) stb.

A *házzal*, *fusson* esetében pl. a *ház* tőhöz a *-val* rag módosult *-zal* formában járul, illetőleg a *fut* igének *fus-* a felszólító módban használatos töve, s ehhez a *-j* módjelet *s* változatban tesszük hozzá.

A szóalakok szóelemző írásának tárgyalásakor meg kell tehát különböztetnünk egyrészt azt az írásmódot, amely a szóelemek mai állandó alakját tükrözteti, másrészt pedig azt, amely a szóelemek módosult alakváltozatait tünteti föl.

A szóelemek mai alakját tükröztető írásmód

50. A ragos, a jeles és a képzős szavak, az összetételek, valamint az egymást követő szavak szóelemeinek érintkező hangjai kölcsönösen hatnak egymásra, s a szavak kimondásakor e hangok sokszor megváltoznak. Helyesírásunk azonban nincs tekintettel az alkalmi hangváltásokra, hanem a szóelemeket eredeti alakjukban írja le.

A mássalhangzók minőségi változásainak jelöletlensége

A mássalhangzó-hasonulás

51. Vannak olyan mássalhangzó-párok, amelyeknek tagjait ugyanazon a helyen és módon képezzük, csakhogy az egyiket a hangszalagok rezgése nélkül, tehát zöngétlenül, a másikat a hangszalagok rezgésével, tehát zöngésen. Ilyen párok: *p–b*, *t–d*, *k–g*, *f–v*, *sz–z*, *s–zs*, *ty–gy*, *c–dz*, *cs–dzs*. Ha a felsorolt hangok közül egy zöngétlen és egy zöngés mássalhangzó kerül egymás mellé, a kiejtésben az első hang zöngésesség szempontjából legtöbbszörre hasonul az utána következőhöz. A *h*-nak nincs zöngés párja, így zöngétlenít ugyan, de maga nem zöngésülhet. A *v* – bár van zöngétlen párja – a köznyelvben zöngétlenül, de nem zöngésít. Az írásban a zöngésesség szerinti hasonulást általában nem jelöljük:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
ablak+ban	ablagban	<i>ablakban</i>
tűz+höz	tűzhöz	<i>tűzhöz</i>
ad+hat	athat	<i>adhat</i>
lök+dös	lögdös	<i>lökdös</i>
nép+dal	nébdal	<i>népdal</i>
víz+szint	víszszint	<i>víszszint</i>
eszik + belőle	eszig belőle	<i>eszik belőle</i>
hideg + tél	hidek tél	<i>hideg tél</i> stb.

52. A beszédben az *n* hangot *p*, *b* és *m* előtt *m*-nek (vagy az *m*-hez közel álló hangnak); *gy*, *ty* és *ny* előtt *ny*-nek (vagy az *ny*-hez közel álló hangnak) ejtjük. Ezt a hasonulással bekövetkezett változást egyik esetben sem jelöljük az írásban:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
szén+por	szémpor	<i>szénpor</i>
azon+ban	azomban	<i>azonban</i>
tan+menet	tammenet	<i>tanmenet</i>
van + még	vam még	<i>van még</i>
ön+gyújtó	önygyújtó	<i>öngyújtó</i>
negyven + tyúk	negyveny tyúk	<i>negyven tyúk</i>
szín+nyomat	színnyomat	<i>színnnyomat</i> stb.

53. Két mássalhangzó találkozásának gyakran az a következménye, hogy a két hang a kiejtésben teljesen azonossá válik: $t+cs$, $d+cs$ és $gy+cs = ccs$; $-t+gy$ és $d+gy = ggy$; $-t+c$, $d+c$ és $gy+c = cc$; $-sz+s$ és $z+s = ss$; $-sz+zs$ és $z+zs = zzs$; $-s+sz$ és $zs+sz = ssz$; $-s+z$ és $zs+z = zz$. A teljes hasonulás révén előálló kiejtésbeli módosulásokat általában nem tüntetjük föl az írásban, hanem az eredeti szóelemeket jelöljük:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
át+csap	áccsap	<i>átcsap</i>
jegy+csalás	jeccsalás (v. jetycsalás)	<i>jegycsalás</i>
át+cipel	áccipel	<i>átcipel</i>
nád+cukor	náccukor (v. nátcukor)	<i>nádcukor</i>
köz+ség	kösség	<i>község</i>
egész+ség	egésség	<i>egészség</i>
száraz + zsömle	szárazs zsömle (v. száraz zsömle)	<i>száraz zsömle</i>
kis+szerű	kisszerű (v. kis-szerű)	<i>kisszerű</i> stb.

(De vö. **80–81.**, **83–85.**)

54. Ha az *anya*, *atya* és *bátya* névszók csonka tövéhez, valamint a *nagy* névszóhoz *j*-vel kezdődő birtokos személyrag (-jel), vagyis *-ja*, *-juk*, *-jai*, *-jaik* járul, a kiejtésben a *j* teljes hasonulása következik be. Az írás ezt a szóbeljeji teljes hasonulást nem jelöli, hanem megtartja a szavak eredeti *ny*, *ty* és *gy* hangjának, illetőleg a toldalék eredeti *j* hangjának jelét:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
any+ja	annya	<i>anyja</i>
any+juk	annyuk	<i>anyjuk</i>
aty+ja	attya	<i>atyja</i>
aty+juk	attyuk	<i>atyjuk</i>
báty+jai	bátyyai	<i>bátyjai</i>
báty+juk	bátyyuk	<i>bátyjuk</i>
nagy+ja	naggya	<i>nagyja</i>
nagy+jaik	naggyaik	<i>nagyjaik</i> stb.

55. Ha a *gy* és az *ny* végű igékhez *j*-vel kezdődő tárgyas igerag (*-ja, -juk, -játok, -ják*) vagy a felszólító mód *-j* jele járul, a kiejtésben a *j* teljes hasonulása következik be. Az írás ezt a szóbelseji teljes hasonulást nem jelöli, hanem megtartja az igék eredeti *gy* és *ny* hangjának, illetőleg a toldalékok eredeti *j* hangjának jelét:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
hagy+játok	haggyátok	<i>hagyjátok</i>
hagy+juk	haggyuk	<i>hagyjuk</i>
hány+ja	hánnya	<i>hányja</i>
hunyjátok	hunnyátok	<i>hunyjátok</i>
fagy+j+on	faggyon	<i>fagyjon</i> stb.

56. Ha az *l* és az *ll* végű igékhez *j*-vel kezdődő tárgyas személyrag (*-ja, -juk, -jük, -játok, -ják*) vagy pedig a felszólító mód *-j* jele járul, a kiejtésben általában teljes hasonulás következik be. Ezt a szóbelseji teljes hasonulást az írás nem jelöli, s így az igék eredeti *l*, illetőleg *ll* hangjának, valamint a toldalék *j*-jének jelét változtatás nélkül írjuk egymás mellé:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
ítél+jük	ítéjjük	<i>ítéljük</i>
kapál+ják	kapájják	<i>kapálják</i>
tanul+ja	tanujja	<i>tanulja</i>
áll+j	ájj	<i>állj</i>
beszél+j+etek	beszéjjetek	<i>beszéljete</i> stb.

A mássalhangzó-összeolvadás

57. Ha a *t*, a *d* és az *n* végű névszókhoz *j*-vel kezdődő birtokos személyrag (*-jel*), vagyis *-ja, -je, -juk, -jük, -jai, -jei, -jaik, -jeik* járul, a kiejtésben a mássalhangzók összeolvadnak. Helyesírásunk ezt a szóbelseji összeolvadást nem jelöli, hanem mind a névszó végső mássalhangzóját, mind pedig a toldalék *j*-jét változatlanul hagyja:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
kert+je	kertye	<i>kertje</i>
kürt+jei	kürtyei	<i>kürtjei</i>
part+jai	partyai	<i>partjai</i>
bot+ja	bottyá	<i>botja</i>
híd+jai	hígyyai	<i>hídjai</i>
kard+juk	kargyuk	<i>kardjuk</i>

vad+jai	vaggyai	<i>vadjai</i>
kín+juk	kínnyuk	<i>kínjuk</i>
turbán+ja	turbánnya	<i>turbánja</i> stb.

58. Ha a *t*, a *d* és az *n* végű igékhez *j*-vel kezdődő tárgyas személyrag (-*ja*, -*juk*, -*jük*, -*játok*, -*ják*), illetőleg – a *t* végű igék kivételével – a felszólító mód -*j* jele járul, a kiejtésben a mássalhangzók összeolvadnak. Írásunk ezt a szóbelseji összeolvadást nem jelöli, s így mind az ige végső mássalhangzóját, mind pedig a toldalék *j*-jét változatlanul hagyva írjuk:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
tanít+ja	taníttya	<i>tanítja</i>
félt+jük	féltyük	<i>féltjük</i>
lát+ják	láttyák	<i>látják</i>
márt+játok	mártjátok	<i>mártjátok</i>
szeret+jük	szerettyük	<i>szeretjük</i>
ad+j+a	aggya	<i>adja</i>
hord+j+a	horgya	<i>hordja</i>
marad+j+anak	maraggyanak	<i>maradjanak</i>
fon+j+átok	fonnyátok	<i>fonjátok</i>
ken+j+ük	kennyük	<i>kenjük</i> stb.

59. A *t+sz*, *d+sz*, *gy+sz* hangkapcsolat a kiejtésben gyakran rövid vagy hosszú *c* hanggá, a *t+s*, *d+s*, *gy+s* hangkapcsolat pedig rövid vagy hosszú *cs* hanggá olvad össze. Az írás ezt a szóbelseji mássalhangzó-összeolvadást nem jelöli, hanem az eredeti *tsz*, *dsz*, *gysz*, *ts*, *ds*, *gys* betűkapcsolatot használja:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
met+sz	mecc	<i>metsz</i>
ad+sz	acc	<i>adsz</i>
egy+szer	eccer (v. etyszer)	<i>egyszer</i>
barát+ság	baráctság	<i>barátság</i>
költ+ség	kölcség	<i>költség</i>
bolond+ság	boloncság	<i>bolondság</i>
vad+ság	vaccság	<i>vadság</i>
nagy+ság	naccság (v. natyság)	<i>nagyság</i> stb.

A mássalhangzók mennyiségi változásainak jelöletlensége

A mássalhangzó-rövidülés

60. Ha a toldalékos szó belsejében, az összetételi tagok határán vagy az egymást követő szavak érintkezési helyén egy hosszú és egy másfajta rövid mássalhangzó vagy egy rövid és egy másfajta hosszú mássalhangzó kerül egymás mellé, akkor a hosszú mássalhangzó az ejtésben gyakran megrövidül. Helyesírásunk ezt a mássalhangzó-rövidülést nem veszi figyelembe, hanem – hogy a szókép állandóságát megtartsa – feltünteteti a hosszú mássalhangzókat:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
jobb+ra	jobbra	<i>jobbra</i>
varr+t	vart	<i>varrt</i>
vidd+be	vid be	<i>vidd be</i>
ott+hon	othon	<i>otthon</i>
vissz+hang	viszhang	<i>visszhang</i>
küld+d	küld	<i>küldd</i>
arc+cal	arcal	<i>arccal</i>
part+talan	partalan	<i>parttalan</i>
ing+gomb	ingomb	<i>inggomb</i>
hozzánk+képest	hozzán képest	<i>hozzánk képest</i> stb.

A mássalhangzó-kiesés

61. Hármás mássalhangzócsoportok középső tagja a kiejtésben – nemegyszer más hangváltozás kíséretében – kieshet. Az ilyen alkalmi hangkivetés írásunkban általában nem tükröződik:

alkotó tagok:	ejtés:	írás:
aszt+hiszem	asz hiszem (v. aszt hiszem)	<i>aszt hiszem</i>
most+sincs	mos sincs	<i>most sincs</i>
mind+nek	minnek (v. mindnek)	<i>mindnek</i>
csukd+be	csug be	<i>csukd be</i>
mind+nyájan	minnyájan	<i>mindnyájan</i>
mondd+meg	mom meg (v. mond meg)	<i>mondd meg</i> stb.

Azonos hosszú és rövid mássalhangzó találkozása

62. Ha egy összetett szó előtagja hosszú mássalhangzóra végződik (pl. *sakk*), utótagja pedig ugyanolyan mássalhangzóval kezdődik (pl. *kör*), a szóelemző elvet követve megtartjuk az alkotó tagok eredeti írásmódját. Az összetételt ilyenkor kötőjellel tagoljuk: *sakk-kör*, *balett-táncos*, *váll-lövés*, *össz-szövetségi* stb. (Vö. **94.**) – Hasonlóképpen: *dzsessz-szerű*, *expressz-szerű*, *puff-féle* stb., mert a *-szerű*, ill. a *-féle* képzőszerű utótagot *ssz-re*, ill. *ff-re* végződő szavakhoz kapcsoltuk. (Vö. **94.**)

Ha viszont a hosszú mássalhangzóra végződő szóhoz (pl. *több*) ugyanolyan mássalhangzóval kezdődő toldalék kapcsolódik (pl. *-be*), a szóelemzés szerint három azonos betűt kellene írni egymás után. Az egyszerűsítés elve alapján azonban (a kiejtésnek is megfelelően) csak két azonos betűt írunk egymás mellé: *többe* (kerül), (a) *szebből* (kérek), *orra* (bukott), (megkérdezték a) *vádlottól*, (nem jól) *hallak*, *fedd meg* stb. (De vö. **94.**)

A *d* végű igék

63. A *d* végű igék felszólító módjában a tárgyas ragozású egyes szám 2. személyű rövidebb alakot magánhangzó után hosszú *d*-vel, mássalhangzó után rövid *d*-vel ejtjük. Az írás azonban mindig feltünteteti mind a tövégi *d*-t, mind a *-d* személyragot, így tehát két *d*-t írunk nemcsak az *add*, *fedd be*, *szedd*, *szidd*, *tudd*, *védd* stb. alakokban, hanem az *áldd*, *hordd*, *kezzd*, *küldd*, *mondd*, *oldd* stb. formákban is. (Vö. **49.**, **60.**)

A *kezdd*-féle írásmód is az általános szabályt követi: *ír+d = írd; hagyd, nyomd, mosd, játszd, nézd, edzd, tépd, hívd, fújd* stb.; tehát: *kezd+d = kezdd*; stb.

Az *l* és *ll* végű igék

64. Az *l*-re végződő igék todalékos alakjaiban általában megtartjuk az egy *l*-es írást, bár egyes alakok kiejtésekor hosszú *l* is hallható: *szól, szólás; múlik, múló; legel, legelő, legelik*; stb.

A szabály alól csak néhány származékige kivétel: *dűl*, de: *dülled, dülleszt*; *fűl*, de: *fullad, fullaszt*; *gyúl*, de: *gyullad, gyullaszt*.

65. Az *ll*-re végződő igék legnagyobb részének todalékos alakjaiban megtartjuk a két *l*-es írást, noha a rá következő mássalhangzó hatására a hosszú *l* mindig megrövidül: *áll, állomás, állt; mállik, mállottak, málló, málljanak; száll, szálloda, szállna; rosszall, rosszallás, rosszallhatjuk; zöldell v. zöldellik, zöldellő, zöldellt v. zöldellett; szégyell, szégyellem, szégyellheti, szégyellni*; stb. (Vö. **60.**)

Néhány *ll*-es ige egy-két származékában azonban – a kiejtésnek megfelelően – rövid *l*-et írunk: *torkollik*, de: *torkolat*; *sarkallik*, de: *sarkalatos*; stb.

Egyes szavaknak mind *ll*-es, mind pedig *l*-es származéka él, de a képző eltérése jelentéskülönbséget hordoz: *torkollik* (= beleömlik) és *letorkol* (= szavába vágva elnémít); *sarkall* (= ösztönöz) és *sarkal* (= sarokkal lát el, pl. cipőt); *nagyoll* (a szükségesnél nagyobbnak tart) és *nagyol* (= valamit csak nagyjából csinál meg); stb.

66. Néhány *ll* végű ige két alakja van, egy magánhangzó utáni *ll*-es, hosszabb meg egy mássalhangzó utáni *l*-es, rövidebb változat: *kevesell, kevesellte v. kevesellte*, de: *kevesellem* és *keveslem, keveselli* és *kevesli*; *kicsinyell, kicsinyellné v. kicsinyellené*, de: *kicsinyelli* és *kicsinyli, kicsinyellő* és *kicsinylő, kicsinyellés* és *kicsinylés*; *kékellik* és *kéklík, kékelő* és *kéklő*; stb. (Vö. **39.**, **45.**)

A hosszú magánhangzóra végződő igék

67. A hosszú magánhangzóra végződő igéknek *-sz* és *-tok, -tök* személyragos alakjait, valamint *j* hangzós todalékú kijelentő és felszólító alakjait – ingadozó kiejtésük ellenére – a *t*, az *sz* és a *j* betű megkettőzése nélkül írjuk: *ró, rós, rótok, rója, rójuk; nő, nősz, nőtök, nőj; rí, rísz, rítok, ríjon*; stb.

Múlt idejű alakjaikban, valamint befejezett melléknévi igenévi származékaikban – a magánhangzó után – két *t*-t írunk: *rótt, róttak, nőtt, nőttek*; (fába) *rótt* (betük), (nagyra) *nótt* (fa); stb. (Vö. **39.**) – A felszólító módban a tárgyas ragozás egyes szám 2. személyének rövidebb alakja a kiejtést követi: *ródd, szódd, lödd, nyúdd*. (Vö. **39.**) – A hosszú magánhangzó a *v*-vel bővült tövekben többnyire megrövidül: *fövetlen, lövő, növendék, rovok* stb. – De: *rívok, rívás* stb.

Egyéb esetek

68. A rendhagyó ragozású *jön* ige todalékos alakjaiban (a *jődögél* és a *jőve* alak kivételével) a *tő* magánhangzóját rövid *ö*-vel írjuk: *jön, jövök, jöhet, jövedelem* stb.

A *jő*-tőhöz járuló egy mássalhangzós todalékokat általában kettőzött alakban írjuk: *jössz, jöttél, jöjj, jöjjön, jöjjenek* stb. (Vö. **43.**) – Hosszú az *n* is ezekben: *jönni, jönne* stb. – De: *jöszte*.

69. A *lesz* igealakot magánhangzóval kezdődő szó előtt és mondat végén hosszú *sz-szel* ejtjük, de más helyzetekben – az ige többi alakjaihoz hasonlóan – röviddel. Ezért a szókép állandósága érdekében az egyszerűbb módon, azaz mindig egy *sz-szel* írjuk: *lesz*; úgy, mint a többiben: *leszek, leszel, leszünk, lesztek, lesznek*.

70. Az *egy* számnév mássalhangzóját a szó alapelakjában, valamint magánhangzók között a todalékos szóalakok és a származékok egy részében hosszan ejtjük: *egyét, egyért, egyes, egyezik, együtt* stb., más részében viszont röviden: *egyed, egyedül, egyén, egyetem* stb. Ha mássalhangzó következik a *gy* után, akkor is rövid a *gy*: *egyben; egynek, egyre* stb. Írásunk a szókép állandóságára, valamint egyszerűségére törekedve a szó minden alakját egy *gy*-vel jelöli: *egy, egyé* (= egy+é), *egyek, egyel* (ige), *egyik, egyetlen, együvé, együtt; egyéb, egyed, egyenlő; egybe, egyre, egység; stb.* – De természetesen: *eggyel* és *eggyé*; ezekben a szóalakokban a kettőzés mutatja a rag *v*-jének hasonulását. (Vö. 83.)

71. A *kis* szó fokozott alakjait és ezek származékait hosszú *s*-sel ejtjük, de egy *s*-sel írjuk: *kisebb, legkisebbnek, kisebbedik, kisebbít, kisebbség* stb.

72. Az *-s* végű melléknevek tárgyragos és *-n* határozóragos alakját, továbbá többes számát és közép fokát sokan hosszú *s*-sel ejtik, de csak egy *s*-sel írjuk őket: *erőset, magasat; erősen, magasán; erősek, magasak; erősebb, magasabb; stb.*

73. A személyes névmások határozóragos és névutós formáinak megfelelő alakokban, azaz a személyragos határozószókban a gyakran hallható hosszú ejtés ellenére is egy *l*-et vagy egy *n*-et írunk: *belőlem, nálad, róla, tőlünk; előled, utánunk; stb.* – De: *benne, bennünket*.

74. Az *új* melléknév mássalhangzóját – a szó alapelakjában és magánhangzó előtt – sok nyelvjárásunkban hosszan ejtik; írásunkban ennek ellenére csak egy *j*-t tüntetünk fel: *új, újat, újabb, újra* stb. (A testrész nevének írása viszont: *ujj, ujjak, ujjat, ujjra* stb.)

75. A *céh, cseh, düh, juh, méh, pléh, rüh* stb. névszóban a *h*-t csak akkor ejtjük, ha a todalék magánhangzóval kezdődik, vagy magánhangzóval járul a tőhöz. A kiejtésben tehát néma a *h* ezekben: *cseh, Csehszlovákia, csehnek, csehvel, csehtől; méh, méhkas, méhnek, méhvel; juh, juhval, juhtúró, juhakol; stb.* – Hangzik a *h* ezekben: *csehek, csehet, csehül; méhek, méhes; juhok, juhász; stb.* – Az írásban azonban, mint a példák is mutatják, a szavak minden alakjában jelen van a *h*.

A *bolyh, doh, éh, enyh, fellah, keh, moh, padisah, potroh, sah, Allah, Zilah* stb. szónak minden alakjában ejteni szoktuk a *h*-t, és mindig írjuk is. – A *ch* végű szavak (pl. *almanach, pech* stb.) végén is mindig ejtjük a *h*-t. [Vö. 42., 83. e]

A *h* végű szavak egy részének kiejtése ingadozik. Így például az *ah, áh, eh, hah, heh* indulatszó ejtésében váltakozik a *h*-s alak a *h*-tlannal. A *MÉH* betűszó inkább *h*-s ejtésű, mint *h*-tlan. – Akárhogyan ejtsük is azonban a *h* végű névszókat, a *h* betűt írásban mindig feltüntetjük.

A szóelemek módosult alakjait feltüntető írásmód

76. A szóalakok egy részének leírásakor azért nem érvényesülhet a szóelemző írásmódnak az a törekvése, hogy híven tüntessük fel a szóelemek mai alapelakját, mert a szóelemeken a régiségben erős hangváltozások mentek végbe. Ha helyesírásunk ezekben a szóalakokban is a szóelemek alapelakjának a feltüntetésére törekednék, akkor a szó kiejtett alakja és írásképe között szakadék támadna. Ezekben az esetekben helyesírásunk tehát eltekint a szóelemeknek

eredeti hangalakjuk szerinti írásától, s hogy a szavak írott alakja ne szakadjon el teljesen a kiejtett formától, a szóelemek módosult változatait tünteti fel.

A mássalhangzók minőségi változásainak jelöltsége az igealakokban

A *t* végű igék

77. Azoknak a *t* végű igéknek a felszólító alakjaiban, amelyekben a tővégi *t*-t mássalhangzó (de nem *s*, *sz*) vagy hosszú magánhangzó előzi meg (vö. **78.**), megtartjuk az igető végső *t*-jét, de a módjel mai leggyakoribb *j* alakja helyett annak *s* változatát írjuk le: *ejtse, féltsetek, mártst; fűts, szítsa, taníts; stb.* – Ennek a *ts*-nek a kiejtésben rövid vagy hosszú *cs* hang felel meg.

A felszólító mód tárgyas ragozása, egyes szám 2. személyének rövidebb alakjában *ts*-et írunk a *-d* személyrag előtt: *ejtsd, mártsd, tanítsd stb.*

78. A rövid magánhangzó + *t* kapcsolatra végződő igék, valamint a *lát* és a *bocsát* ige (továbbá a *lót-fut* összetételbeli *lót* előtag) felszólító alakjaiban sem az igető véghangját, sem a felszólító mód jelét nem tüntetjük fel eredeti alakjában, hanem mind a tővégi *t*-nek, mind pedig a *-j* módjelnek *s*-sé módosult változatát írjuk le: *alkoss, hallgassák, kössétek, lássuk, nevesse, nyissátok; lássuk, bocsássá; lósson-fusson; stb.*

Ezeknek az igéknek felszólító mód tárgyas ragozása, egyes szám 2. személyű rövidebb alakjában a tővégi *t* helyén *s* van, s a *-d* személyrag ehhez kapcsolódik; ezért ezeket az igealakokat csak egy *s*-sel írjuk: *bocsásd, hallgasd, kösd, nyisd stb.*

79. Az *st* és az *szt* végű igék felszólító alakjait a *t* nélküli csonka tőből (*fes-*, *fürösz-*, *illesz-* stb.) képezzük, éppen úgy, mint az *s* és az *sz* végű igék felszólító alakjait. (Vö. **81.**) Ezekben az igealakokban tehát kettőzött *s*-et, illetőleg kettőzött *sz*-et (*ssz*-et) írunk, mert a *j* módjelnek a módosult (a csonka tő *s*, illetőleg *sz* mássalhangzójához hasonult) *s*, *sz* változatát tüntetjük fel: *fess, fürösszéték, illesszük, rekessze, válassza stb.*

A felszólító mód tárgyas ragozása, egyes szám 2. személyének rövidebb alakjaiban a személyrag eredeti *d* formájában a módjel nélküli csonka tőhöz kapcsolódik, ezért ezeket az alakokat egy *s*-sel, illetőleg egy *sz*-szel írjuk: *fesd, illeszd, füröszd, rekeszd, válaszd stb.*

Az *s*, *sz*, *z* és *dz* végű igék

80. Az *s*, *sz*, *z* és *dz* végű igék kijelentő módú, tárgyas ragozása alakjaiban megtartjuk az igető eredeti formáját, de a *-j*-vel kezdődő személyragok (*-ja*, *-juk*, *-jük*, *-játok*, *-ják*) *j* elemének módosult (az igető végső mássalhangzójához teljesen hasonult) *s*, *sz*, *z* és *dz* változatát tüntetjük fel. Ezeket az igealakokat tehát kettőzött *s*-sel, kettőzött *sz*-szel (*ssz*-szel), kettőzött *z*-vel és kettőzött *dz*-vel (*ddz*-vel) írjuk: *keressük, mossa, elolvassák; vadásszátok; hozzák, végezzük; eddзük; stb.* – Természetesen a *játszik* és a *metsz* típusú igék is ezt a szabályt követik: *játssza, játsszuk, játsszátok, játsszák, metsszük stb.* (A többi, *-j*-t nem tartalmazó alakban csak egy *sz*-et írunk: *játszom, játszod, metszi stb.*)

81. Az *s*, *sz*, *z* és *dz* végű igék felszólító alakjaiban megtartjuk az igető eredeti formáját, de a *-j* módjelnek módosult (az igető végső mássalhangzójához teljesen hasonult) *s*, *sz*, *z* és *dz* változatát tüntetjük fel. Ezeket az igealakokat tehát (az eredeti *s+j*, *sz+j*, *z+j*, *dz+j* helyett) általában kettőzött *s*-sel, kettőzött *sz*-szel (*ssz*-szel), kettőzött *z*-vel és kettőzött *dz*-vel (*ddz*-vel) írjuk: *késsen, mossam; vesszenek, vadásszátok; végezzünk, hozzád; eddzétek, lopóddz(ál); stb.* – Természetesen a *hallatszik, játszik, látszik, tetszik* és *metsz* ige is ezt a szabályt követi: *hallatsszátok, játsszál, látsszam, tetsszél, metssze stb.*

A felszólító mód tárgyias ragozása, egyes szám 2. személyének rövidebb alakjaiban azonban a módjel nélküli tőhöz kapcsolódik a *-d* személyrag: *nyeld, olvasd; mászd, úszd; végezd, húzd; edzd; stb.* – Hasonlóképpen: *játszd, metszd* (vagy *mesd*).

A *tessem, tessél, tessék, lássék* stb. alakváltozatok használata is helyes. (Vö. 32.)

A *hallatszik, játszik, látszik, tetszik, metsz* ige több kijelentő és felszólító módú formájának azonos a kiejtése; pl. *játszunk* és *játsszunk* (e.: *jáccunk*). E formák írásban való pontos megkülönböztetése azonban fontos követelmény: *Látom, hogy csak játszanak velünk. Kértem őket, hogy játsszanak velünk.* – *Kilátsszanak. Betakarom, nehogy kilátsszanak.* – *Jó érzés lesz, ha tetszünk neki. Azt akarjuk, hogy tetszünk neki.* Stb.

82. A *lesz, tesz, vesz, visz, eszik, iszik* ige felszólító alakjaiban a módjel *gy* alakban járul az igeik magánhangzós tövéhez: *legyek* (= *le+gy+ek*), *tegyen, vegyük, vigyétek, egyél, igyanak* stb. – A *hisz* ige felszólító alakjaiban hosszú *gy*-t ejtünk, és kettőzött *gy*-t írunk: *higgy, higgye, higgyük, higgyétek* stb. (Vö. 43.)

A *tesz, vesz, visz, eszik, iszik, hisz* ige tárgyias ragozása egyes szám 2. személyének rövidebb felszólító formáiban a *-d* személyrag a módjel nélküli magánhangzós tőhöz kettőzött alakban járul: *tedd* (= *te+dd*), *vedd, vidd, edd, idd, hidd.* (Vö. 39.)

A mássalhangzók minőségi változásainak jelöltsége a névszóalakokban

A *-val, -vel* és a *-vá, -vé* alakmódosulásai

83. Megváltozott, a névszó tövének végső mássalhangzójával azonos (teljesen hasonult) formában járul a *-val, -vel* és a *-vá, -vé* határozórag *v*-je (bizonyos *h* végűek kivételével) minden mássalhangzóra végződő névszóhoz. Ezt a kiejtésbeli módosulást írásunk tudomásul veszi, és betűkettőzéssel jelöli. A többjegyű betűket természetesen a rájuk vonatkozó szabályok szerint kettőzzük meg. [Vö. 7. b)]

a) Egy rövid mássalhangzós szóvég + *-val, -vel, -vá, -vé*: *bottal, cukorral, kékkel; arannyal, rozssal, négygel; tudóssá, szénné, vízzé; királyné, özvegyé;* stb.

b) Egy hosszú mássalhangzós szóvég + *-val, -vel, -vá, -vé*: *jobbal, tollal, tettel; jobba, tollá, tetté; gallyal, könnyel, meggyel; rosszá, könnyé;* stb. (Vö. 94.)

c) Két mássalhangzós szóvég + *-val, -vel, -vá, -vé*: *hanggal, komppal, minddel; kulccsal, szárnyal, gyönggyel; bolonddá, szilánkká, füstté; ronggyá, szárnyá, bölccsé;* stb. (Vö. 60.)

d) Ha a *-val, -vel* és a *-vá, -vé* rag *v* szóvégződéssel találkozik, a két *v*-t mindig jelöljük az írásban: *hévvel, szívvel; kedvvel, tervvel; savvá, névvé; könyvvé, nedvvé;* stb.

A betűkettőzés elmulasztása nemegyszer eltorzítja a szóalak értelmét. Nem azonos például a *szívvel* és a *szível* (= szeret, tűr); a *tervvel* és a *tervel* (= tervez); a *bölccsé* (válík) és a *bölcsé* (= a bölcs tulajdona); a *bridzsel* (= a bridzs kártyajátékkal) és a *bridzsel* (= bridzszezik); stb.

e) Azokban a névszóalkban, amelyeknek végső *h*-ját nem ejtjük ki (vö. 75.), a *-val, -vel* és a *-vá, -vé* rag *v*-jének hasonulása nem következhet be: *méhvel; pléhvé, juhvá;* stb. – A *doh, potroh, sah, Allah* stb. szónak azonban minden alakjában ejtjük a *h*-t, ezért itt az ennek megfelelő ragalakokat találjuk: *dohhal, potrohhal, sahhá, Allahhal* stb. (Vö. 75.)

A *-val, -vel* és a *-vá, -vé* ragnak a személynevekhez kapcsolásával a 163., az idegen szavakhoz és tulajdonnevekhez illesztésével pedig a 211., 216–217., 222. pont foglalkozik.

Az az, ez névmás

84. Az *az, ez* mutató névmás z-je teljesen hasonul a mássalhangzóval kezdődő határozórag első hangjához. Ezt a módosulást betűkettőzéssel jelöljük: *abba, ebbe, ahhoz, ehhez, akképp, ekképp, arra, erre, akkor, ekkor* stb. – Hasonlóképpen: *amannak, mindettől, ugyanahhoz* stb.

Az *avval* és *azzal*, az *evvel* és *ezzel* alakváltozatok egyaránt helyesek. Ám csak: *azzá, ezzé*.

A mutató névmás *a, e* alakjából és valamelyik névutó kapcsolatából keletkezett összetételeket az elő- és utótag határán egy mássalhangzóval írjuk: *afelé, afölött, amiatt, emellett, eszerint, evége* stb. [Vö. **130.** c)]

85. Mindig hosszú mássalhangzót jelölünk azokban a szavakban, amelyek az *az, ez* névmásnak és a *-beli* képzőnek, valamint a *-fajta, -féle, -kora* képzőszerű utótagoknak a kapcsolatából alakultak: *abbeli, affajta, afféle, akkora; ebbeli, effajta, efféle, ekkora*.

A HAGYOMÁNYOS ÍRÁSMÓD

86. Helyesírásunk bizonyos meghatározott esetekben a hagyományt követi a mai hangjelölési rendszer, a mai kiejtés, illetőleg a szóelemzés rovására.

A hagyomány érvényesülése ennél természetesen jóval szélesebb körű helyesírásunkban. A hagyomány alakította ki és őrzi betűink alakját, külön- és egybeírási szokásainkat, sőt a kiejtés és a szóelemzés elvének érvényesülését is. Hagyományos írásmódról, azaz a hagyomány elvének érvényesüléséről – a szónak szűkebb értelmében – mégis csak akkor beszélünk, ha a máig megőrzött írásmód sem a kiejtés, sem a szóelemzés elvével nem magyarázható.

87. A családnevekben általában ugyanazokkal a betűkkel jelöljük a hangokat, mint más szavainkban (pl. *Csányi, Dózsa, Hunyadi, Kis, Meggyesi, Török* stb.), de vannak olyan családneveink is, amelyekben megtartjuk a ma már egyébként nem használatos, régies betűket (vö. **12.,157.**):

<i>Batthyány</i> [e.: battyányi]	<i>Hajnóczy</i> [e.: hajnóci]
<i>Cházár</i> [e.: császár]	<i>Kossuth</i> [e.: kosut]
<i>Czetz</i> [e.: cec]	<i>Széchenyi</i> [e.: szécsényi]
<i>Dessewffy</i> [e.: dezsőfi]	<i>Tartsay</i> [e.: tarcsai]
<i>Egressy</i> [e.: egresi]	<i>Thököly</i> [e.: tököli]
<i>Georch</i> [e.: görcs]	<i>Zichy</i> [e.: zicsi] stb.

88. A *dz*-t és a *dzs*-t általában akkor sem kettőzzük meg, ha hosszú hangot jelölnek: *bodza, madzag, edz, edző, pedz, pedzi; ma-haradzsa, bridzs*; stb. A toldalékok hasonulásából eredő hosszúságot azonban ezekben a szavakban is föltüntetjük: *eddzük, peddze; briddzsel* (= a *bridzs* kártyajátékkal); stb. (Vö. **80–81., 83.**)

89. Köznyelvünk hangrendszerében már nincs meg a régi *ly* hang, írásunk azonban megtartotta az *ly* [e.: ellipszilon] betűt, ezért számos szóban hagyományosan *ly* a *j* hang jele.

Az *ly* írására pontos szabályaink nincsenek, mert azok a szavak, amelyek *ly*-nal írandók, nagyon sokféle eredetűek, különböző jellegűek. Kétség esetén szótárban kell megnézni, mely szavakban írunk *ly*-t, melyekben *j*-t. Bizonyos fogódzóink mégis vannak; ezeket tartalmazzák a következő alpontok.

a) Szó kezdetén csak a *lyuk* szóban és toldalékos alakjaiban írunk *ly*-t: *lyuk, lyukban, lyukból, lyukak, lyuggat, lyukad, lyukaszt, lyukas* stb.

b) Ha a *j* hang a szó végén fordul elő, a jelölésmód tekintetében különbség mutatkozik az egy szótagú és a több szótagú szavak között.

Az egy szótagú szavak közül a következők írandók *ly*-nal: *boly, foly(ik), hely* (főnév), *mély, moly, súly, süly; gally*.

A névmásokban *ly*-nal jelöljük a *j* hangot: *ily, ilyen, mely, amely, mily, milyen, oly, olyan, amelyik* stb.

A két (vagy ennél több) szótagú szavak legnagyobb részében *ly*-nal jelöljük a szó végén ejtett *j*-t: *bagoly, csekély, fogoly, harkály, kevély, kristály, mosoly, pehely, tavaly, zindely; akadály, osztály, ragály, tartály; Gergely, Mihály, Ipoly*; stb. De: *lakáj, papagáj* stb. – A szó végén *j*-vel írandó szavak között többségben vannak az *aj, ej* végűek: *duhaj, karaj* (és *karéj*), *óhaj, olaj, robaj, sóhaj, talaj, tolvaj, zshivaj, dörej, zörej* stb. De: *karvaly, tavaly* stb.

c) Jellegzetes szócsoporthoz tartoznak a *lya, lye* végződésű szavak: *boglya, csigolya, gereblye, hülye, ibolya, korcsolya, nyavalya, pocsolya, pólya, skatulya, zsöllye* stb. De: *bója* (vízi jelzőeszköz), *cserje, héja* (madár), *perje* (fű) stb.

90. Bár több nyelvjárásunkban és a köznyelvben is él az ún. zárt *ë* hang, ezt helyesírásunk nem jelöli külön betűvel, hanem hagyományosan szintén az *e*-vel:

ejtés:	írás:
égyél	<i>egyél</i>
égyetém	<i>egyetem</i>
embër	<i>ember</i>
lëhet	<i>lehet</i>
szerelëm	<i>szerelem</i>
gyerëkéket	<i>gyerekeket</i> stb.

91. Néhány szóban a hagyomány megőrizte a ma már nem érzett eredetet, illetőleg a régebbi írásformát: *esd, hágcsó, hagyján, kapzsi, játszik, metsz, tetszik, mindjárt, mindnyájan, ósdi, rögtön, pünkösds* stb.

AZ EGYSZERŰSÍTŐ ÍRÁSMÓD

92. Helyesírásunk néhány esetben ésszerű egyszerűsítést alkalmaz; így a többjegyű betűk kettőzésekor és három azonos mássalhangzót jelölő betű találkozásokor.

93. A többjegyű betűk (pl. *cs, sz, ty, dzs* stb.) kettőzött alakját a tőszókban és a toldalékos alakokban csonkítottan írjuk, vagyis a betűnek csak az első jegyét ismétljük meg [vö. 7. b]): *loccsan, hosszú, meggy, fütty* stb.; illetőleg: *jeggyel, mésszel, rosszal, briddzsel, eddzék, eljátsszuk* stb. (e helyett: *jegygyel* stb.). – Általában ez a szabály érvényes a tulajdonnevekre is: *Hosszú, Meggyes; Arannyal, Kodállyal* stb.

Nem egyszerűsítjük azonban az összetett szavak tagjainak határán található azonos kétjegyű betűket: *kulcscsomó, jegygyűrű, nagygyűlés, fénynyaláb, díszszázad* stb.

94. A toldalékolás következtében egymás mellé kerülő három azonos, mássalhangzót jelölő betűt kettőzöttre egyszerűsítjük: *orra* (= *orr+ra*); *fedd meg* (= *fedd+d meg*), *tollal* (= *toll+lal*), *vádlottól* (= *vádlott+tól*), *füttyel* (= *fütty+tyel*), *könnyé* (= *könny+nyé*), *nagyobban* (= *nagyobb+ban*), *hallak* (= *hall+lak*); *Bernadettől* (*Bernadett+től*), *Mariannal* (*Mariann+nal*); stb. [Vö. 62., 163. c)]

A szabály nem érvényesíthető a magyar családnevekre, az idegen tulajdonnevekre és a szóösszetételekre. Ezekben a hosszú mássalhangzós betűhöz a vele azonos újabbat kötőjellel kapcsoljuk: *Széll-lel, Tarr-ról, Hermann-nál, Wittmann-né* stb. [vö. 163. c)]; illetőleg: *sakk-kör, balett-táncos, hossz-számítás, össz-szövetségi* stb. [Vö. 62., 163. c)]

A *-szerű* utótag *sz-ét* általában csonkítva (azaz toldalék módjára; vö. *hússzor*) kapcsoljuk az *sz* végű szavakhoz: *ésszerű, mésszerű* stb. – Nem egyszerűsítünk viszont akkor, ha a *-szerű-t* kettőzött *sz-re* (*ssz-re*) végződő szavakhoz kapcsoljuk: *dzsessz-szerű, expressz-szerű* stb. – Hasonlóképpen: *puff-féle* (ülőke) stb. (Vö. 62.)

A KÜLÖNÍRÁS ÉS AZ EGYBEÍRÁS

95. Az összefüggő szövegben egymás után következő szavakat általában egymástól külön írjuk le, hogy az írott szöveg világosan áttekinthető legyen. Ezt az alapszabályt azonban nem alkalmazhatjuk olyankor, ha két vagy több szó összekapcsolódásával keletkezett (azaz összetett) szavakat írunk le. Ezeknek szoros egységét ugyanis egybeírással vagy (ennek egyik megoldási formájaként) olykor kötőjeles kapcsolással fejezzük ki. (A kötőjelnek itt egyszersmind tagoló szerepe is van.)

A különírás és az egybeírás fontos kifejezőeszköze helyesírásunknak.

Mondatainkban a szavak nagy többségükben alkalmi szókapcsolatok tagjaiként kerülnek egymás mellé. Ilyenkor különírjuk őket: *szilárd jellem, sok lehetőség, nagyon ügyes, rádiót javít* stb. Különírjuk számos, mindig együtt használt, egységet alkotó szókapcsolat (szólás, szakkifejezés stb.) elemeit is: *dugába dől, lépre csal; főnévi igenév, villamos gép;* stb.

Egybeírjuk viszont az összetett szavakat. Ezek többféleképpen keletkezhetnek. – Az egyik gyakori ok az, hogy két szó kapcsolatának jelentése több vagy más, mint a tagok jelentésének összege. Ezt érzékeltetjük az alkotóelemek egybeírásával. Például a *víziló vízi* állat ugyan, de nem *ló*; a *tízórai*-t nemcsak *tíz órakor* fogyaszthatjuk el; a *tűzről pattant* menyecske vagy leány nem a *tűzről pattant*. A *szóbeszéd* is más, mint a *szó* és *beszéd*: 'alaptalan híresztelés'-t jelent. – Ha egy raggal jelölhető, különírt szókapcsolat elemei (pl. *kéményt seprő, félíg kész, a nap sugara* stb.) rag nélkül állnak együtt, szintén egybeírt összetett szót alkotnak: *kéményseprő, félkész, napsugár* stb. – A meggyökeresedett szokást megtartva, nemegyszer jelentésváltozás nélküli szókapcsolatokat is egybeírunk; ezért például a *jókedv, egyhavi, márványtábla, vízbefúlás* stb. szót is összetételnek tekintjük.

A jelentésváltozás miatt egybeírt összetétel alkotó tagjai természetesen alkalmi kapcsolatban is kerülhetnek egymás mellé. Ilyen előfordulásukban külön kell írunk őket. A kétféle írásmód jól szemlélteti a kétféle alakulat közötti jelentéskülönbséget: *gyors írás* (= sebes írás), de: *gyorsírás* (= sztenográfia); (veszélyt) *jelző lámpa*, de: *jelzőlámpa* (pl. a közlekedésben); *sok szög* (= számos szög), de: *sokszög* (a mértanban); az *élen járó* (csapat), de: *élenjáró* (= irányító szerepű); stb.

A különírás és az egybeírás szabályai a szavak összekapcsolásának, illetőleg az összetett szavak alkotásának törvényszerűségein alapulnak. Helyesírásunk e területén mégis meglehetősen nagy számban vannak ingadozások, többféleképpen is megítélhető esetek. Ennek legfőbb oka az, hogy a szókapcsolatok és az összetételek között nincs éles határ: sok olyan szókapcsolat van, amely még nem igazi összetétel ugyan, de tagjai már alig tekinthetők egymáshoz képest önálló szavaknak. Ilyenkor ki-ki hajlamos a nyelvérzékére, illetőleg saját írásgyakorlatára hagyatkozni, ami viszont nem biztos alap, sokszor egyénenként eltérő megoldást sugall. Szépirodalmi alkotásokban stilisztikai szándék is indokoltá teheti az általános szabályoktól eltérő különírást vagy egybeírást, illetőleg kötőjel alkalmazását. Ezekből a körülményekből következik az, hogy a különírás és egybeírás szabályainak megfogalmazása más szabálypontokhoz képest olykor határozatlannak látszik, bár valójában csak a hangos nyelv és az írás természetéhez alkalmazkodik.

A szóismétlések írása

96. Az alkalmilag (általában nyomatékosítás végett) megismételt szavak közé vesszőt teszünk: *fiam, fiam; várt, várt; gyorsan, gyorsan;* stb.

97. A változatlan formájú tagokból szóközzel keletkezett összetételeket kötőjellel írjuk: *más-más* (= mindig más és más), *egy-egy* (= néhány), *sok-sok* (= nagyon sok, tömérdek), *ki-ki* (= mindenki), *alig-alig* (= nehezen), *már-már* (= majdnem, szinte), *néha-néha* (= nagy ritkán), *messze-messze* (= nagyon messze) stb. – Eredetük tudatának elhomályosulása miatt egybeírjuk viszont az *azaz* kötőszót és a *nana, nini, nono, hehe, dádá* típusú indulatszót.

98. Különírjuk egymástól ugyanannak a szónak különböző toldalékokkal ellátott változatait: *szemtől szembe, háztól házig, napról napra, jobbnál jobb, szebbnél szebb, tudván tudta, kérve kéri, várva várt* stb.; továbbá a névutós szóismétlések tagjait: *fej fej mellett, nap nap után* stb.; hasonlóképpen: *ember ember hátán* stb.

Kötőjellel írjuk viszont az olyan módosított alakú szóismétléseket, melyeknek tagjai közül az egyik nem él önállóan: *örökkön-örökké, réges-régi, körös-körül, unos-untalan, végestelen-végig, nőttön-nő* stb.

99. A túlzófok kifejezésére használt *leges-* előtagot egybeírjuk a felsőfokú melléknévvel: *legeslegjobb, legeslegnagyobb, legeslegszebb* stb.

A mellérendelő szókapcsolatok és összetételek, valamint az ikerszók írása

A mellérendelő szókapcsolatok és összetételek

100. A mellérendelő szókapcsolatok és összetételek tagjai egyenrangúak. Az ilyen alakulatok írásmódja elsősorban attól függ, hogy mennyire szoros a kapcsolat az alkotóelemek között.

a) A csak alkalmilag egymás mellé kerülő egynemű (halmozott) mondatrészeket vesszővel választjuk el egymástól: *apja, anyja* (eljött); *fűrészelt, gyalult* (egész nap); *tejet, vaját, kenyeret* (vásárolt); stb.

b) Ha az egymásnak mellérendelt tagok együttese már mást jelent, mint azok külön-külön, de még mind a két tag felveszi a toldalékokat, akkor az összetétel még laza, ezért elemeit kötőjellel kapcsoljuk össze: *süt-főz, sütnék-főznek, süttött-főzött, sütni-főzni, sütés-főzés; ég-föld, eget-földet; ide-oda, idebb-odább; több-kevesebb, többé-kevésbé*; stb.

Kötőjellel kapcsoljuk egymáshoz az egyformán toldalékolt szavakból alakult mellérendelő összetételek tagjait akkor is, ha toldalék nélküli formájuk nem él összetételként: *apraja-nagyja, apraját-nagyját, keze-lába, kezét-lábát, orrán-száján, testi-lelki, írás-olvasás, oktató-nevelő* stb.

Két, azonos szerepű toldalékkal ellátott szó alkalmi egységét újabban gyakran éreztetjük kötőjeles összefűzésükkel: *kínos-fájdalmas* (búcsú), *gazdasági-társadalmi* (változások), *nyelvi-stilisztikai* (elemzés), *kérő-esdeklő* (szavakkal), *sírva-nevetve* (ölelte át) stb.

Ezzel a lehetőséggel azonban ne éljünk vissza: nem rokon vagy ellentétes értelmű tagokat, illetőleg kettőnél több szót ne írjunk vessző vagy kötőszó helyett kötőjelesen: *nyelvtani, stilisztikai és helyesírási* (gyakorlatok), nem: *nyelvtani-stilisztikai-helyesírási* (gyakorlatok); stb.

c) A már teljesen összeforrott, ezért csak második tagjukon toldalékolt mellérendelő összetett szavakat egybeírjuk: *rúgkapál, rúgkapálnak, rúgkapáló; búbanat, búbanata, búbanatos; árvíz, árvíztől; hadsereg, hadseregben, hadseregek; hányaveti, hányavetiek*; stb.

101. A lazább (kötőjellel írt) és az összeforrott (egybeírt) mellérendelő összetételek csoportja nem különül el élesen egymástól.

a) Számos olyan mellérendelő kapcsolatunk van, amely nem vagy csak kivételesen – és csak az utótagon – látható el toldalékokkal. Az ilyen mellérendelő összetételek tagjait kötőjellel

kapcsoljuk egymáshoz: *édes-bús, sík-domború* (lencse), *rabló-pandúr, szoba-konyha, sakk-matt; piros-fehér-zöld*; stb. A tagok közötti kötőjelet az esetleges toldalékoláskor is megtartjuk: *édes-búsan, sík-domborúra* (csiszolt), *rabló-pandúrt* (játszottak), *szoba-konyhás* (lakás), *sakk-mattot* (mondott); *piros-fehér-zöldet, piros-fehér-zöldre*; stb.

b) Néhány, alapformájában egybeírt mellérendelő összetétel kétféleképpen toldalékolható. Ilyenkor a toldalékos formák írásképe is vagylagos: *hírnév: hírneve, de: híre-neve; hírneves, de híres-neves*; stb. – A kétféle toldalékolásnak oka lehet a jelentések elkülönülése is: (a határban) *szántó-vető* (emberek), de: a *szántóvetők* (= földművesek); (a padlón) *csúszó-mászó* (kisgyerek), de: a *csúszómászók* (= hüllők); stb.

Az ikerszók

102. Az ikerszók írása a mellérendelő összetett szavakéval azonos szabályokhoz igazodik.

a) A mindkét tagjukon külön-külön toldalékolható, illetőleg toldalékolt ikerszók elemeit kötőjellel kapcsoljuk össze: *irul-pirul, irult-pirult; izeg-mozog, izegnek-mozognak, izgő-mozgó; hébe-hóba, immel-ámmal; tyúkom-búkom, dimbes-dombos, fídrés-fodros*; stb.

b) A csak a végükön toldalékolható ikerszókat egybeírjuk: *mendemonda, mendemondák; csigabiga, csigabigák; limlom, limlomot, limlomos; terefere, tereferél; hercehurca, ugribugri*; stb.

103. A lazább (kötőjellel írt) és az összeforrott (egybeírt) ikerszók csoportja nem különül el egymástól élesen.

a) Vannak olyan ikerszavaink is, amelyek nem vagy csak kivételesen láthatók el toldalékokkal. Az ilyen ikerszók tagjait kötőjellel kapcsoljuk egymáshoz: *csihi-puhi, piff-puff, csinn-bumm* stb. A tagok közötti kötőjelet az esetleges toldalékoláskor is megtartjuk: (nagy) *csihi-puhit* (rendezett), (a zenekar) *csinn-bummja* stb. – Hasonlóképpen írjuk a tulajdonnévi ikerszókat is: *Ista-Pista, Ista-Pistát; Anna-Panna, Anna-Pannával*; stb.

b) Az ingadozó toldalékolású ikerszókat alapformájukban egybeírjuk, más esetekben a toldalékolás módjához igazodunk: *gizgaz, gizgazok, gizgazos, de: gizes-gazos; icipici, icipicit, de: icit-picit*; stb.

Az alárendelő szókapcsolatok és összetételek írása

104. Az alárendelő összetételek első tagja a másodikkal olyan kapcsolatban van, amely kisebb vagy nagyobb alakítással mondatrészi viszonyú szókapcsolattal is kifejezhető, tehát az utótaggal az előtagra kérdezhetünk. – Így például: *szavahihető*: mi hihető? – a *szava* hihető (az előtag az utótagnak alanya); *drágakő*: milyen kő? – *drága* kő (az előtag az utótagnak minőségjelzője); *háromszög*: hány szög? – *három* szög (az előtag az utótagnak mennyiségjelzője); *favágó*: mit vágó? – *fát* vágó (az előtag az utótagnak tárgya); *életképes*: mire képes? – *életre* képes (az előtag az utótagnak határozója); *hegygerinc*: minek a gerince? – a *hegynek* a gerince (az előtag az utótagnak birtokos jelzője).

Az alanyos, a minőség- és a mennyiségjelzős kapcsolatok

105. Alanyos, minőségjelzős és mennyiségjelzős viszonyban a szókapcsolatok és az összetételek egyaránt jelöletlenek, mert az alanynak, valamint a minőség- és mennyiségjelzőnek nincs ragja: *aszály sújtotta* (vidék) és *farkasordító* (tél); *meleg nyár* és *színesfém*; *tíz forint* és *öttusa*; stb.

106. Az alanyos kapcsolatokat a következőképpen írjuk:

a) Az alanyos kapcsolatok tagjait általában különírjuk egymástól: *gondatlanság okozta* (baleset), *traktor szántotta* (föld), (a) *munkások szervezte* (gyűlés), *anyja nevelte* (gyermek) stb.; különösen olyankor, ha a kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó: *árvíz mosta* (töltés), *porhó borította* (lejtő), (a) *barátom kölcsönadta* (pénz), (a) *számítógép ellenőrizte* (adatok) stb.

b) Az alanyos összetételeket egybeírjuk. Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege: *agyafúrt* (= ravasz), *eszeveszett* (= örült), *ügyefogyott* (= gyámoltalan, félszeg), *nyakatekert* (= bonyolult), *lélekszakadva* (= nagy sietve) stb.

c) A kialakult szokást megtartva jelentésváltozás nélkül is egybeírjuk több alanyos kapcsolat tagjait: *dércsípte* (levelek), *napsütötte* (táj), *molyrágta* (szőnyeg), *szúette* (bútor), *magvavaló* (szilva) stb.

107. A minőségjelzős kapcsolatok írásának fő szabályai a következők:

a) A minőségjelzős kapcsolatok tagjait általában különírjuk egymástól: *jobb kéz*, *általános iskola*, *ipari ország*, *olvasó lány*, *érett gyümölcs* stb.; különösen olyankor, ha a kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó: *szélsőbal párt*, *egyetértő mosoly*, *orvosi titoktartás*, *baráti kézfogás*, *mezőgazdasági gépgyár* stb.

b) A minőségjelzős összetételeket egybeírjuk. Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege: *gyorsvonat* (vonatfajta), *hidegvérű* (= nyugodt), *melegágy* (a kertészetben), *kispárna* (párnafajta), *söröspohár* (= sörnek való pohár), *forgószél* (szélfajta), *holtág* (folyóé) stb.

c) A kialakult szokást megtartva jelentésváltozás nélkül is egybeírjuk számos minőségjelzős kapcsolat tagjait: *nagyfokú*, *fiatalkorú*, *haditerv*, *légiposta*, *útitárs*, *vízínövény*, *jótett* stb.

108. Ha két különírt szóból álló minőségjelzős kapcsolat második tagjához *-i*, *-beli*, *-s*, *-ú*, *-ű*, *-jú*, *-jű*, *-nyi* képző járul, a különírást általában megtartjuk: *bal parti*, *szomszéd falubeli*, *piros tetős*, *fehér virágú*, *apró szemű*, *erős bordájú*, *nagy erejű*, *kis hordónyi* stb.; különösen olyankor, ha a kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó: *halványlila színű*, *iskolaköteles korú*, *hosszú szempillájú*, *szürke télikabátos*, *öntelt magatartású* stb.

109. A fokozó vagy nyomósító szerepű melléknévi jelzőt nem írjuk egybe a jelzett melléknévvel: *szép piros*, *szép kövér*, *jó nagy*, *jó erős*, *borzasztó rossz*, *szörnyű hideg* stb. Hasonlóképpen: *nagy néha*, *jó néhányszor* stb.

110. A színárnyalatot kifejező melléknévi jelzőt egybeírjuk a szint jelölő melléknevekkel: *halványlila*, *sötétzöld*, *világossárga*, *zöldeskék*; *almásszürke*, *haragoszöld*, *mélykék*, *törtfekete*, *újpiros*; stb. – Az összetett színnevek árnyalatát jelző mellékneveket azonban különírjuk: *sötét rózsaszín*, *világos narancssárga*, *halvány kékeszöld* stb.

111. Az olyan összetételeket, amelyekben a főnév minőségjelzője az összetett szóban levő alakjában vagy jelentésében önálló szóként nem használatos (*al-*, *bel-*, *köz-*, *kül-*, *szak-* stb.), mindig egybeírjuk: *alelnök*, *belföld*, *élüzem*, *előtag*, *közérdek*, *küügy*, *mellékjövedelem*, *pótágy*, *szakember* stb.

112. Az *-ó*, *-ő* képzős igenevet, ha csak alkalmi minőségjelző, általában különírjuk jelzett szavától: *dolgozó nő*, *izzó fém*, *közvetítő javaslat*, *parancsoló hang*, *sajgó térd*, *felszabadító mozgalom*, *kiváló termék*, (az újoncokat) *kiképző tiszt* stb.; különösen olyankor, ha a kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó: *mutató névmás*, *szélező körfűrész*, *növényvédő szer*, *rakétaindító állvány*, *földrengésjelző műszer*, *ellenőrző bizottság*, *összekötő híd*, *előadó körút* stb.

Ha viszont az igenévi jelzős kapcsolatok tagjai jelentés tekintetében összeforrtak (az igenév nem folyamatot, hanem valamire való képességet, rendeltetést fejez ki; illetőleg a jelzett szó az igenévben kifejezett cselekvésnek valamilyen határozója), a két egyszerű szót egybeírjuk: *cséplőgép, izzólámpa, desztillálótorony, védőnő, ivóvíz, költőpénz, eladó lány* (üzletben), *kiképzőtiszt* (beosztás), *felvonóhid; hálószoba, kutatóintézet, pihenőnap, evezőlapát, átiútó-papír, belépőjegy*; stb. (Vö. 138.)

A kialakult szokást megtartva több olyan (részben jelentésváltozást is mutató) kapcsolatot is egybeírunk, amelynek valamelyik tagja összetett szó: *forgószínpad, javítóműhely, mozgókórház, mérőműszer, előhívótank, vendéglátóipar* stb.

113. A *-t, -tt* képzős melléknévi igeneveket legtöbbször különírjuk jelzett szavuktól: *csapolt sör, dőlt betű, sült hús, zárolt anyag, adott szó, fedett uszoda, vetített kép* stb. – Csak néhány jelentésváltozáson átment kapcsolatot írunk egybe: *aludttej, holtpont, nyúltagy, zártszék* stb.

114. Minőségjelzőként nemcsak melléknév állhat, hanem főnév is.

a) A foglalkozást, kort, minőséget, csoportot jelölő, esetleg csak nyomatékosító főnévi jelzőket különírjuk jelzett szavuktól: *mérnök bátyám, belgyógyász barátunk, közgazdász szakértő, gyermek király, ajándék könyv, rongy fráter, vendég néni, tűzér tizedes, huszár főhadnagy, rendőr százados; csuda jó, kutya hideg*; stb. – Hasonlóképpen különírjuk az ilyen alakulatokat is: *igazgató elvtárs, tanár úr, tanító néni, mérnök szaktárs* stb.

b) Egybeírjuk viszont az *akácerdő, csiperkegomba, diáklány, fenyőfa, fiúgyermek, fűszeráru, kölyökkutya, lakatosmester, legényember, rabszolga, vendégművész* stb. típusú (általában fajtajelölő) főnévi minőségjelzős alakulatokat.

115. Anyagnévi jelzős kapcsolatnak azokat az alakulatokat tekintjük, amelyekben az előtag azt jelöli, hogy az utótagként megnevezett tárgy abból az anyagból készült. Az anyagnévi jelzőt, ha egyszerű szó, egybeírjuk a nem összetett főnevekkel: *aranygyűrű, alumíniumedény, faburkolat, gyapjúsál, kőfal, platinatégely* stb. – Ha azonban az anyagnévi jelzős kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó, az anyagnevet különírjuk jelzett szavától: *acél mérőszalag, bőr pénztárca; nyersselyem ing, vasbeton gerenda; műanyag padlóburkolat*; stb.

116. A hónap vagy nap jelzőként álló nevét különírjuk jelzett szavától: *január hónapban, hétfő reggel, csütörtök estére; március havi, kedd reggeli, péntek esti, vasárnap déli*; stb.

117. A mennyiségjelzős kapcsolatok írásának fő szabályai a következők:

a) A mennyiségjelzős kapcsolatok tagjait általában különírjuk egymástól: *öt ujj, száz forint, ezer esztendő, sok munka, több energia* stb.; különösen olyankor, ha a kapcsolat valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó: *negyvenöt perces, két négyzetméternyi, huszonegy köbméteres* stb. (Vö. 119.)

b) A mennyiségjelzős összetételeket egybeírjuk. Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege: *háromszög* (mérési idom), *tízperc* (iskolában), *öttusa* (sportban), *hatökör* (= buta), *ezeremester* (= sok mindenhez értő), *tizenkétszög* (mérési idom) stb.

c) A kialakult szokást megtartva jelentésváltozás nélkül is egybeírjuk számos (főleg képzővel ellátott) mennyiségjelzős kapcsolat tagjait: *egynapi, nyolcoldalú, kétnyelvű, ötéves, tízpercnyi, húsznaponként* stb. (Vö. 119.)

118. Mennyiségjelzőként nemcsak számnév állhat, hanem (mennyiséget, mértéket, nagyságot jelentő) főnév is. Az ilyen főnévi jelzőket különírjuk jelzett szavuktól: *egy csomó retek, nagy halom kavics, két hordó bor, egy rakás fa, tenger virág, tíz deka vaj, tízezer kilowatt áram, száz hektár föld* stb.

119. Egy egyszerű tőszámnévnek (ill. a *sok, több, fél* számnévnek), valamint egy *-i, -ú, -ű, -jú, -jű, -s, -nyi* képzős egyszerű melléknévnek a kapcsolatát egybeírjuk: *harmincnap, kilencké, háromlábú, ötágú, hétfejű, kétfőnyű, kétfőnyű, sokmillió, négyoldalas, húszfőnyű* stb. De számjegyekkel írva: *9 havi, 20 főnyű* stb. – Ha azonban akár a melléknév, akár a számnév, akár mind a kettő összetett szó, a kapcsolat számnévi tagját különírjuk a melléknévi tagtól: *hat vegyértékű, egy szótagos, negyven négyszögöles, száz hektoliternyi; tizenkét emeletes, huszonnégy tagú, negyvennyolc órás, száztizenhat napi; hetvenöt centiméteres, ötvenhét másodpercnyi;* stb. számjegyekkel írva is: *40 köbcentiméteres, 116 napi* stb. [Vö. **117.** a), c)]

Hasonlóképpen írjuk az ilyen *-nként* ragos alakulatokat is: *kéthetenként, háromhavonként, ötvenként; tizenöt naponként, három hónaponként; 5 évenként, 15 naponként;* stb. [Vö. **117.** c)]

120. A *-dik* képzős sorszámnévi jelzőt nem írjuk egybe sem a jelzett főnévvel, sem a (rendszerint *-i, -s, -ú, -ű* képzős) melléknévvél: *ezredik év, harmadik napon, hetedik alkalommal; harmadik havi, negyedik osztályos, ötödik rendű, tizenkettedik havi;* stb. – A *-d* képzős sorszámnévi jelzőt viszont egybeírjuk mind a főnevekkel, mind a melléknévekkel, mind a számnevekkel: *ötödévben, hetedízben; ezredévi, ötödéves, másodrendű, tizenötödrangú; harmadfél;* stb. (Vö. **291.**)

121. A visszaható névmásokkal a számnevekből alkotott *-d* sorszámnévképzés jelzőket egybeírjuk: *másodmagammal, századmagával; tizenhatodmagunkkal, huszonötödmagunkkal;* stb.

A tárgy, a határozó és a birtokos jelzős kapcsolatok

122. Tárgyas, határozós, valamint birtokos jelzős viszonyban azok a szókapcsolatok és összetételek a jelöltek, amelyekben a tagok közti viszonyt rag mutatja: *fát vágó és egyetért; százszor mond és százszorszép; az asztal lapja és vásárfia;* stb. Ha az alkotóelemek egyike sem ragos, a kapcsolat jelöletlen: *kincskereső = kincs(et) kereső; szingazdag = szín(ekben) gazdag; iskolaudvar = (az) iskola udvar(a);* stb.

123. A tárgy, határozós kapcsolatok a következőképpen írjuk:

a) A raggal jelölt tárgy, határozós kapcsolatok tagjait (az állandó szókapcsolatokban is) általában különírjuk egymástól: *eleget tesz, kezét fog, szemet szúr, véget ér, állást foglal, hátat fordít; tévéantennát szerel, főtengelyt esztergál, könyvtárt összerendez;* stb.

b) A jelölt tárgy, határozós kapcsolatokból keletkezett összetételeket egybeírjuk. Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege: *egyetért* (= azonos véleményen van), *helytáll* (= derekasan viselkedik), *jótáll* (= szavatol), *semmittevő* (= lusta, dologtalan), *számottevő* (= jelentős, tekintélyes) stb.

c) A jelöletlen (ragtalan előtagú) tárgy, határozós összetételek tagjait mindig egybeírjuk: *autómentő, munkavállaló, úttörő, híradó, kárvallott, világlátott, karöltve* stb. Nem írhatjuk külön a jelöletlen tárgy, határozós összetételeket akkor sem, ha valamelyik vagy mindkét tagjuk maga is összetett szó: *alvázvédő, gázcsőfektető, szakmunkásképző, létszámnyilvántartó, raktárellenőrző* stb.; legfőképpen a túl hosszúakat a fő tagok határán kötőjellel tagoljuk: *vízvezeték-szerelő, lélegzet-visszafojtva, baleset-előidéző* stb. (Vö. **138.**)

124. Ha egy névszó és egy ige egymástól különírt jelölt tárgy, határozós kapcsolatának igei tagjához képző (pl. *-ó, -ő, -ás, -és* stb.) járul, a különírást megtartjuk: *nagyot akaró, keveset érő, urat játszás, mindent megvetés, világot járt, utat tévesztve; albérletet kereső, menedékhelyet nyújtó, menetgyakorlatot tartva;* stb.

125. A határozós kapcsolatok írásának fő szabályai a következők:

a) A valamilyen raggal jelölt határozós kapcsolatok tagjait (az állandó szókapcsolatokban is) általában különírjuk egymástól: *eszébe jut, munkába lép, rosszul jár, földre hull, nyakon csíp, pellengérré állít, ráncba szed, jutalomra érdemes* stb.; különösen akkor, ha a kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó: *készpénzért veszi, külföldre utazik, vizsgára előkészít* stb.

b) A jelölt határozós kapcsolatokból keletkezett összetételeket egybeírjuk. Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege: *észrevesz* (= észlel, megfigyel), *véghezvisz* (= befejez), *ágrólszakadt* (= szegény), *napraforgó* (növény), *semmirekellő* (= haszontalan), *tagbaszakadt* (= jól megtermett), *tökkelütött* (= buta) stb.

c) A jelöletlen (rag nélküli) határozós összetételek tagjait mindig egybeírjuk: *energiagazdálkodás, ökölvívás, munkatárs, áldozatkész, iskolaköteles, munkaképes, mélyhűtött, szélvédett* stb. Nem írhatjuk külön a jelöletlen határozós összetételeket akkor sem, ha előtagjuk maga is összetett szó: *atombombamentes, nyugdíjogosult, sújtólégbiztos, tápanyagszegény* stb.; legföljebb a túl hosszúakat a fő tagok határán kötőjellel tagoljuk: *adóbevallás-köteles, előítélet-mentes* stb. (Vö. **138.**)

d) A kialakult szokást megtartva jelentésváltozás nélkül is egybeírjuk több jelölt határozós kapcsolat tagjait: *partraszállás, kézhezvétel, lényegbevágó, bérbeadás* stb.

126. Ha egy névszó és egy ige egymástól különírt jelölt határozós kapcsolatának igei tagjához képző (pl. *-ó, -ó, -ás, -és* stb.) járul, a különírást általában megtartjuk: *hosszan tartó, gyorsan ölő, könnybe lábadt, papírba csomagolás, pellengérré állítás, próbára tevés; háttérben mozgó, előtérbe kerülő, középpontba állítás, közhírré tétel, külföldre utaztakor;* stb. [De vö. **125. d)**]

127. Határozószóknak főnevekkel és mellénevekkel (melléknévi igenevekkel) való kapcsolatából gyakran alakulnak összetett szavak: *általút, ellenfél, távollét, fennszóval, rögtönbíráskodás, túlérzékenység; bennfentes, közeljövő, utánfutó, bennszülött, régmúlt;* stb.

128. A birtokos jelzős kapcsolatokat a következőképpen írjuk:

a) A birtokszón a birtokviszonyra utaló birtokos személyraggal (-jellel) jelölt kapcsolatok tagjait általában különírjuk egymástól: *a folyó vize, az iskola kapuja, a világ népei, a brigád tagjai; a lakóház pincéje, az írógép billentyűi, a nyomda szedőterme, a park virágágyai, a gépkocsi alváza;* stb.

b) A jelölt birtokos jelzős kapcsolatokból keletkezett összetételeket egybeírjuk. Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege: *barátfüle* (tésztaféle), *bolondokháza* (= felfordulás, zürzavar), *istennyila* (= villám), *vásárfia* (= ajándék) stb.

c) A jelöletlen, azaz személyrag (-jel) nélküli birtokos jelzős összetételek tagjait mindig egybeírjuk: *ablaküveg, disznóhús, földrengés, gerelyhajítás, iskolaorvos, rigófészek; bankjegyforgalom, helységnévtár, csapágyfémgyártás, gépkocsifényszóró;* stb., legföljebb a túl hosszúakat a fő tagok határán kötőjellel tagoljuk: *alkatrész-nyilvántartás, fényképezőgép-objektív, tengeralattjáró-támaszpont* stb. (Vö. **138.**)

d) A kialakult szokást megtartva jelentésváltozás nélkül is egybeírjuk néhány jelölt birtokos jelzős kapcsolat tagjait: *napkelte, tojásfehérje, tanácsháza, városháza* stb.

A jelentéstömörítő összetételek

129. Sok alárendelő összetett szavunknak elő- és utótagja között olyan bonyolult kapcsolat van, hogy az összetétel csak többszavas szerkezettel értelmezhető. Így például: *vámvizsgálat* =

hol történő, mivel kapcsolatos vizsgálat? : *vámnál történő, vámmal kapcsolatos vizsgálat; csigalépcső* = mihez hasonló lépcső? : a *csiga* házához hasonló *lépcső*; stb.

Az ilyen, úgynevezett jelentéstömörítő összetételek tagjait, köztük a hasonlító összetételeket, mindig egybeírjuk: *barázdabillegető, emlékkönyv, hamutálca, motorcsónak, szénapadlás, testvérváros, villanyvilágítás; cinóbervörös, hófehér, hollófekete, galambősz, ultramarinkék;* stb.

Egyéb típusú szókapcsolatok és összetételek

130. A névutós kapcsolatokat a következőképpen írjuk:

a) A névutót az előtte álló névszótól különírjuk: *idő előtt, bokor mögött, ház mellett, felesége iránt, föld alatt, munka nélkül, szó szerint, többek között* stb. – Ha a névutóhoz -i képző járul, a különírást megtartjuk: *idő előtti, bokor mögötti, ház melletti, föld alatti* (üreg), *munka nélküli* (jövedelem), *szó szerinti* stb.

b) Ha azonban az ilyen kapcsolatok jelentése módosult, s ezért összetett szóvá váltak, egybeírjuk őket: *délelőtt, délelőtti; délután, délutáni, holnapután, holnaputáni, rendszerint, napközben, földalatti* (= 1. metró; 2. illegális), *munkánélküli* (fn.), *könyvnélküli* (= szóról szóra megtanulandó lecke), *pártonkívüli* (fn.), *mindenekelőtt, mindenekfelett, hazafelé, visszafelé* stb.

c) Az *a, e, az, ez* mutató névmásból és a különféle névutókból álló kapcsolatokat egybeírjuk, ha egységes határozószót alkotnak, továbbá ha rámutatószói szerepűek, vagy ha kötőszószerű szerkezetek részei: *Ezelőtt* másképp hívták. *Ezután* mindig jó leszek. Mindent megbeszéltünk, *eszerint* cselekedj! Nincs kétségem *afelől*, hogy ő tette. *Azalatt*, míg nyaraltok, kifestetem a lakást. Elment *anélkül*, hogy köszönt volna. Dolgozz, *ahelyett* hogy heverészel! Stb. [Vö. **84., 243. d)**] Ha ellenben a névmással nyomatékos rámutatást fejezünk ki, akkor csak a különírás a helyes: *a köré* a ház köré; *a szerint* kell eljárni, nem *e szerint*; *a nélkül* a könyv nélkül; Itt a hiba, *e miatt* nem működik a gép. Mindene a zene, csak *az iránt* érdeklődik. Stb.

131. Az igekötős igék sajátosan viselkedő összetett szavak.

a) Ha az igekötő közvetlenül saját igéje (vagy igeneve) előtt áll, egybeírjuk vele: *átad, benéz, felnyit* v. *fölnyit, lebecsül, visszaszerez; kiállítani, megtartó, eldobott, szembeállva;* stb. Hasonlóképpen: *megtartás, szembeszállás* stb. – Igekötők lehetnek a következők: *abba-, agyon-, alá-, át-, be-, bele-, benn-, egybe-, el-, ellen-, elő-, előre-, fel-* v. *föl-, félbe-, félre-, felül-* v. *föül-, fenn-* v. *fönn-, hátra-, haza-, helyre-, hozzá-, ide-, keresztül-, ketté-, ki-, körül-, közbe-, közre-, külön-, le-, meg-, mellé-, neki-, oda-, össze-, rá-, rajta-, széjjel-, szembe-, szerte-, szét-, tele-, tova-, tovább-, tönkre-, túl-, újjá-, újra-, utána-, végbe-, végig-, vissza-* stb.

b) Ha az igekötő követi az igét (vagy igenevet), különírjuk tőle: *pihend ki* (magad), *hagyj fel* (ezzel), *üljünk bele, menjetek előre, ne sározd össze, nem nézve oda,* (akkor) *ültünk le,* (ti már) *mehettek vissza* stb.

c) Az igekötő külön szó marad, ha közte és igéje (vagy igeneve) között más szó is van: *el ne késs, le nem tenné, újjá is építjük, közre kell bocsátani, haza szabad menni, föl sem véve* stb. Hasonlóképpen: *be nem avatkozás, meg nem értés* stb.

Az igekötők különírása vagy egybeírása gyakran értelmi különbségre is utal: annak jelölője, hogy az igekötő a közvetlenül utána álló igéhez tartozik-e, vagy az ezt követőhöz. Más és más tehát: *megvan húszéves,* de: *meg van töltve; megfogom a lepkét,* de: *meg fogom nézni; leszokott a dohányzásról,* de: *le szokott utazni vidékre; beleszeretett a lányba,* de: *bele szeretett*

volna szólni; elleszek nélküle, de: el leszek fáradva; megtudták a hírt; de: meg tudták javítani; stb.

d) A megismételt igekötők közé kötőjelet teszünk, és együttesüket egybeírjuk az igével (vagy igenévvél): *ki-kinéz, le-leereszt, meg-megállt, össze-összevesznek; elő-előtűnő, vissza-visszatérve; stb.* Hasonlóképpen: *vissza-visszatérés stb.*

Az ellentétes jelentésű igekötőket kötőjellel kapcsoljuk össze, és különírjuk őket az igétől (vagy igenévtől): *ki-be járkal, le-föl sétál, ide-oda tekinget; oda-vissza utazni, előre-hátra pillantva; stb.* Hasonlóképpen: *le-föl sétálás stb.*

Különírjuk az igétől (vagy igenévtől) az *összevissza, szerteséjjel, szertesét* határozószókat is: *összevissza beszél, szerteséjjel szórták, szertesét szórva stb.* Hasonlóképpen: *szertesét szórás stb.*

e) Az igekötőül is használt határozószót különírjuk akkor, ha határozószói szerepét hangsúlyozzuk: *abba tette* (amiben eredetileg volt), *de: abbahagy; fenn v. fönn maradt* (a padláson), *de: fennmarad v. fönnmarad* (a neve); (nem) *félre állt* (hanem középre), *de: (tapintatból) félreállt; ide jött* (nem a szomszédba), *de: idejött hozzám; stb.*

Az igekötővel alakilag azonos határozószót is különírjuk az igétől (vagy igenévtől), ha világosan személyes névmási szerepű: *hozzá* (= öhozzá) *ment feleségül* (nem hozzád), *de: hozzájárul* (valamihez); *neki* (= öneki) *megy a levél, de: nekimegy* (a szekrénynek); (csak) *rá* (= órá) *gondolok, de: (rossz) rágondolni* is; stb. Csak különírt (határozószói) formája van a nem egyes szám harmadik személyű alakoknak: *hozzám adták feleségül, nekünk jött a csomag, mindig rád gondolok stb.*

132. A névmásokat egybeírjuk az előttük álló nyomatékosító elemmel:

egymagam, egymagad, egymagatok;

önmagam, önmagad, önmaguk; önnönmaga, önnönmagunk, önnönmagatok;

ugyanez, ugyanolyan, ugyanakkora, ugyanannyi;

szintolyan, szintakkora, szintannyi;

csakolyan, csakannyi, csakennyi;

éppolyan, éppakkora, éppannyi; stb.

A névmási határozószókat is egybeírjuk a nyomósításukra szolgáló, eléjük tett személyes névmásokkal: *énbennem, tenálad, őtőle, mihozzánk, tinektek, ővelük; énmiattam, teáltalad, őutáná, mimellettünk, tinélkületek, őközöttük; stb.*

De: én magam megyek oda (a hangsúly a *magam* szón); *csak annyi szükséges* (a hangsúly az *annyi* szón); *épp olyan esetben* (a hangsúly az *olyan* szón); stb.

133. Tagadó névmások előtagjaként a *se, sem, semmi* szót egybeírjuk az utána következő szóelemmel: *semekkorá, semennyi, semmilyen, semmiféle stb.* – A határozószókban szintén egybeírjuk a *se* és a *sem* szót az utótaggal: *sehol, sehonnan, semeddig, sehogy, semmint, semmikor stb.*

Különírjuk viszont a *se* és a *sem* szót, ha névmások és határozószók után állnak: *semmi se, senki sem, senkinek se, semmitől sem; semmikor se, sehova se, sehol sem, sehogy sem; stb.* – *De: sohase, sohasem, sose, sosem.*

134. Az *akár-, bár-, mind-, minden-* és *vala-* előtagú névmásokat és névmási határozószókat egybeírjuk: *akármekkora, akárhol, bármi, bármikor, mindannyi, mindenki, mindenhol, valami, valamerre stb.*

135. Olyan szavak, amelyek beszédünkben gyakran fordulnak elő egymás mellett, nemegyszer új jelentést hordozó összetételekké forrnak össze. Az ilyen kapcsolatokat egybeírjuk: *kétségkívül* (= biztosan), *nemsokára, sohasem; dehogy, hogyan; csakhogy, hanem, ugyanis; stb.*

A külön- és egybeírás az ilyen szavak esetében is értelmi különbség hordozója lehet: *úgy tett, mintha szeretné*, de: *szebb, ha nevet, mint ha sír*; *egyrészt* (kötőszó), de: *egy részt kapott belőle*; *dehogyan!* (= nem), *de hogy is gondolod?* ; stb.

136. Sok eset mutatja, hogy egybeírandó az olyan összetétel, amely egészét tekintve más szófajú, mint utótagja önállóan volt: *csúszómászó, járókelő; földalatti, munkanélküli; ennivaló, hártványsszárnyúak* stb. (melléknévből főnév); *tegnapelőtt, visszafelé, éjfélután, elsősorban* stb. (névutós vagy egyéb kapcsolatból határozószó); *ennélfogva, mindazonáltal, miután* stb. (határozószóból kötőszó); *nefelejcs, fogd meg(ek), haddelhadd; nemtörődöm* (ember), *nemszeretem* (dolog) stb. (igés kapcsolatból főnév, ill. melléknév). – De természetesen: *az utcán járó-kelő emberek, inni való víz, az első sorban ült, ennél fogva húzd* stb.

137. Egyetlen képzőnek különírt szókapcsolatokhoz járulása nagyobb részt nem teszi a kapcsolatot egybeírandóvá; képzők halmozódása azonban már egybeírást von maga után: *egy más mellett és egymás mellett*, de *egymásmelletti*; hasonlóképpen: *egymásutáni*, *egyenlőoldalúság, megnemtámadási* (szerződés), *elnemkötelezettség, szeretetreméltóság* stb.

Alapformájukban különírt kapcsolatok egybeírását eredményezi a felsőfoknak összefoglaló jelezése is az ilyenekben: *szívhez szóló és szívhez szólóbb*, de: *legszívhez szólóbb*; hasonlóképpen: *legharcrakészebb, leghasznothajtóbb* stb.

Az ilyen felsőfokú formák helyett általában jobb a szerkezetes megoldás: *harcra legkészebb, leginkább hasznót hajtó* stb.

138. Szóösszetétel révén gyakran keletkeznek hosszú szavak. Ezeket bizonyos esetekben célszerű kötőjellel tagolni, hogy könnyebben olvashatók legyenek.

A két egyszerű közsóból alakult összetételeket egybeírjuk: *asztallap, felezőegyenes, matematikatanítás, nitrogénasszimiláció, paradicsomsaláta, televíziókészülék, teljesítménynövekedés* stb. De: *sakk-kör* stb. (Vö. 62.)

A kettőnél több szóból alakult (úgynevezett többszörös) összetételeket általában ugyanúgy egybeírjuk, mint a kétagúakat: *cseppkőbarlang, gépkocsivezető, ivóvízellátás, készruhaáruháza, pénzügyőrlaktanya, rádiószaküzlet, úttörővasút, nyersolajmotor, rendőrrjárőr, barnakőszénkoksz, mértékességrendszer* stb. – A hat szótagnál hosszabb többszörös összetételeket azonban már többnyire kötőjellel tagoljuk két fő összetételi tag határán: *csapatzászló-avatás, dokumentumfilm-bemutató, könyvritkaság-gyűjtemény, tornász-csapatbajnokság, munkaerőnyilvántartás, foszforműtrágya-gyártás* stb.

Az egyébként szabályos, de túlzottan hosszú összetett szavak szerkezetes megoldással elkerülhetők: *tervezőiroda-vezető = a tervezőiroda vezetője, gépkocsivezető-tanfolyam = gépkocsi-vezetői tanfolyam* stb.

Az úgynevezett szótagszámlálás szempontjai a következők: Szótagszámon az összetett szó jel és rag nélküli alakjának szótagszámát kell érteni: *cserépedénygyártás, cserépedénygyártásnak, cserépedénygyártásban; honvédelmi mű, honvédelmi műveink*; stb. – A származékszók képzőeleme azonban beleszámít a szótagszámba: *kerékpárjavítás, kerékpárjavításokat; élelmiszerkészlet, élelmiszerkészletüknek*; de *kerékpár-javítási*, (bőséges) *élelmiszer-készletű* stb. – Gyakorlati megfontolásból az igekötők közül csak a két vagy több szótagúakat tekintjük külön összetételi tagnak: *előadó-művészet, kölcsön-visszafizetés* stb.; de: *befogadóképesség, állománykiegészítés* stb.

Az idegen szavaknak csak a magyarban is önállóan használatos elemeit (pl. *centi-, deci-, deka-, extra-*) tekintjük külön szónak: *centiméter-beosztású, extraprofit-elmélet* stb.

139. A külön- és egybeírásban három úgynevezett mozgószabály is érvényesül.

a) Ha egy kötőjellel már tagolt szóhoz újabb, szintén kötőjellel kapcsolandó utótag járul, az első kötőjelet (mivel közszoí alárendelő összetételekben két kötőjel egy összetett szóban nem lehet) kihagyjuk, vagyis az eredetileg kötőjelezett szórészt az új alakulatokban egybeírjuk: *anyagcserevizsgálat*, de: *anyagcserevizsgálat-kérés*; *békeszerződés-tervezet*, de: *békeszerződéstervezet-kidolgozás*; *kerekasztal-konferencia*, de: *kerekasztalkonferencia-rendezés*; stb.

Az ilyen túlzottan hosszúra nyúlt szavak helyett azonban jobb a szerkezetes megoldás: *anyagcsere-vizsgálat kérése*, *a békeszerződés tervezetének kidolgozása*, *kerekasztal-konferencia rendezése* stb.

b) Ha egy különírt szókapcsolat (pl. *hajlított bútor*) olyan utótagot kap (pl. *gyár*), amely az egészhez járul, az egyébként különírandó előrészt az új alakulatban egybeírjuk, és ehhez az utótagot (a szótagszámtól függetlenül) kötőjellel kapcsoljuk: *hajlítottbútor-gyár*. Hasonló esetek: *hideg víz*, de: *hidegvíz-csap*; *házi feladat*, de: *házifeladat-készítés*; *légi fénykép*, de: *légifénykép-montázs*; *szabad vezeték*, de: *szabadvezeték-hálózat*; stb. – Ritkábban ugyan, de előtag is járulhat szókapcsolathoz: *házi feladat*, de: *számtan-házifeladat*; stb.

A szabályt csak akkor alkalmazzuk, ha értelmetlenséget kerülünk el vele. Ha szószaporítás nélkül lehetséges, éljünk inkább szerkezetes megoldással: *lőtt vadak*, *lőtt vadak árusítása* (nem *lőttvad-árusítás*), *hőre lágyuló műanyagok feldolgozása* (nem: *hőrelágyuló műanyag-feldolgozás*) stb.

c) Két azonos utótagú összetétel (pl. *munkásszövetség*, *parasztszövetség*) különböző előtagja gyakran lép egymással mellérendelő kapcsolatba (*munkás-paraszt*). Az ilyen szerkezetű minőségjelzős előtagot különírjuk az utótagtól: *munkás-paraszt szövetség*. Hasonlóképpen: *szövőipar*, *fonóipar*, de: *szövő-fonó ipar*; *ajakhang*, *foghang*, de: *ajak-fog hang*; *fényjáték*, *árnyjáték*, de: *fény-árny játék*; *rézötvtözet*, *aranyötvtözet*, de: *réz-arany ötvözet*; továbbá: *kutyamacska barátság*, *föld-levegő rakéta* stb.

A mozgószabályok alkalmazása révén létrejött írásképek a kiindulási formákat természetesen nem módosítják!

140. Főneveket és melléneveket tulajdonnevekkel a következőképpen kapcsolunk össze:

a) Ha egy tulajdonnév egy köznévnél minőségjelzője, a két szót különírjuk egymástól: *Mariska néni*, *Dezső bácsi*, *Fazekas elvtárs*; *Kovács mérnök*; *a Nagy család*, *a Kalmár fiú*; *Zsiguli gépkocsi*, *Fabulon arckrém*; stb. – Hasonló esetek: *Julianus barát szobor*, *Kászim pasa bástya* stb. (Vö. **167.**, **170.**)

b) Ha egy tulajdonnév egy köznévvvel vagy egy (rendszerint *-i*, *-s*, *-ú*, *-ű*, *-jú*, *-jű* képzős) melléknévvvel valamilyen jelöletlen összetételt alkot, kötőjellel kapcsoljuk őket össze: *Afrika-kutató*, *Ady-szobor*, *Kazinczy-verseny*, *Mátyás-templom*; *Balassi-strófás*, *Kossuth-díjas*, *Mária-arcú*, *Herkules-erejű*; *József Attila-díj*, *Apáczai Csere János-émlékünnepély*; stb. (Vö. **168.**, **169.**)

Az ilyen kapcsolatok közül néhány köznévvé vált. Ezeket kisbetűvel kezdve egybeírjuk: *ádámcsutka*, *pálfordulás*, *röntgensugár* stb. (Vö. **201.**)

141. A *-fajta*, *-féle*, *-nemű*, *-rét*, *-rétű* és *-szerű* képzőszerű utótagot a közszókkal egybeírjuk: *másfajta*, *többféle*, *egynemű*, *negyedrét*, *sokrétű*, *ésszerű* stb. – A tulajdonnevekhez a *-féle* és a *-szerű* szóelemeket kötőjellel kapcsoljuk: *Eötvös-féle*, *Petőfi-szerű*; *Jedlik Ányos-féle*; stb. (Vö.: **171.**)

Felsorolásban az elmaradó közös, csak az utolsó taghoz hozzáfűzött képzőszerű utótagra kötőjellel utalunk: *bükk-*, *mogyoró-* és *nyírfafélék*; *Tömörkény- és Gárdonyi-szerű*; stb. [Vö. **262.** c)]

142. Az összetett számneveknek és a számoknak több vonatkozásban sajátos írásmódjával a következő pontok foglalkoznak: a betűírással és a számjegyírással a **288.**, az összetett számnevek és a számok tagolásával a **289.**, a sorszámnevekkel a **267.** a) és a **290.**, a törtszámnevekkel a **291.**, a tizedes törtekkel a **274.** és a **291.** pont.

A KIS ÉS A NAGY KEZDŐBETŰK

143. A magyar közszavakat általában kis kezdőbetűvel írjuk, de egyes meghatározott esetekben naggyal is. Mindig nagybetűvel kezdjük a tulajdonneveket. Mivel azonban a tulajdonnevek saját részrendszert alkotnak helyesírásunkban, külön fejezetben tárgyaljuk őket.

A kis kezdőbetűk

144. Közszavainkat általában kisbetűvel kezdjük: *szerelem, virágzik; elnök, ország, párt; drága, fenséges; három, kevés; ami, bármennyi; itt, most; ejha, nahát, ugye, és, jóllehet; stb.*

Erős érzelmi töltésük ellenére általában kisbetűvel írjuk a magasztos tartalmú, kellemes hangulatú és jelentésű szavakat is: *béke, szabadság, felszabadulás, haza, élet, tavasz, édesanya, család* stb. (De vö. **149.**, **150.**)

145. Kis kezdőbetűvel írjuk az ünnepeket, a nevezetes napokat, a rövidebb-hosszabb időszakokat, a történelmi eseményeket jelentő szavakat, szókapcsolatokat (bár olykor nem kicsi az érzelmi töltésük): *március tizenötödike, a felszabadulás napja, május elseje, az alkotmány ünnepe, karácsony, húsvét, anyák napja, nemzetközi nőnap, pedagógusnap, vasutasnap, ötéves terv; a honfoglalás, a mohácsi vész, a szabadságharc, a debreceni országgyűlés, a francia forradalom; a nagy októberi szocialista forradalom, a nagy honvédő háború; stb.*

146. A rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi és politikai mozgalmak, programok stb. nevét általában kisbetűvel írjuk: *jövőkutató konferencia, nemzetközi orvoskongresszus, légkörkutató szimpózium, termoanalitikai tudományos ülés, erdészeti és faipari tudományos napok, a magyar nyelv hete, fásítási hónap, olvasó néperért, a szakma ifjú mestere, országos távlati tudományos kutatási terv, országos középiskolai tanulmányi verseny* stb. – Az intézményszerűeket azonban az intézménynevek mintájára írjuk: *Budapesti Nemzetközi Vásár, Szegedi Szabadtéri Játékok* stb. (Vö. **191.**)

147. Kisbetűvel kezdjük a népek, népelemek, népcsoportok és nyelvcsaládok nevét: *északi, kínai, magyar, orosz, szlovák, palóc, sváb, szász, székely, indián, néger; finnugor, germán, román, urál-altaji, nyugati szláv; stb.* Ugyancsak kis kezdőbetűsek a vallásokhoz, felekezetekhez tartozást jelentő szavak: *buddhista, katolikus, mohamedán, református* stb.

A nagy kezdőbetűk

148. Írásunknak világossá és áttekinthetővé tétele végett a közszavakat is nagybetűvel kezdjük minden szöveg, valamint – pont, kérdőjel, felkiáltójel és bizonyos esetekben kettőspont után – minden új mondat élén: *Háromórai idő volt engedve a kitiltottaknak, hogy motyóikat összeszedjék... Ez a háromórai idő pedig éppen elég volt arra, hogy a város népessége mindent megtudjon... Mi volt a diákok vétsége? Hogyan védelmezték magukat? Milyen nagy dolgokat vágott oda a vaskalaposoknak Jenő? Hát Barkó hogy replikázott nekik tatárul, törökül, perzsául! Hát még a sánta Biróczy hogy tréfálta meg őket víg ötleteivel! S most ezeket mind kicsapták. Az iskola szeme fényeit!*

Az általános szabályoktól – stilisztikai okokból – csak a szépírók szoktak olykor eltérni.

149. Levelekben és hivatalos iratokban a megszólítás első szaván és tulajdonnévi tagján kívül nagybetűvel szokás kezdeni a megszólításban szereplő közneveket is (de a melléneveket, kötőszókat már nem): *Drága Ilonka Néni! Osztályvezető Kartárs! Tisztelt Kovács Úr! Mélyen tisztelt Asszonyom és Uram!* Stb.

Magánlevelekben a megszólítás első szaván és tulajdonnévi tagján kívül a többi szót kezdhethük kisbetűvel is: *Kedves barátom! Tisztelt Nagy úr! Édes jó anyám és apám!*

Azokat a közneveket, névmásokat és névmási szerepű határozószókat, amelyek a megszólított személyére vonatkoznak, szöveg belsejében általában kisbetűvel kezdjük: *Légy szíves, barátom, látogass meg minket! Arra kérem (a) tanácselnök elvtársat, szíveskedjék ügyemet kedvezően elbírálni. Bárcsak itt lehetnél te is! Valószínűleg önöket is érdeklik fejlesztési terveink. Örökké hálás leszek neked a segítségedért. Melegen érdeklődött irántatok.* Stb. – Fokozott tisztelet kifejezésére azonban az ilyen esetekben nagybetű is alkalmazható: *Szeretném, Apám, ha nem értene félre. A legfőbb érdem az Önöké. Szeretnék mindig Veled lenni.* Stb. Két (vagy több) szóból álló megszólításoknak ilyenkor is csak az első szavát kezdjük nagybetűvel: *Bocsássa meg, Igazgató úr, hogy soraimmal fölkeresem! Tisztelettel emlékeztetem (az) Államtitkár elvtársat arra, hogy...* stb. Hasonlóképpen: *Felkérem Horváth kartársat vitaindító előadásának megtartására. Ezt Ferenc bátyám és Erzsébet néni is jól tudja.* Stb. (Vö. **144.**, **253.**)

150. Köszavaknak nagybetűs kezdése – kivételesen, elsősorban költői művekben – lehet a megszemélyesítés eszköze, erősítheti a szavak hangulatát, felhívhatja a figyelmet fogalmi tartalmukra, sőt egyszerre is szolgálhatja mindegyik célt: *a Szerelem, a Végzet, a Hatalom; Mi vagyunk: Jövő és Igazság, / Engesztelés és nagy Ítélet;* stb. (Vö. **144.**)

Egyéb esetek

151. Az idézeteket és az idézetben belüli további részeket az eredeti szövegnek megfelelően kezdjük nagy-, illetőleg kisbetűvel: „*Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.*”; „*Légy fegyelmezett!*” stb.; illetőleg: „*a földre sütöttük szemünk. Kinyílt / a földre zárt titok.*” (Vagy: „*...a földre sütöttük*” stb.) [Vö. **256. a)**, **264.**]

152. Az útbaigazító feliratokat, a táblázatok, grafikonok, ábrák stb. alatti szövegeket nagybetűvel kezdjük: *Bejárat, Házfelügyelő, Igazgató, Pénztár; Széntermelésünk;* stb. – Ha egy ilyen szöveg több szóból áll, akkor csak az első szó nagy kezdőbetűs: *Kettős megállóhely, Nyilvános telefon, B porta; A légfék vázlatos rajza;* stb. – Ha a szöveg első szava számnév, s ezt számjeggyel írjuk, az utána következő szó kis kezdőbetűs: *2. metróvonal, 5. ajtó, III. vágány* stb.

Kisbetűvel kezdjük az ügyiratok, igazolványok, oklevelek stb. végén az aláírás alatti megjelölést: *elnök, titkár, igazgató, rektor, miniszter; a bizottság titkára, a társtulajdonosok közös képviselője;* stb.

153. A családnevek előtti *doktor, idősb, ifjabb, özvegy* stb. szót, illetőleg rövidítésüket csak kiemelt helyzetben (aláírásban, levélcímzésben, oszlopba rendezett névsorban stb.) és mondat elején kezdjük nagybetűvel: *Dr. Mészáros Mihály, Id. Kelemen László, Ifj. Jakab Imréné; Özvegy Lukács Péterné azzal a kéréssel fordult a tanácshoz, hogy...;* stb. – Mondat belsejében ugyanezek kisbetűvel írandók: *Ott volt dr. Mészáros Mihály is. Szép Gergely és ifj. Lukács Péter panaszt tettek özvegy Jakab Imréné ellen.* – Hasonlóan a történelmi nevek esetében: *Gróf Széchenyi István;* de szövegben: *Miniszteri tárcát vállalt báró Eötvös József is.*

A TULAJDONNEVEK ÍRÁSA

154. A tulajdonneveknek több típusát különböztethetjük meg: a személyneveket, az állatneveket, a földrajzi neveket, a csillagneveket, az intézményneveket, a márkaneveket, a címeket stb. Bár az egyes típusok írásmódja nem egyetlen elvhez igazodik, három szempontból mégis egyformán viselkednek.

a) Mindegyik csoport írásában érvényesül helyesírásunknak az a régi törekvése, hogy a tulajdonneveket megkülönböztesse a köznevektől, ezért minden tulajdonnevet nagybetűvel kezdünk: *Szőke* (családnév), de: *szőke* (hajszín); *Fakó* (tónév), de: *fakó* (színnév); *Mór* (helységnév, személynév), de: *mór* (népnév); *Hollófészek* (hegy neve), de: *hollófészek* (a holló fészke); *Rák* (csillagkép neve), de: *rák* (állat neve); *Patyolat* (vállalat neve), de: *patyolat* (fehér, hófehér); *Kortárs* (folyóirat címe), de: *kortárs* (valakivel egy időben élő); *Parázs* (tűzhelymárka neve), de: *parázs* (izzó tüzelőanyag); stb.

b) A nagy kezdőbetű mutatja ugyan, hogy tulajdonnévvel van dolgunk, de a több elemből álló nevek esetében érzékeltetni kell a tulajdonnevek terjedelmét is, hogy világosan elhatárolódjanak a környező szövegtől. A többelemű nevek tagjainak összetartozását többféleképpen jelezhetjük.

Egybeírjuk az alkotó tagokat: *Kispista, Tóthpál, Annamária, Nagykőrös, Hegyalja, Olaszország* stb.

Kötőjellel kapcsoljuk egymáshoz az alkotó tagokat: *Nemeskéri-Kiss, Velencei-tó, Észak-Afrika* stb.

Nagybetűvel kezdjük a tagok mindegyikét: *Zrínyi Miklós, Kőrösi Csoma Sándor, Budapesti Műszaki Egyetem, Magyar Nyelvőr* stb.

A név nyelvi felépítése is jelezheti, meddig tart a tulajdonnév. így pl. *az utca (u.)* szó a név utolsó eleme, a *című (c.)* szó pedig közvetlenül követi a név utolsó elemét: *Kiss János altábornagy utca, az Ének a pesti ligetről című vers* stb.

A címek esetében az alakulat sajátos (kiemelt) helyzete teszi világossá a tulajdonnév terjedelmét: *Egri csillagok, A város peremén, Helyesírási tanácsadó szótár* stb.

c) A tulajdonnevek írásának jellemző vonása az állandóság. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a tulajdonnevek egyes típusaiban ragaszkodunk a történelmileg kialakult vagy a mai helyesírási szabályok szerinti formákhoz: *Thököly, Werbőczy, Központi Fizikai Kutatóintézet; Pepsi-Cola, Rutascorbin*; stb. Másrészt arra kell törekednünk, hogy a toldalékos alakok leírására olyan megoldást találjunk, amely biztosítja az alapforma visszaállíthatóságát: *Kiss-sel, Wittmann-né, New York-i* stb. (Nem pedig: Kissel, Wittmanné, newyorki stb.)

A személynevek

155. Mind a családneveket (vezetékneveket), mind a keresztnéveket (utóneveket) nagy kezdőbetűvel írjuk: *Bakos, Deli, Körmendi, Szántó; Éva, Zsuzsa, György, Pál; Szerencsés András, Szeremlei-Szabó Zsolt*; stb.

A családnevek és a keresztnévek írásmódját – helyesírásunk rendszerének figyelembevételével – az anyakönyvezésre és a személyi okmányok kiállítására vonatkozó jogszabályok állapítják meg.

156. Családneveink nagyobb részének formája követi a mai magyar hangjelölési rendszert: *Asztalos, Bíró, Hajdú, Kis, Takács* stb. – A családnevek írásában érvényesülő hagyomány és

egyéb okok (jogi megfontolások stb.) miatt azonban számos élő névben találkozunk a mai írásformáktól kisebb-nagyobb mértékben eltérő jelölésmódokkal: *Biró, Buday, Eördögh, Gaál, Gombocz, Hajdu, Kiss, Kultsár, Pais* stb. (Vö. 12., 87.) – Hasonlóképpen tiszteletben tartandó a tudatos szépírói névadással alkotott nevek írásmódja is: *Baradlay, Maszlaczky, Keöcherepy* stb.

157. A történelmi családnevek írásának főbb szempontjai a következők:

a) A történelmi nevek védelme érdekében a régi magyar családnevek eredeti alakját általában megőrizzük: *Beythe, Kemechey, Orczy, Sigray, Thewrewk, Vay* stb. (Vö. 12., 87.)

b) A családnevek hagyományörző helyesírása viszonylag későn alakult ki, ezért az eredeti formák mellett az idők folyamán névváltozatok is keletkeztek (pl. *Batsányi – Bacsányi*). Ilyenkor az egyöntetű írásgyakorlat biztosítása végett a család vagy a kiemelkedő történelmi személy által rögzített, korunkhoz legközelebb eső formát kell használni, s azt kell következetesen érvényesíteni: *Apafi, Batsányi, Kazinczy, Lorántffy, Versegly* stb.

Ma élő személyek is viselnek történelmi családneveket. Ezek természetesen az anyakönyvben rögzített alakjukban használandók, ami eltérhet a régi család vagy történelmi személy nevének írásmódjától: *Dezsőfi, Rákóczy, Teleky* stb.

c) Az olyan névformák, melyek eltérnek ugyan az egykoriaktól, de már hosszú és következetes hagyományuk van írásgyakorlatunkban, ebben a formában használandók: *Bocskai, Rákóczi, Zrínyi; Apáczai Csere, Tsétsi János;* stb. – Az ilyen neveket nem szabad sem visszarégiesíteni (pl. Zríni), sem pedig korszerűsíteni (pl. Csécsi).

d) Szilárdan kialakult név hiányában olyan formát szokás kialakítani, amely az elolvasását nem zavaró régies írássajátságokat tiszteletben tartja, de egyszersmind lehetővé teszi, hogy a nevet az egykori hangzásnak megfelelően ejthessük ki: *Komjáthy, Pesthi, Werbőczy, Wathay* stb. (nem Komjáti, Pesti, Verbőci, Vatai stb.); illetőleg: *Kakas, Csombor, Csulyak* stb. (nem Cacás, Czombor, Chuliak stb.).

158. Az összetett (két külön névből egyéforrt) családneveket egybeírjuk: *Kispéter, Kunzabó, Nagygyörgy, Tóthmátyás, Vörösbaranyi* stb.

A kettős (két név mellérendelő kapcsolatából alakult) családnevek tagjait az újabb anyakönyvi jogszabályok szerint kötőjellel kell összekapcsolni: *Bajcsy-Zsilinszky, Endrődy-Somogyi, Kerpel-Fronius, Konkoly-Thege* stb.

A régi jelzős családnevekben a jelző és a tulajdonképpeni név közé nem teszünk kötőjelet: *Baróti Szabó, Csokonai Vitéz, Kőrösi Csoma, Tótfalusi Kis* stb.

A jelzős nevek is szerves egységet alkotnak, ezért a két névelem általában együtt használandó, és sorrendjük nem cserélhető fel. – Stiliztikai okokból vagy rövideg kedvéért azonban a jelzőt magában is használhatjuk a teljes név helyett: *Csokonai, Tótfalusi* stb.

159. Az asszonynevek formái a jogi előírások szerint a következők: *Nagy Jánosné, Nagy Jánosné Kovács Anna, Nagyné Kovács Anna, Nagy Anna* és (ha valaki férjhezmenetele után is lánynevét tartja meg) *Kovács Anna*. – Bár nem hivatalos, használatos az *N. Kovács Anna* forma is.

A férj nevének *-né* képzős származéka és a leánykori név közé nem teszünk vesszőt, s a *szül.* rövidítés beiktatása is fölösleges: *Szabó Lászlóné Nagy Katalin* vagy *Szabóné Nagy Katalin* stb.

160. A mitológia és a vallás fogalomkörébe tartozó, személynévként használt nevek általában nagy kezdőbetűsek: *Allah, Boldogasszony, Hadúr, Isten, Jupiter, Ozirisz, Zeusz* stb. – Az *isten* szót gyakran használjuk köznévi értelemben is, illetőleg olyan szövegösszefüggésben, amelyben kisbetűs kezdése a helyes: *a görög istenek; Tudja isten, mi lett vele. Az isten szerelmére! Hála istennek! Stb.*

161. Mind régi (eredeti és jövevény), mind pedig más nyelvekből újabban átvett keresztneveinket mai köznyelvi kiejtésüket tükröztetve írjuk: *Csilla, Piroska, Jolán, Vilma, Árpád, Zsolt, Bálint, László; Betti, Klaudia, Zsanett, Artúr, Márió, Raul;* stb. – A *ch*-t és az *x*-et azonban (a közszókhhoz hasonlóan) a keresztnevekben és a becenevekben is megtartjuk: *Richárd, Alexandra, Félix, Lexi* stb. (Vö. **209.**)

162. A magyar személynevekhez általában ugyanúgy közvetlenül, azaz kötőjel nélkül illesztjük hozzá a toldalékokat (ragokat, jeleket, képzőket), mint a közszavakhoz: *Dózsát, Kossuthhoz, Szemeréről, Táncsics Mihálynak, Ilosvai Selymes Péternél, Vörösmartyé, a Hunyadiak; jókais, madáchi, petőfieskedők;* stb. – De: *Táncsics Mihály-i, Ilosvai Selymes Péter-es* stb. (Vö. **165.**)

163. A mássalhangzóra végződő személynevek *-val, -vel* (és néha *-vá, -vé*) ragos formájának írásában a következőképpen járunk el:

a) Ha a név rövid mássalhangzót jelölő betűvel végződik, akkor ezt a betűt megkettőzzük: *Ádámmal, Bálinttal, Kodállyal, Szabolccsal* stb. (Vö. **83.**)

b) Ha régies betűre végződő családnevekhez kapcsolódnak ezek a ragok, a régies betűt változatlanul hagyjuk, a rag *v*-je helyett pedig ennek a név végén ejtett hanghoz idomult mai formáját írjuk: *Kossuthal, Véghgel, Móriczcal, Rátzcal, Babitscsal, Paiszsal; Madáchcsá;* stb.

c) Ha a családnév mássalhangzót jelölő kettőzött betűvel végződik, a *-val, -vel* (és néha a *-vá, -vé*) rag megfelelő alakját kötőjellel kapcsoljuk hozzá, hogy az alapforma világosan kitűnjön: *Kiss-sel, Makk-kal, Papp-pal, Széll-lel* stb. (Vö. **94.**) – Egyszerűsítve írjuk viszont a keresztneveket: *Bernadettel, Marcellal* v. *Marcellel, Mariannal* stb. (Vö. **62., 94.**)

164. Az *-i* és az *-s* melléknévképzővel, az *-ista* és az *-izmus* főnévképzővel ellátott egyelemű és összetett (egybeírt), illetőleg kettős (kötőjellel összekapcsolt) személyneveket kisbetűvel kezdjük, és a képzőket közvetlenül kapcsoljuk hozzájuk: *móriczi, mikszáthos, marxista, leninizmus; tóthpáli, kispéteres; erdey-grúzi, rippl-rónais;* stb. – De ha a személynév két vagy több elemből áll, akkor megtartjuk az eredeti nagy kezdőbetűket, s a név utolsó tagjához kötőjellel kapcsoljuk a képzőt: *Széchenyi István-i* (elképzelések), *Eötvös József-i* (iskolareform), *Csokonai Vitéz Mihály-os* (verselés) stb.

165. A *-k* többesjelet közvetlenül kapcsoljuk a személyneveknek általában változatlan, nagy kezdőbetűs formájához: *az Árpádok, a Kisfaludyak; a Kossuthok, Petőfik, Táncsicsok kora; az Ady Endrék és József Attilák küzdelmei* stb. (Vö. **162.**)

A személynevek alkalmi kis kezdőbetűs írása (többnyire *-k* többesjeles formában) stilisztikai fogás lehet: a név viselőjével szemben érzett megvetést, haragot stb. érzékeltetheti.

166. A személynév elé tett alkalmi minősítő jelzőket kisbetűvel kezdjük: *a nagy Napóleon, a nyelvújító Kazinczy, az ifjú Ady, a szép Csapóné* stb. – A történelmi személyek nevének szerves részét alkotó állandó jelzőket azonban nagy kezdőbetűvel írjuk: *Könyves Kálmán, Nagy Péter, Oroszlánszívű Richárd, Rettegott Iván, Rótszakállú Frigyes, Szent Erzsébet* stb.

167. Személynév – akár egy-, akár többelemű – állhat köznévi minőségjelzőjeként is. Ilyenkor a személynevet és a köznévet különírjuk egymástól: *István király, Bánk bán, Kovács államtitkár, Dobay szakaszvezető, Polgár doktor, Németh mérnök, Moharos kartársnő, Inotai úr, Zsófi néni, Noszty fiú; Vajda Elemér akadémikus, Somogyi Béláné főelőadó, Sárosi János marós, Erdélyi Ilona tudományos kutató, Szalay Tamás érdemes művész;* stb. [Vö. **140. a)**]

Azoktól a felvett vagy kapott személynevektől (vagy más tulajdonnevektől, sőt fantázianevektől), amelyeket kisebb-nagyobb embercsoportok viselnek, különírjuk a gyűjtőnévi vagy

gyűjtőnévi jellegű közszókat: *Benedek család, Csák nemzetség, Előre brigád, Nyék törzs, Radnóti őrs; Ady Endre úttörőcsapat, Zalka Máté lövészeszred;* stb.

168. Egy- vagy többemű személynevek és köznevek gyakran lépnek egymással valamilyen jelöletlen összetételnek tekinthető kapcsolatba (pl. *Kossuth-szobor* = Kossuth szobra, *Kossuth-nóta* = Kossuthról szóló nóta stb.). Az ilyen összetételszerű alakulatokban a személynév és a köznévi szoros összetartozását kötőjellel érzékeltetjük: *Balassi-strófa, Ady-vers, Kossuth-díj, Petőfi-kultusz, Kodály-módszer, Celsius-fok, Sabin-cseppek, Bessenyei-kúria, Nádasdy-kastély; Konkoly-Thege-érem; Geiger-Müller-számlálócső, Hadrovics-Gáldi-szótár; Arany János-idézet, Bartók Béla-emlékév;* stb. [Vö. 140. b), 169.]

A kisebb-nagyobb embercsoportokat vezető személyek nevéhez szintén kötőjellel kapcsoljuk a gyűjtőnévi vagy gyűjtőnévi jellegű közszókat: *Aranyosi-brigád, Deák-párt, Földényi-kórus, Lenkey-század, Marót-csoport, Szemere-kormány; Szent Benedek-rend;* stb.

Az uralkodóházat jelentő *ház, család* és *dinasztia* szót is kötőjellel kapcsoljuk a család-névhez: *Árpád-ház, Anjou-ház, Habsburg-ház, Jagelló-ház; Bourbon-család; Tudor-dinasztia;* stb.

Ha a személynév és a köznévi együtteséből köznévi lett, az összetételt kisbetűvel kezdve egybeírjuk: *katicabogár, krisztustövis, martinkemence* stb. [Vö. 140. b), 201.]

169. Az egy- vagy többemű személynevek és köznevek együtteséből az alapforma megtartásával (többnyire *-i, -beli, -s, -ú, -ű, -jú, -jű* képzővel) alakult mellékevek is összetételszerű kapcsolatok. Az ilyenekben a tagokat kötőjellel fűzzük össze: *Árpád-kori, Mátyás-templomi; Jókai-regénybeli, Kossuth-díjas, Zrínyi-soros, Mária-arcú, Kodály-módszerű, Herkules-erejű; Konkoly-Thege-érmes, József Attila-díjas; Hadrovics-Gáldi-szótárbeli,* stb. [Vö. 140. b), 168.]

170. Ha egymástól különírt, személynévből és köznévből álló minőségjelzős szerkezetekhez (*Julianus barát*) egy újabb főnév (pl. *szobor*) kapcsolódik, ez elé nem teszünk kötőjelet: *Julianus barát szobor, Kászim pasa bástya, Szent István vértanú plébániatemplom, Jeremiás próféta kolostor* stb. (Vö. 167.)

Az ilyen szerkezetek gyakran erőltetettek. Tanácsos feloldani őket: *Julianus barát szobra* stb.

171. A *-féle* és a *-szerű* képzőszerű utótagot kötőjellel kapcsoljuk a személynevekhez: *Eötvös-féle, Wesselényi-féle, Munkácsy-szerű, Joliot-Curie-féle; Erdey-Grúz-Schay-féle; Paál László-szerű, Szinyei Merse Pál-szerű;* stb. (Vö. 141.)

Az állatnevek

172. Az állatok tulajdonnevét nagy kezdőbetűvel írjuk: *Bodri, Cirmos, Csákó, Ráró, Villám, Bagira, Vuk* stb. – Az esetleges magyarázó utótag kisbetűvel és kötőjel nélkül járul hozzájuk: *Bodri kutya, Ráró lovam* stb.

A földrajzi nevek

173. A földrajzi nevek nyelvi fölépítése rendkívül változatos. Az egyemű nevek (pl. *Szeged* stb.) mellett igen nagy a többemű nevek száma. Ezeknek az egységét bizonyos típusokban az egybeírás mutatja (pl. *Tiszántúl, Szombathely* stb.); más csoportokban a szoros kapcsolatot (a többemű nevekre leginkább jellemző módon) az alkotó tagok közé tett kötőjellel fejezzük ki

(pl. *Zsivány-patak*, *Apáthy-szikla*, *Dél-Amerika* stb.); a különírt tagokból álló nevek (pl. *Olasz Köztársaság*, *Pillányi út* stb.) esetében pedig a helyesírási forma vagy a nyelvi fölépítés érzékelteti az összetartozást. – Más nyelvi kategóriákhoz hasonlóan a földrajzi nevek írásában is figyelembe kell venni a név jelentését, mert a formailag hasonló (sőt azonos), de más-más dolgot jelölő nevek írásmódja eltérően alakulhat: *Hűvös-völgy* (domborzati név), de: *Hűvös-völgy* (városrésznév); *Ferenc-hegy* (domborzati név), de: *Ferenc körút* (utcanév); *Sáros-patak* (víznév), de: *Sárospatak* (helységnév); stb.

Az itt következő szabályok csak a gyakoribb földrajzinév-típusok írásmódjára nézve adnak eligazítást, mégpedig az *-i* (olykor *-beli*) képzős származékokkal együtt. Ennek a sűrűn előforduló toldaléknak a kapcsolási módja ugyanis nem minden típusban egyforma. A többi toldalék kapcsolása megegyezik a más tulajdonnévtípusokban követett eljárásokkal.

Magyarország fontosabb hivatalos földrajzi neveinek jelentős részét a hivatalos helységnévtár és a földrajzinévtár tartalmazza.

Az egyelemű és az egybeírt földrajzi nevek

174. Ha egy földrajzi név egyelemű (azaz egyetlen egyszerű szó), az alapformát természetesen nagybetűvel, az *-i* képzős származékot pedig kisbetűvel kezdjük. Az *-i*-re végződő ilyen szavak *-i* képzős származékában (kiejtésüknek megfelelően) csak egy *i*-t írunk.

Alapforma: *-i* képzős forma:

<i>Európa</i>	<i>európai</i>
<i>Itália</i>	<i>itáliai</i>
<i>Erdély</i>	<i>erdélyi</i>
<i>Mátra</i>	<i>mátrai</i>
<i>Duna</i>	<i>dunai</i>
<i>Debrecen</i>	<i>debreceni</i>
<i>Krakkó</i>	<i>krakkói</i>
<i>Tamási</i> stb.	<i>tamási</i> stb.

175. Alapformájukban nagy, *-i* képzős származékukban kis kezdőbetűvel egybeírjuk:

a) a több elemből álló, *ország*, *föld*, *alföld*, *part* utótagú országneveket, az országrészneveket, valamint a jelentésükben tömbösödött tájneveket:

alapforma: *-i* képzős forma:

<i>Magyarország</i>	<i>magyarországi</i>
<i>Franciaország</i>	<i>franciaországi</i>
<i>Jakutföld</i>	<i>jakutföldi</i>
<i>Németalföld</i>	<i>németalföldi</i>
<i>Elefántcsontpart</i>	<i>elefántcsontparti</i>
<i>Kisalföld</i>	<i>kisalföldi</i>
<i>Hegyalja</i> stb.	<i>hegyaljai</i> stb.

Az egybeírandó tájneveket a szótári rész tartalmazza.

b) a több elemből álló magyar nyelvű helységneveket, valamint általában a helységrészneveket:

alapforma:	-i képzős forma:
<i>Budapest</i>	<i>budapesti</i>
<i>Balatonalmádi</i>	<i>balatonalmádi</i>
<i>Hódmezővásárhely</i>	<i>hódmezővásárhelyi</i>
<i>Törökkanizsa</i>	<i>törökkanizsai</i>
<i>Fokváros</i>	<i>fokvárosi</i>
<i>Békásmegyer</i>	<i>békásmegyeri</i>
<i>Újszeged</i>	<i>újszegedi</i>
<i>Alsóbélatelep</i>	<i>alsóbélatelepi</i>
<i>Albertmajor</i>	<i>albertmajori</i>
<i>Csehipusztá</i>	<i>csehipusztai</i>
<i>Rétitanya</i> stb.	<i>rétitanyai</i> stb.

Az *i*-re végződő ilyen nevek *-i* képzős származékának végén csak egy *i*-t írunk.

A kötőjellel összekapcsolt elemekből álló földrajzi nevek

176. Ha egy földrajzi név egy földrajzi köznévből és egy eléje járuló (egyelemű vagy egybeírt többelemű) közszóból vagy tulajdonnévből áll, a nagybetűvel kezdett előtaghoz kötőjellel kapcsoljuk a kisbetűvel kezdett utótagot. – Az *-i* képzős származékokban a kötőjelet meg-hagyjuk. Ha az alapforma előtagja tulajdonnév, ennek nagy kezdőbetűjét megtartjuk, egyébként az alakulatot kisbetűvel kezdjük.

a) Közszói előtaggal

alapforma:	-i képzős forma:
<i>Arany-patak</i>	<i>arany-pataki</i>
<i>Velencei-tó</i>	<i>velencei-tói</i> v. <i>-tavi</i>
<i>Sólyom-sziget</i>	<i>sólyom-szigeti</i>
<i>Szabadság-hegy</i>	<i>szabadság-hegyi</i>
<i>Kis-kőszikla</i>	<i>kis-kősziklai</i>
<i>Holdvilág-árok</i>	<i>holdvilág-árok</i>
<i>Dunántúli-középhegység</i> stb.	<i>dunántúli-középhegységi</i> stb.

b) Tulajdonnévi előtaggal

alapforma:	-i képzős forma:
<i>János-dűlő</i>	<i>János-dűlői</i>
<i>Csepel-sziget</i>	<i>Csepel-szigeti</i>
<i>Duna-part</i>	<i>Duna-parti</i>
<i>Balaton-felvidék</i>	<i>Balaton-felvidéki</i>
<i>Kaszpi-tenger</i>	<i>Kaszpi-tengeri</i>
<i>Kab-hegy</i>	<i>Kab-hegyi</i>
<i>Huron-tó</i>	<i>Huron-tói</i> v. <i>-tavi</i>
<i>Szandaváralja-patak</i>	<i>Szandaváralja-pataki</i>
<i>Dunazug-hegység</i> stb.	<i>Dunazug-hegységi</i> stb.

A tulajdonnévi (vagy annak tekintett) előtag állhat két (vagy több) különírt elemből is.

alapforma:	-i képzős forma:
<i>Vas Mihály-hegy</i>	<i>Vas Mihály-hegyi</i>
<i>József Attila-lakótelep</i>	<i>József Attila-lakótelepi</i>
<i>Buen Tiempo-fok</i> stb.	<i>Buen Tiempo-foki</i> stb.

Földrajzi köznéven a földrajzi fogalmakat jelölő főneveket értjük. Ezek lehetnek egyszerű szavak is: *óceán, tó, patak, hegy, völgy, domb, hágó, lapos, dűlő, sivatag* stb.; összetett szavak is: *félsziget, öntözőcsatorna, holtág, fennsík, dombvidék, szőlőhegy, halastó* stb.

Az olyan nevek, ill. névrészek, amelyekben a mai magyar nyelvérzék nem ismer föl közszoí jelentést (akár magyar, akár idegen eredetűek), egyelemű tulajdonneveknek számítanak. Így pl. a 176. b) pontban: *Huron, Kab, Kaszpi*; a 177. a) pontban: *Cselőte, Zéland*.

177. Ha egy földrajzi név utótagja (egyelemű vagy egybeírt többelemű) tulajdonnév, előtagja pedig (egyelemű vagy egybeírt többelemű) közszo vagy tulajdonnév, az alkotó tagokat kötőjellel kapcsoljuk össze. – Az ilyen nevek -i képzős származékában általában mindkét tagot kisbetűvel kezdjük, és a kötőjelet megtartjuk.

a) Közszoí előtaggal

alapforma:	-i képzős forma:
<i>Holt-Tisza</i>	<i>holt-tiszai</i>
<i>Dél-Kína</i>	<i>dél-kínai</i>
<i>Öreg-Cselőte</i>	<i>öreg-cselőtei</i>
<i>Új-Zéland</i>	<i>új-zélandi</i>
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	<i>nyugat-dunántúli</i>
<i>Délkelet-Magyarország</i> stb.	<i>délkelet-magyarországi</i> stb.

Ha a tulajdonnévi (vagy annak tekintett) utótag két (vagy több) különírt elemből áll, ezt az írásmódját az új névalakulaton belül is megtartja. – Az -i képző a változatlan alapformához kötőjellel kapcsolódik.

alapforma:	-i képzős forma:
<i>Keleti-Sierra Madre</i>	<i>Keleti-Sierra Madre-i</i>
<i>Nagy-New York</i> stb.	<i>Nagy-New York-i</i> stb.

b) Tulajdonnévi előtaggal

alapforma:	-i képzős forma:
<i>Kál-Kápolna</i> (vasútállomás)	<i>kál-kápolnai</i>
<i>Győr-Sopron</i> (megye)	<i>győr-soproni</i>
<i>Bödd-Bakod</i> (terület)	<i>bödd-bakodi</i>
<i>Csörnöc-Herpenyő</i> (vízfolyás) stb.	<i>csörnöc-herpenyői</i> stb.

Hasonlóképpen járunk el olyankor is, amikor a hivatalos helységnév után a helységrész vagy kerület nevét is föltüntetjük.

<i>Érd-Ófalu</i>	<i>érd-ófalui</i>
<i>Győr-Ménfőcsanak</i> stb.	<i>győr-ménfőcsanaki</i> stb.

178. Háromelemű földrajzi nevek keletkezésének két különösen gyakori módja van.

a) Ha egy kételemű, kötőjellel összefűzött földrajzi név [*Arany-patak*, vö. **176.** a); *Holt-Tisza*, vö. **177.** a); *János-dűlő*, vö. **176.** b)] elé egy közszoói előtag (*rohonci*, *belső*, *nagy* stb.) kerül, az alakulatot nagybetűvel kezdjük, s a tagokat kötőjellel kapcsoljuk össze. – Az *-i* képzős származékokban megtartjuk az alapul szolgáló nevek tagjainak kötőjeles kapcsolását, a közszoói tagokat kisbetűvel, a tulajdonnévi tagokat nagybetűvel kezdjük.

alapforma:	<i>-i</i> képzős forma:
<i>Rohonci-Arany-patak</i>	<i>rohonci-arany-pataki</i>
<i>Nagy-Ausztráliai-öböl</i>	<i>nagy-ausztráliai-öböli</i>
<i>Alcsi-Holt-Tisza</i>	<i>alcsi-holt-tiszai</i>
<i>Új-Dél-Wales</i>	<i>új-dél-walesi</i>
<i>Belső-János-dűlő</i>	<i>belső-János-dűlői</i>
<i>Déli-Shetland-szigetek</i> stb.	<i>déli-Shetland-szigeteki</i> stb.

b) Ha egy kételemű, kötőjellel írt földrajzi név [*Arany-patak*, vö. **176.** a); *Holt-Tisza*, vö. **177.** a); *János-dűlő*, vö. **176.** b)] egy utána tett földrajzi köznévvel bővül, ezt az utótagot kisbetűvel kezdve kötőjellel kapcsoljuk az alapul szolgáló névhez. – Az *-i* képzős származékokban megtartjuk az alapul szolgáló nevek tagjainak kötőjeles kapcsolását, a közszoói tagokat kisbetűvel, a tulajdonnévi tagokat nagybetűvel kezdjük.

alapforma:	<i>-i</i> képzős forma:
<i>Arany-patak-völgy</i>	<i>arany-patak-völgyi</i>
<i>Két-bükkfa-nyereg</i>	<i>két-bükkfa-nyeregi</i>
<i>Dél-kínai-tenger</i>	<i>dél-kínai-tengeri</i>
<i>Észak-borsodi-karszt</i>	<i>észak-borsodi-karszti</i>
<i>Holt-Tisza-berek</i>	<i>holt-Tisza-bereki</i>
<i>Sebes-Körös-dűlő</i>	<i>sebes-Körös-dűlői</i>
<i>János-dűlő-oldalas</i>	<i>János-dűlő-oldalasi</i>
<i>Misa-réti-patak</i> stb.	<i>Misa-réti-pataki</i> stb.

179. Nagyköötőjellel fűzzük egymáshoz a nagybetűvel kezdett földrajzi neveket akkor, ha azok valamitől valameddig viszonyt érzékeltetnek. – Az ilyen alakulatok *-i* képzős származékában a nagyköötőjeleket megtartjuk, de minden tagot kisbetűvel kezdünk, és az képzőt csak az alakulat utolsó tagjához tesszük hozzá, kötőjel nélkül.

alapforma:	<i>-i</i> képzős forma:
<i>Budapest–Bécs</i>	<i>budapest–bécsi</i>
<i>Moszkva–Párizs</i>	<i>moszkva–párizsi</i>
<i>Győr–Sopron–Ebenfurt</i> stb.	<i>győr–sopron–ebenfurti</i> stb.

Az ilyen alakulatokhoz földrajzi köznevet kisbetűvel kezdve és kötőjellel kapcsolunk. – Az *-i* képzőt a változatlan alapformához tesszük hozzá.

alapforma:	<i>-i</i> képzős forma:
<i>Volga–Don-csatorna</i>	<i>Volga–Don-csatornai</i>
<i>Duna–Majna–Rajna-csatorna</i> stb.	<i>Duna–Majna–Rajna-csatornai</i> stb.

Alapformájukban hasonlóképpen, *-i* képzős formájukban azonban kis kezdőbetűvel írjuk az olyan névtársítások tagjait, mint:

Cseh–Morva-dombság *cseh–morva-dombsági*
Zala–Somogyi-határárok stb. *zala–somogyi-határárok* stb.

A különírt elemekből álló földrajzi nevek

180. Minden tagot külön szóba írunk, és nagybetűvel kezdünk a mai és a történelmi államnevekben (amelyek általában tartalmazzák az államformára utaló szót), továbbá a gazdasági földrajzi körzetnevekben. – Az ilyen nevek *-i* (*-beli*) képzős származékában megtartjuk a különírást, de az alkotó tagokat általában kisbetűvel kezdjük, csak a tulajdonnévi (vagy annak tekintett) elemeket hagyjuk meg nagybetűsnek.

alapforma:	<i>-i</i> (<i>-beli</i>) képzős forma:
<i>Magyar Népköztársaság</i>	<i>magyar népköztársasági</i>
<i>Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság</i>	<i>grúz szovjet szocialista köztársasági</i>
<i>Egyesült Királyság</i>	<i>egyesült királysági</i>
<i>Ománi Szultánság</i>	<i>ománi szultánsági</i>
<i>Amerikai Egyesült Államok</i>	<i>amerikai egyesült államokbeli</i>
<i>Dél-afrikai Köztársaság</i>	<i>dél-afrikai köztársasági</i>
<i>Római Birodalom</i>	<i>római birodalmi</i>
<i>Kijevi Nagyfejedelemség</i>	<i>kijevi nagyfejedelemségi</i>
<i>Központi Iparvidék</i>	<i>központi iparvidéki</i>
<i>Észak-kaukázusi Gazdasági Körzet</i>	<i>észak-kaukázusi gazdasági körzeti</i>
de: <i>Zaire Köztársaság</i>	<i>Zaire köztársasági</i>
<i>San Marino Köztársaság</i> stb.	<i>San Marino köztársasági</i> stb.

181. A mai és a történelmi államrészek nevében a kis kezdőbetűs *megye, járás, városkörnyék, bántság, grófság, terület* stb. utótagot különírjuk az előtte álló névrészeketől. – Az ilyen nevek *-i* (*-beli*) képzős származékában megtartjuk a különírást, a közszei tagokat kisbetűvel, a tulajdonnévi (vagy annak tekintett) elemeket nagybetűvel kezdjük.

alapforma:	<i>-i</i> képzős forma:
<i>Budai járás</i>	<i>budai járási</i>
<i>Veszprémi városkörnyék</i>	<i>veszprémi városkörnyéki</i>
<i>Letenyei nagyközségkörnyék</i>	<i>letenyei nagyközségkörnyéki</i>
<i>Voronyezsi terület</i>	<i>voronyezsi területi</i>
<i>Szörényi bántság</i>	<i>szörényi bántsági</i>
de: <i>Baranya megye</i>	<i>Baranya megyei</i>
<i>Szabolcs-Szatmár megye</i>	<i>Szabolcs-Szatmár megyei</i>
<i>Kent grófság</i>	<i>Kent grófsági</i>
<i>New York állam</i> stb.	<i>New York állami</i> v. <i>állambeli</i> stb.

182. A közterületek nevében a kis kezdőbetűs *utca, út, tér, köz, híd* stb. szót különírjuk az előtte álló névrészeketől. – Az *-i* képzőt az ilyen nevek változatlan formájához tesszük hozzá.

alapforma:	-i képzős forma:
<i>Váci utca</i>	<i>Váci utcai</i>
<i>Gorkij fasor</i>	<i>Gorkij fasori</i>
<i>Szabó Ilonka lépcső</i>	<i>Szabó Ilonka lépcsői</i>
<i>Tas vezér utca</i>	<i>Tas vezér utcai</i>
<i>Március 15. tér</i>	<i>Március 15. téri</i>
<i>Tábor-hegyi út</i>	<i>Tábor-hegyi úti</i>
<i>Erzsébet híd</i> stb.	<i>Erzsébet hídi</i> stb.

Ha a *híd* szó valamely folyó nevével birtokos jelzős viszonyban van, kötőjellel kapcsoljuk: *Tisza-híd* (= a Tisza hídja), *a Duna-hidak* stb.

183. Földrajzi nevekhez magyarázó céllal néha hozzákapcsolunk egy közszót, ez azonban nem válik a név részévé. Ezeket a nevet értelmező szavakat a névtől különírjuk. – Az ilyen kapcsolatok *-i* (*-beli*) képzős származékában megtartjuk a különírást, s a kezdőbetűk változatlanul maradnak.

alapforma:	-i képzős forma:
<i>Gyöngyös város</i>	<i>Gyöngyös városi</i>
<i>Mátra hegység</i>	<i>Mátra hegységi</i>
<i>Duna folyam</i>	<i>Duna folyami</i>
<i>Szahara sivatag</i> stb.	<i>Szahara sivatagi</i> stb.

(Vö. 194.)

Kisbetűvel kezdve különírjuk a névhez nem tartozó alkalmi jelzőket is:

alapforma:	-i képzős forma:
<i>(az) olasz Alpok</i>	<i>(az) olasz alpokbeli</i>
<i>(az) erdős Bükk</i>	<i>(az) erdős bükki</i>
<i>(a) lengyel Magas-Tátra</i>	<i>(a) lengyel magas-tátrai</i>
<i>(a) második Baku</i> stb.	<i>(a) második bakui</i> stb.

184. Különírt szavakból álló jelölt tárgyas, jelölt határozós, jelölt birtokos jelzős, valamint névutós szerkezetek is gyakran szolgálnak földrajzi nevekként. Az ilyen alakulatokban a különírást megtartjuk, de a szerkezetek első tagját természetesen nagybetűvel kezdjük. – Az ilyen nevek *-i* képzős származékában megtartjuk az alapformát, s ehhez fűzzük hozzá a képzőt.

alapforma:	-i képzős forma:
<i>Keveset érő</i>	<i>Keveset érői</i>
<i>Székre járó</i>	<i>Székre járói</i>
<i>Tilos alja</i>	<i>Tilos aljai</i> (v. <i>alji</i>)
<i>Duna mente</i>	<i>Duna menti</i>
<i>Szekszárd vidéke</i>	<i>Szekszárd vidéki</i>
<i>Vác környéke</i>	<i>Vác környéki</i>
<i>Rétek alatt</i>	<i>Rétek alatti</i>
<i>Felső-Marcál melléke</i>	<i>Felső-Marcál melléki</i>
<i>Kis-kút feletti</i> stb.	<i>Kis-kút feletti</i> stb.

Hasonlóképpen:

Duna–Tisza köze *Duna–Tisza köz*
Maros–Körös köze stb. *Maros–Körös köz* stb.

Az ilyen nevek elé járuló köznevet vagy az őket követő földrajzi köznevet különírjuk, az egész alakulatot pedig nagybetűvel kezdjük. – Az *-i* képző a változatlan alapformához kötőjel nélkül kapcsolódik.

alapforma: *-i* képzős forma:
Hosszú Csobod alja *Hosszú Csobod aljai* (v. *alji*)
Kis Bot foka *Kis Bot foki*
Alsó Dunára dűlő stb. *Alsó Dunára dűlöi* stb.

Hasonlóképpen:

Mária asszony sziget *Mária asszony szigeti*
Pál varga dűlő *Pál varga dűlöi*
Külső Pesti út *Külső Pesti úti*
Régi Fóti út stb. *Régi Fóti úti* stb.

A csillagnevek

185. A csillagok, csillagképek, bolygók, holdak stb. nevét nagy kezdőbetűvel írjuk: *Ikrek, Fiastyúk, Orion, Tejút, Merkúr, Plútó, Vénusz* stb.

Ha a *föld*, a *hold* és a *nap* szót tulajdonnévként használjuk, nagybetűvel kezdjük: *a Hold távolsága a Földtől* stb. – A mindennapi írásgyakorlatban azonban az ilyen tulajdonnévi szándékú szóhasználatot főlegesen erőltetni, tehát: *föld körüli utazás, a hold szépen világít, a nap sugarai* stb.

Az intézménynevek

186. Az intézménynevek – néhány esetet nem számítva – több szóból állnak. Ezek összetartozását, a név kezdetét és végét az alkotóelemek nagy kezdőbetűs írása jelzi.

A világos főszabályon kívül – az intézménynevek körében élő nyelvhasználati ingadozások miatt – néhány kiegészítő szabályt is figyelembe kell venni.

187. A hivatalok, társadalmi szervezetek, oktatási intézmények, tudományos intézetek, szövetkezetek, vállalatok és hasonló többbelemű hivatalos, cégszerű nevében – az *és* kötőszó, valamint a névelők kivételével – minden tagot nagybetűvel kezdünk. Az *-i* (néha *-beli*) képzős származékokban a tulajdonnévi vagy az azzal egyenértékű tag(ok) nagy kezdőbetűjét megtartjuk, a köznévi elem(ek)et pedig kisbetűvel kezdve írjuk.

alapforma: *-i* képzős forma:
Egészségügyi Minisztérium *egészségügyi minisztériumi*
Magyar Tudományos Akadémia *magyar tudományos akadémiai*
Magyar Szocialista Munkáspárt *magyar szocialista munkáspárti* v. *munkáspártbeli*

<i>Danuvia Központi Szerszám- és Készülékgyár</i>	<i>Danuvia központi szerszám- és készülékgyári</i>
<i>Madách Színház</i>	<i>Madách színházi</i>
<i>József Attila Gimnázium</i>	<i>József Attila gimnáziumi</i>
<i>Vas Megyei Tanácsa, ill.: Vas Megyei Tanács</i>	<i>Vas megyei tanácsi</i>
<i>Géza Király Téri Egészségügyi Szakközépiskola</i>	<i>Géza király téri egészségügyi szakközépiskolai</i>
<i>Országos Széchényi Könyvtár</i>	<i>országos Széchényi könyvtári</i>
<i>Új Egység Cipészipari Szövetkezet</i>	<i>Új Egység cipészipari szövetkezeti</i>
<i>Magyar–Szovjet Baráti Társaság</i>	<i>magyar–szovjet baráti társasági</i>
<i>Április 4. Gépgyár</i>	<i>Április 4. gépgyári</i>
<i>Kelet-bükki Állami Gazdaság</i>	<i>kelet-bükki állami gazdasági</i>
<i>43. Sz. Építőipari Vállalat</i>	<i>43. sz. építőipari vállalati</i>
<i>Volga Szálló</i>	<i>Volga szállói (v. szállóbeli)</i>
<i>Szabadság Szálló stb.</i>	<i>Szabadság szállói (v. szállóbeli) stb.</i>

Egyszavas intézménynevek is vannak:

<i>Belügyminisztérium</i>	<i>belügyminisztériumi</i>
<i>Pénzügyminisztérium</i>	<i>pénzügyminisztériumi</i>
<i>Bélyegmúzeum stb.</i>	<i>bélyegmúzeumi stb.</i>

188. A teljes és cégszerű intézménynevek mellett vagy helyett használt egyéb formák írásában a következők szerint kell eljárni:

a) Sok olyan intézménynevünk van, amely megegyezik azzal a formával, ahogyan az intézményt nem hivatalosan is emlegetni szoktuk. Említésben: *a balatonfenyvesi állami gazdaság, a pécsi nevelőintézet, a tolmácsi általános iskola* stb.; de intézménynévként: *Balatonfenyvesi Állami Gazdaság, Pécsi Nevelőintézet, Tolmácsi Általános Iskola* stb. Nagy kezdőbetűket csak akkor írunk, ha ki akarjuk emelni a megnevezés tulajdonnévi jellegét.

b) Teljes és cégszerű intézménynévnek tekintjük az olyan formákat, amelyekben a telephely neve (vesszővel elkülönítve) az alakulat végén áll: *Egyesült Munkás-Paraszt Tsz, Dusnok; Kisegítő (Foglalkoztató) Iskola és Nevelőotthon, Sopron; Nemzeti Színház, Szeged;* stb.

Ha az ilyen szerkezetű alakulatok helységnevi eleme *-i* képzős melléknévi jelzőként a név élére kerül, az intézménynév részének tekintjük, s ezért nagybetűvel kezdjük: *Dusnoki Egyesült Munkás-Paraszt Tsz, Soproni Kisegítő (Foglalkoztató) Iskola és Nevelőotthon, Szegedi Nemzeti Színház* stb.

Kisbetűvel kezdjük viszont az intézmények működési helyére utaló *-i* képzős melléknévi jelzőket, ha nyilvánvalóan alkalmiak, tehát a névnek nem részei: *a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, a szegedi József Attila Tudományegyetem* stb.

c) A teljes intézménynév helyett gyakran annak csak egy vagy több egyesítő elemét használjuk, s a műfajjelölő szót vagy szavakat elhagyjuk. Az ilyen rövidült névben megmarad a részeknek a teljes névbeli írásmódja: *az Előrében dolgozik* (ti. *az Előre Asztalosipari Szövetkezetben*). Hasonlóképpen: *a Gondolat jelentette meg; a Nemzetiben játsszák; az Eötvösön* v. *az Eötvös Lorándon végzett;* stb.

d) Az intézménytípusokat jelentő szavakat (*minisztérium, egyetem, hivatal, intézet, iskola, vállalat, üzem, tanács, rendőrkapitányság* stb.) olyankor is kisbetűvel írjuk, amikor valamely szövegben egy bizonyos intézményre utalnak: *Részecske- és Magfizikai Kutatóintézet*, de: *a kutatóintézet kidolgozta; Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság*, de: *a bizottság véleménye szerint;* stb. – Hasonlóképpen: *bement a minisztériumba, segílyt kapott a vállalattól, a tanács*

intézkedett, a tanárképző főiskolán stb. – Csak néhány kivétel van: az Akadémia (= Magyar Tudományos Akadémia), az Opera (= Magyar Állami Operaház) stb.

189. Az intézmények alárendelt egységeinek nevét a következők szerint írjuk:

a) Számos intézménynek (mint főhatóságnak) alárendelt intézményei is vannak. Ezek nevét is minden tagjában nagy kezdőbetűvel írjuk: *Műszaki Kémiai Kutatóintézet* (az MTA intézete), *Országos Pedagógiai Intézet* (a Művelődési Minisztérium intézménye), *Állam- és Jogtudományi Kar* (az Eötvös Loránd Tudományegyetemen), *Fővárosi Földhivatal* (Budapest Főváros Tanácsánál), *Magyar Földrajzi Társaság* (főhatósága az MTA) stb.

b) Egy intézményen belüli nagyobb szervezeti egység, testület stb. neve akkor írandó intézménynévszerűen, ha az egyediség érzékeltetésére szükség van: *a Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya* (az MTA testülete), *a Medicor Művek Vállalkozási Gyára*, *a Szakszervezetek Nógrád Megyei Tanácsa*, *a Hazafias Népfront X. Kerületi Bizottsága* stb.

c) Az intézmények azonos rendeltetésű kisebb egységeinek típusukra utaló megnevezését kis kezdőbetűvel írjuk: *a Kossuth Nyomda személyzeti osztálya*, *a Bölcsészettudományi Kar gondnoksága*, *a XI. Ker. Tanács szakorvosi rendelője* stb. – Kisbetűsek önmagukban használva is: *emlékeztető a műszaki osztály részére*, *feljegyzés a jogi csoportnak*, *kérelem az üzemi szakszervezeti bizottsághoz* stb.

A nem állandó jelleggel működő bizottságokra stb. utaló szavakat, szókapcsolatokat szintén kisbetűvel kell írni: *a két vállalat koordináló bizottságot alakított*; *egy karbantartó csoportot szerveztek*; stb.

d) Az alárendelt viszonyú intézményeket jelölő birtokos jelzős szerkezetek névelőjét és a birtokszó személyragját (-jelét) általában ki kell tenni: *A (a) Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete*; *A (a) Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Kara*; stb.

Cégtáblán, levélpapíron, bélyegzőn stb. (vagyis kiemelt helyzetben) más megoldás is helyes lehet:

Magyar Tudományos Akadémia	Budapesti Műszaki Egyetem
Nyelvtudományi Intézet	Építészmérnöki Kar

190. A pályaudvarok, megállóhelyek, repülőterek, mozik, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők stb. megnevezésében az intézménynévi jelleg kevésbé érvényesül. Ezekben a csak intézménynévszerű megjelölésekben a tulajdonnévi, illetőleg az azzal egyenértékű tagot (tagokat) nagybetűvel írjuk, az értelmezésre szolgáló köznévi tagot (tagokat) pedig kisbetűvel kezdve különírjuk: *Keleti pályaudvar*, *Katonatelep vasúti megállóhely*, *Ferihegyi repülőtér*, *Ugocsa mozi*, *Kis Rabló étterem*, *Vén Diák eszpresszó*, *Rómeó férfiruházati bolt*, *Lukács fürdő*, *Kerepesi temető* stb. – Az intézménynévszerű megjelölések értelmezésére szolgáló köznévi tag(ok) elhagyható(k): *a Keletiből indul*, *a Lukácsba jár úszni*, *a Kis Rablóban vacsoráztak* stb.

Az intézménynévszerű megjelölések *-i* (*-beli*) képzős származékában meghagyjuk a nagy kezdőbetűket is, a különírást is: *Keleti pályaudvari*, *Ugocsa mozibeli*, *Kis Rabló éttermi* stb.

191. Intézményszerű (rendszeresen ismétlődő országos vagy nemzetközi) rendezvények, kiállítások, vásárok stb. nevét az intézményekével azonos módon szokás írni: *Budapesti Nemzetközi Vásár*, *Szegedi Szabadtéri Játékok*, *Vadászati Világkiállítás* stb. – De: *jövő kutatási konferencia* stb. (Vö. **146.**)

192. Nemzetközi vagy külföldi intézményeknek, szervezeteknek stb. magyar vagy magyarra fordított hivatalos nevét úgy írjuk, mint a magyar intézményneveket: *az Egyesült Nemzetek Szervezete*, *a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa*, *Nemzetközi Valutaalap*, *az Észak-atlanti Szerződés Szervezete*, *a Francia Köztársaság Külügyminisztériuma* stb.

Nem kell viszont intézményszerűen írni az ilyen (nem hivatalos) megnevezéseket: *a francia külügyminisztérium jegyzéke, az olasz fémipari szakszervezetek, a lengyel hadsereg, az osztrák légitársaság* stb.

A márkanevek

193. Gyártmányoknak, termékeknek, készítményeknek márkanevként használt elnevezését, annak minden tagját nagy kezdőbetűvel írjuk: *Ultra* (mosópor), *Trabant* (gépkocsi), *Fabulon* (arckrém), *Vegacillin* (gyógyszer); *Alfa Romeo* (gépkocsi), *Coca-Cola* (üdítőital); stb.

A nem márkanevként használt, többnyire a termék anyagára vagy származási helyére utaló nevekben a tagokat kis kezdőbetűvel írjuk: *narancsital, meggylé; kecskeméti barack, tokaji bor*; stb. – Címkén, hirdetésen stb., alakulatkezdő helyzetben az első tagot természetesen nagybetűvel kezdjük: *Kecskeméti barack* stb.

194. Ha a márkanev után tájékoztatásképpen odatesszük a típust, a dolgot jelölő szót is, a kettő közé nem teszünk kötőjelet: *Omnia kávé, Panangin tableta, Odol fogkrém; Tomi Mat mosópor*; stb. (Vö. **183.**)

A kitüntetések és a díjak neve

195. A kitüntetések és a díjak nevét a következőképpen írjuk:

a) A *díj, érem, emlékérem* stb. szót tulajdonnévhez (rendszerint személynévhez) kötőjellel kapcsoljuk: *Kossuth-díj, Nobel-díj, József Attila-díj, Eötvös Loránd-emlékérem* stb. – Az ilyen nevek -s képzős származékában az alapformát változatlanul megtartjuk: *Kossuth-díjas, Nobel-díjas, József Attila-díjas, Eötvös Loránd-emlékérmes* stb.

b) A több különírt közszóából álló kitüntetés- és díjnevekben az alkotó tagokat nagybetűvel kezdjük: *Állami Díj, Akadémiai Aranyérem, a Munka Vörös Zászló Érdemrendje, a Szocialista Munka Hőse, Kiváló Dolgozó* stb. – Kis kezdőbetűsek viszont az ilyen nevek esetleges melléknévi származékukban, továbbá ha csupán címként szerepelnek, vagy ha valamilyen rövidebb formában használjuk őket: *Erős Bálint állami díjas tudós új kötete elfogyott. A tanácskozáson Nagy József, a szocialista munka hőse is megjelent. Az értekezleten Fejes Katalin kiváló dolgozó ismertette munkamódszereit.* Stb.

c) A kitüntetések és díjak fokozatait, illetőleg típusait jelölő szavakat, kifejezéseket kisbetűvel írjuk: *a Munka Érdemrend arany fokozata, Kiváló Munkáért kitüntető jelvény* stb.

A címek

196. A címek két nagy csoportra oszthatók: állandó címekre és egyedi címekre. – Állandó cím az újságoké, hetilapoké, folyóiratoké. Ezeket az jellemzi, hogy több, sőt sok szám címként használatosak. – Egyedi címük van viszont az irodalmi műveknek, a cikkeknek, a képzőművészeti alkotásoknak, a zeneműveknek stb. A szerző ezeknél szándékosan kerül az ismétlődést, egyediségre és egyszerűsége törekszik. – A címek írása tükrözi ezt a jellegbeli kettősséget.

197. Az állandó címeket, tehát az újságok, hetilapok és folyóiratok címét nagybetűvel kezdjük. A többemű címekben – a címben levő és kötőszó kivételével – minden szót nagybetűvel írunk: *Búvár, Valóság, Nyugat, Kincskereső, Népszabadság; Magyar Nemzet, Az Est, Nők Lapja, Új Tükör, Pest Megyei Hírlap; Élet és Tudomány;* stb. – Egyes hosszabb állandó címekben csak az első szó nagybetűs: *A magyar nyelv és irodalom tanítása* stb.

A szabályt akkor is követni kell, ha a címlap megtervezői esetleg más írásmódot alkalmaztak.

A könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás (dokumentáció) területén a szabvány (MSZ 3424/2) előírásait követve az állandó címekben is csak az első elemet kezdik nagybetűvel.

198. Az egyedi címeket, tehát a költői művek, könyvek, értekezések, cikkek, képek, szobrok, zeneművek, műsorszámok stb. címét a következőképpen írjuk. – Az egyszavas címeket nagybetűvel kezdjük: *Szózat, Hazám, Pályamunkások, Martinász, Álarcosbál, Zenedélelőtt* stb. – A többszavas címekben csak az első szót és a tulajdonneveket írjuk nagy kezdőbetűvel: *Magyar értelmező kéziszótár, Képes politikai és gazdasági világtalasz, Ember az ember-telenségben, A köszívű ember fiai, Tanulmányok Arany János költészetéről, Hajóvontatók a Volgán, Kis éji zene, Örökzöld dallamok, Kék fény* stb. Továbbá: *1916 őszén, IX. szimfónia* stb.

199. Ha a címeket szövegbe illesztjük, általában nem szükséges őket idézőjelbe tenni vagy más módon kiemelni. Különösen az egyszavas címek és a többszavas állandó címek szövegbeli megkülönböztetése fölösleges: *Móricznak egyik híres regénye a Rokonok. – Munkácsy képének, a Siralomháznak a betyár a főalakja. – Az új híd felavatásáról az Esti Hírlap közölte az első tudósítást. – Tanulmányát a Magyar Nyelv jelentette meg. – Ihletetlen szavalta el Az eltévedt lovast. – Stb.*

Elterjedt szokás azonban az egyedi címek idézőjelbe foglalása vagy eltérő betűtípussal való szedése is: *József Attila utolsó évének versei között van az „Íme, hát megleltem hazámat” is. – Hosszan gyönyörködött a Majális színeiben. – Stb.*

200. A ragokat és a jeleket a címekkel általában egybeírjuk: *a Kritikában, a Társadalmi Szemlét, a Népszabadságé; a Számadásnak; a Nemzeti dalt, Arany Toldijában;* stb. – A valamilyen írásjellel lezárt és a ragra végződő címekhez a ragokat és a jeleket kötőjellel kapcsoljuk: *Juhász Gyula versének, a Szerelem?-nek...; Jókainak „Az arany ember”-e...; Petőfi a Szülőföldemen-ben...;* stb.

Ragos címhez újabb rag függesztését lehetőleg el kell kerülni a mondat átszerkesztésével; pl. így: *Petőfi a Szülőföldemen című versében...;* stb.

A *-beli* képzőt és a képzőszerű utótagokat a címek változatlan formájához mindig kötőjellel kapcsoljuk: *Valóság-beli* (vita), *Népszava-beli* (hirdetés), *Magyar Hírlap-beli* (közlemény), *Orvosi Hetilap-beli* (cikk); *Odüsszeia-beli* (világ), *Éjjeli menedékhely-beli* (alakok); *a Kritika-féle folyóiratok, Új Tükör-szerű hetilap;* stb.

Tulajdonnevek köznevesülése

201. Tulajdonnevek gyakran válnak köznevekké. Ilyenkor már természetesen kis kezdőbetűvel írjuk őket, s az egykori tulajdonnév írásmódjától esetleg más tekintetben is eltérünk: *röntgen, pecsovics, havanna; ferencjóska, háryjános;* stb. Az idegen írásmódot is magyarossal cseréljük fel: *aszpirin, szendvics, konyak, priznic, termosz* stb.

A tulajdonnevek és közsók összeforrásából keletkezett összetett szavakat is kisbetűvel kezdjük, és az alkotóelemeket egybeírjuk: *ádámcsutka, pálfordulás, szentjánoskenyér; pullmankocsi, wertheimkassza;* stb. Az idegen írásmódot is gyakran magyarossal váltjuk föl: *pasztőröltás, makadámút, dízelmotor, dízelolaj* stb. [Vö. **140. b), 168.**]

A köznevesülés lassú folyamat. Ennek során az írásformák egy ideig ingadoznak a nagy kezdőbetűs, idegenesen írt tulajdonnévi és a kis kezdőbetűs, magyarosan írt közsói formák között. Az írásmódváltásra csak akkor kerülhet sor, ha a társadalmi tudatban a köznévvé válás már elég széles körben végbement.

AZ IDEGEN KÖZSZAVAK ÉS TULAJDONNEVEK ÍRÁSA

202. Az egymással érintkező nyelvek mindig adnak át egymásnak, és vesznek át egymástól közsavakat is, tulajdonneveket is.

a) Az idegen eredetű közsavak idő múltával jövevényszavakká válhatnak, azaz olyannyira meghonosodhatnak, hogy más nyelvből való származásuk feledésbe merül. A jövevényszavakat ezért mindig magyarosan írjuk.

Az olyan szavakat, amelyeknek más nyelvi eredete még többé-kevésbé nyilvánvaló, idegen szavakként tartjuk számon. Ha egy latin betűs írású nyelvből átvett, általános fogalmat jelölő idegen szó közkeletűvé válik, eredeti írásmódját a magyar kiejtést tükröző formával váltjuk fel. Az idegen szavakat tehát aszerint írjuk már magyar vagy még idegen írásmód szerint, hogy mennyire haladtak előre a jövevényszóvá válás útján.

b) Az idegen eredetű tulajdonnevek egy részét már teljesen magyarnak tekintjük, szemben azokkal az idegen nevekkel, amelyeknek más nyelvekből való származását még felismerjük.

A tulajdonneveknek azonosító, egyedet jelölő nyelvi szerepéből következik, hogy a latin betűs írású nyelvekből átkerült idegen neveket általában minden változtatás nélkül, eredeti formájukban használjuk, még akkor is, ha közkeletűek. Csak kisebb részüknek van magyar alakja.

c) A nem latin betűs írású nyelvek közsavait és tulajdonneveit általában a magyar ábécé betűivel, lehetőleg a forrásnyelvből írjuk át. Bizonyos meghatározott esetekben azonban más átírási rendszerek is alkalmazhatók.

A magyar írásmód szerinti írás

A közsavak írása

203. A latin betűs írású nyelvekből átvett és közkeletűvé vált köznyelvi és szakmai idegen szavakat általában magyarosan írjuk, azaz szokásos kiejtésüket a magyar hangjelölés szabályai szerint tükröztetjük: *antracén, hisztamin, izotóp, karbamid, kemping, kóla, kombájn, lézer, magnetofon, menedzser, televízió, digitális, mikroszkopikus, szelektív* stb. – Az egyébként magyarosan írt alakokban is megőrződött az eredeti írásmódnak a magyar kiejtéstől eltérő egy-egy eleme: *bonbon, futball, millió* stb.

204. Ha a magyarosan írt közkeletű idegen szavak eredeti idegen írásában *ch*, *x* vagy *q* betű van, a következőképpen járunk el:

A *ch*-t, ha *h*-nak ejtjük, megtartjuk: *jacht, mechanika, mechanikus, monarchia, pech, technika, technikus* stb.

A *ksz*-nek ejtett *x*-et általában meghagyjuk: *expressz, oxigén, szexuális, taxi, textil, fix* stb., s csak egy-egy kivételes esetben írunk helyette *ksz*-et: *bokszol* stb. – A *gz* ejtésű *x*-et többnyire átírjuk: *egzakt, egzotikus, egzisztencia* stb., s csak néha tartjuk meg: *exegézis, exogámia* stb. (Vö. **209.**)

Az eredeti *qu* betűegyüttes helyett mindig *kv* betűkapcsolatot írunk: *akvárium, antikvárium* stb.

205. A nem latin betűs írású nyelvekből (gyakran több nyelv közvetítésével) átvett és már meghonosodott szavakat – a forrásnyelvre vonatkozó átírási szabályoktól függetlenül – a magyarban szokásos kiejtésük szerint írjuk: *szamovár, szovjet, tajga, gésa, pagoda, karate, szamuráj, tájfun, dzsunka, láma, mecset, minaret, számum* stb.

206. A közkeletű idegen szavak túlnyomó többségében egyes idegen eredetű képzők (*-ikus, -ista, -itás, -izál, -izmus* stb.) előtt a többelseji hosszú magánhangzó rövidre változik: *passzív – passzivitás, periódus – periodikus; reális – realista, realizál, realizmus; típus – tipikus, tipizál;* stb. (Vö. **28.**)

A hosszú magánhangzó azonban (nem mindig következetesen) néhány szó származékaiban is megőrződik: *akadémia – akadémikus, akadémizmus, akadémista; esztéta – esztétika, esztétikum, esztétikus;* stb.

A tulajdonnevek írása

207. A latin betűs írású nyelvekből átvett személynevek közül csak néhány nagy történelmi vagy irodalmi múltú és rendszerint közismert nevet használunk hagyományos megmagyarosodott formájában. Ezek közül némelyik teljesen magyaros alakú: *Brankovics György, Husz János, Kálvin János, Kolumbusz* v. *Kolumbusz Kristóf* stb. (Đorđe Branković, Jan Hus, Jean Calvin, Cristoforo Colombo stb. helyett). Más nevekben a sorrend és a keresztnév magyaros, de megmaradt a családnév eredeti írása: *Engels Frigyes, Luther Márton, Marx Károly, Wagner Richárd* stb. (Friedrich Engels, Martin Luther, Karl Marx, Richard Wagner stb. helyett).

Újabban a nyelvhasználat nem törekszik ilyen teljesen vagy részben magyaros névformák kialakítására, de – a régi hagyományt folytatva – a keresztnevekből a viszonylag újabban átvetteket is magyarosan írjuk: *Kármén, Mercédesz; Krisztián, Oszvald;* stb. (Vö. **161.**)

208. Latin betűs írásrendszerű országok, külföldi területek, határainkon kívüli hegyek, vizek, helységek stb. megnevezésére gyakran magyar neveket vagy magyaros formájú és írású névvaltozatokat használunk: *Franciaország, Ausztrália, Hispánia, Itália, Svájc; Alsó-Ausztria, Burgundia, Moldova, Szicília; Sziklás-hegység, Alpok, Kordillerák, Vezúv; Csendes-óceán, Szent Lőrinc-folyó, Elba, Odera, Rajna, Temze; Bécs, Eperjes, Nagyvárad, Szabadka, Isztambul, Koppenhága, Krakkó, Nápoly, Párizs;* stb.

A földrajztudomány, a könyvtárügy, a szakirodalmi tájékoztatás (dokumentáció), az idegenforgalom, a postai forgalom területén, továbbá a térképeken – főleg a helységnevek esetében – az idegen nyelvbeli név is használható: *Wien, Prešov, Oradea, Subotica, Ýstanbul, København, Kraków, Napoli, Paris* stb.

209. A *ch*-t és az *x*-et a magyarosan írt idegen eredetű keresztnevekben és földrajzi nevekben is megtartjuk: *Albrecht, Maximilián, Beatrix; Luxemburg, Mexikó;* stb. (Vö. **204.**)

210. A nem latin betűs írású nyelvekből (gyakran több nyelv közvetítésével) korábban olyan névformák is bekerültek nyelvünkbe, amelyek a mai átírási szabályoktól eltérnek. Ezeket közkeletű, hagyományossá vált magyar alakjukban írjuk: *Dárius, Ezópus, Herkules, Krózus, Anyegin, Lenin; Athén, Babilon, Kairó, Peking; Himalája, Kréta, Néva;* stb.

Az ilyen hagyományos nevek közül e formában több csak bizonyos állandósult kifejezésekben él: *valóságos Krózus*, de görögösen: *Kroiszosz; Potemkin-falvak*, de: *Potjomkin;* stb.

A toldalékok kapcsolása

211. A magyarosan írt idegen közszavakhoz és tulajdonnevekhez ugyanazon szabályok szerint kapcsoljuk a toldalékokat, mint a magyar szavakhoz és nevekhez: *frontálisan, hobbi, koktélt, lemezdzsekben, riporttal, Milánóig, Prágában; arabeszk, Husz, krómoz, löncsöl, nikotinos, kálvini, nápolyi*; stb. (Vö. 163–165., 174–184.)

Az idegen írásmód szerinti írás

A közszavak írása

212. A latin betűs írású nyelvekből átvett, nem általános használatú közszavakat idegenesen, vagyis a forrásnyelv helyesírásának szabályai szerint írjuk: *bestseller, couchette, lady, myocarditis, rinascimento, señor, show, tüchtig* stb. (Vö. 214.)

213. Eredeti idegen írásmódjuk szerint írjuk a latin betűs írású nyelvekből átvett többszavas kifejezéseket, szólásokat, közmondásokat: *all right, conditio sine qua non, eppur si muove, park and ride, tête-à-tête* stb.

Ha az egyébként már magyarosan írt idegen szó idegen kifejezésben, annak tagjaként fordul elő, eredeti helyesírással írandó: *bacillus*, de: *Bacillus anthracis*; *dózis*, de: *dosis effectiva minima*; *tuberkulózis*, de: *tuberculosis bronchialis*; stb.

A tulajdonnevek írása

214. A latin írású nyelvek tulajdonneveiben általában változtatás nélkül követjük az idegen írásmódot: *Cervantes, Chopin, Eminescu, Horatius, Puccini, Rousseau, Shakespeare, Zweig; Bologna, Buenos Aires, Dubrovnik, Karlovy Vary, Latium, Loire, Rio Grande do Norte, Tallinn, Vaasa, Wuppertal*; stb.

Így járunk el természetesen akkor is, ha az idegen nevek a magyarban nem használatos mellékjeles betűket tartalmaznak: *Čapek, François, Krleža, Molière; Châtelet, Gdańsk, Liepāja, Łódź, Mărășești, Marañón, Njegos, Plzeň*; stb.

Nyomtatásban, ha nincs megfelelő betű, és ha a nyomtatási eljárás a mellékjel pótlását nem teszi lehetővé, a mellékjelet elhagyjuk, az alapbetűt megtartjuk: *Capek, Francois, Moliere; Chatelet, Gdansk, Liepaja, Łódz, Marasesti, Maranón, Plzen*; stb. – A mellékjelek elhagyása szükségmegoldás, de a mellékjeles betűk helyett az alapbetűktől eltérő más magyar betűk alkalmazása, azaz a névnek fonetikus vagy éppen eltorzított átírása (pl. *Françoise* helyett *Franszoáz* v. *Franszoise*, *Karadžić* helyett *Karadzsity* v. *Karadzsics*) teljességgel helytelen.

A toldalékok kapcsolása

215. Az idegen írásmód szerint írt közszavakhoz és tulajdonnevekhez általában ugyanúgy közvetlenül (tehát kötőjel nélkül) tapasztjuk hozzá a toldalékokat, mint a magyar szavakhoz és tulajdonnevekhez: *businessből, cowboynak, fairül, schillingért, signorét, Amundsenről, Stockholmnál, Janus Pannoniustól; stewardessek, Habsburgok; barrelnyi, shoppingol, horatiusi, verdis, greenwichi, wroclawi, toulouse-lautrecci, karl-marx-stadti*; stb. (Vö. 163–165., 174–184.)

Az *i*-re végződő idegen helységnevek *-i* képzős származékának végén (a magyar *i* végű helységnevekhez hasonlóan) csak egy *i*-t írunk: (a) *helsinki* (olimpia), (a) *pompeji* (ásatások) stb. [Vö. 175. b)]

Ha az *i* képző egyelemű, *y*-ra végződő idegen helységnévhez járul, az *-i*-t a névhez közvetlenül kapcsoljuk: *coventryi*, *vichyi* stb.

216. Ha idegen írásmód szerint írt közszavakhoz és tulajdonnevekhez közvetlenül kapcsolunk magyar toldalékokat, az alábbi két részletszabály megtartására kell ügyelni:

a) Mind a közszavak, mind a tulajdonnevek végső *a*-ja, *e*-je, *o*-ja és *ö*-je helyett *á*-t, *é*-t, *ó*-t, ill. *ő*-t írunk az olyan toldalékos alakokban, amelyekben ezek a szóvégi hangok a magyar kiejtésben megnyújtva fordulnak elő: *signorina*, de: *signorinák*; – *Coca-Cola*, *Coca-Cola-szerű*, de: *Coca-Colát*; – *Sinaia*, *sinaiai*, de: *Sinaiban*; *campanile*, *campanileszerű*, de: *campanilén*; – *Goethe*, *goethei*, de: *Goethének*, *goethés* (Vö. 29.); – *allegro*, *allegroszerű*, de: *allegróban*, *allegros*; – *Oslo*, de: *Oslóban*, *oslói*; – *Malmö*, de: *Malmöből*, *malmöi*; stb.

b) A *-val*, *-vel* és a *-vá*, *-vé* rag a mássalhangzót jelölő nem magyar betűre vagy betűkapcsolatra végződő idegen közszavakhoz és tulajdonnevekhez úgy járul, hogy *v*-je teljesen hasonul az utolsó kiejtett mássalhangzóhoz: *Andrićyal*, *Balzackal*, *pechhel*, *Bachhal*, *Greenwichsel*, *Steinbeckkel*, *Engelsszel*, *hertzcel*, *fixszel*, *fixszé*, *ortodoxszá*, *Félixszel*, *Marxszal* stb. [Vö. 163. b)]

217. Bizonyos esetekben kötőjellel kapcsoljuk a toldalékokat az idegen közszavakhoz és tulajdonnevekhez.

a) Ha az idegen írásmód szerint írt közszó vagy tulajdonnév végén hangérték nélküli (ún. néma) betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot betűknek bonyolult, írásrendszerünkben szokatlan együttese jelöli, akkor a magyar toldalékot mindig kötőjellel fűzzük a szó testéhez: *guillotine-t*, *monsieur-nek*; *Glasgow-ban*, *Iași-nál*, *Loire-on*, *Montesquieu-nek*, *Montreux-ig*, *Peugeot-t*, *Rousseau-val*, *Voltaire-é*; stb. – De hagyományosan: *Anjouk*.

A *-val*, *-vel* és a *-vá*, *-vé* rag *v*-je ilyenkor is az utolsóként kiejtett mássalhangzóhoz hasonul: *guillotine-nal*; *Iași-sal*, *Molière-rel*; stb. Az egyelemű vagy kötőjellel összefűzött tagokból álló tulajdonnévnek (a néma betűs végződés miatt kötőjellel odakapcsolt) *-i* (*-s*, *-ista*, *-izmus*) képzős származéka természetesen kis kezdőbetűs: *shakespeare-i*, *voltaire-es*, *voltaire-izmus*, *bordeaux-i*, *lille-i*, *plouésti-i*; *joliot-curie-s*, *châlons-sur-marne-i*; stb.

b) Ha az idegen tulajdonnév két vagy több különírt elemből áll, akkor az *-i* (*-s*, *-ista*, *-izmus*) képzőt (a többelemű magyar tulajdonnevekhez hasonlóan) mindig kötőjellel kapcsoljuk az utolsó elemhez, s az alapforma szerinti kezdőbetűket megtartjuk: *Victor Hugó-i*, *Walter Scott-os*, *Leonardo da Vinci-s*, *Anatole France-i*; *New York-i*, *Karlov Vary-i*, *Frankfurt am Main-i*; stb. (Vö. 164.)

c) A mássalhangzót jelölő kettőzött betűre végződő idegen tulajdonnevekhez az azonos betűvel kezdődő magyar toldalékot (s így a *-val*, *-vel* és a *-vá*, *-vé* rag megfelelő alakját is) kötőjellel kapcsoljuk, hogy a név alapformája világosan kitűnjék: *Mann-nak*, *Tallinn-nál*, *Scott-tól*, *Falstaff-fal*, *Grimm-mel*, *Scott-tal* stb. [Vö. 94., 163. c)]

Az átírás

Az átírás elvei

218. A szépirodalmi művekben, a sajtóban, az általános és középiskolai oktatást szolgáló vagy kiegészítő kiadványokban a nem latin betűs írású nyelvek neveit és szavait a magyar ábécé betűivel (vö. 10.), lehetőleg a forrásnyelvből (tehát más nyelv közvetítése nélkül) írjuk

át. Átíráskor az idegen hangsort (pl. a kínai esetében) vagy az idegen betű- és hangsort együttvéve (pl. az orosz, az arab, a görög stb. esetében) nyelvenként szabályozott módon helyettesítjük magyar hangokkal, illetőleg az ezeknek megfelelő magyar betűkkel.

A magyar átírás alkalmazása a forrásnyelvvvel kapcsolatban kialakult közgyakorlattól is függ (pl. az orosz vagy a kínai magyar átírása elterjedtebb más átírási módok használatához képest).

Ha egy tulajdonnév vagy közszó nem szabályosan átírt alakban honosodott meg nyelvünkben, hagyományos formájában használjuk. (Vö. **205.**, **210.**)

219. A magyar átírású neveket és közszókat a bennük szereplő magyar betűk hangértéke szerint kell olvasni: *Hérakleitosz, Periklész, Platón, Odüsszeusz, Délosz, Thébai, khitón; Evdokía, Venizélosz, Iráklion, Kavála; Fagyetjejev, Gogol, Tolsztoj, Irtis, Kijev, Seremetyjevo, szputnyik; Po Csü-ji, Szun Jat-szen, Zsenmin Zsipao, Hupej, Lancsou, Sanghaj, Szecsuan; Hokusjai, Kuroszava, Hirosima, Macujama, Nagoja, ikebana; Ahmed, Dzulfikár, Szaladin, Harun ar-Rasíd, Báb-el-Mandeb, Iszmáilija, Marrákes, bektási, hidzsra; stb.*

220. Az egyes nem latin betűs nyelvekre vonatkozó magyar átírás szabályait a következő akadémiai kiadványok tartalmazzák:

Keleti nevek magyar helyesírása. Budapest, 1981.

A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása. Az újjörög nevek magyar helyesírása. Budapest, 1984.

221. A szaktudományok, az idegenforgalom, a postaforgalom, az egyetemi és főiskolai oktatás, a tudományos ismeretterjesztés területén, továbbá a térképeken olyan átírást szokás alkalmazni, amelyet az adott nyelvet beszélő országban hivatalosan előírnak, vagy elterjedten ismernek, amelyet a szaktudományok a nemzetközi érintkezésben általában alkalmaznak, vagy amelyet valamely nemzetközi testület (amelynek hazánk is tagja) használatra javasol. E helyett vagy e mellett – a munka jellegétől függően – a magyar átírás is alkalmazható.

A könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás (dokumentáció) a mindenkor érvényes szabványokat követi.

A toldalékok kapcsolása

222. A nem latin betűs írású nyelvekből átírt nevekhez és szavakhoz ugyanazon szabályok szerint tapasztkjuk a toldalékokat, mint a magyar nevekhez és szavakhoz: *Csehovtól, Plutarkhossal, Solohovval, Szöulnál, Tobrukig, száriban, tatamin; Szapphóé, kamikadzék; arisztotelészi, kuvaiti, alma-atai, Hriszto Botev-i, Velikije Luki-i; dzsúdózik; stb.*

AZ ELVÁLASZTÁS

223. Elég gyakori, hogy helyszűke miatt (vagy más okokból) a szónak vagy szóalaknak egy részét a sor végéről át kell vinni a következő sorba. Az írásnak ez a megszakitása az elválasztás.

Az elválasztásnak – alapformákban és toldalékos alakokban egyaránt – a szótagolás az alapja. Csak összetett szavak elválasztásakor veendő figyelembe az alkotóelemek (az összetételi tagok) határa.

A szótagolás szerinti elválasztás

224. Az egyszerű közszavak és tulajdonnevek alapformáját és toldalékos (képzős, ragos, jeles) alakját a szótagolás szerint választjuk el.

A szótagolás szerinti elválasztás fő szempontjai a következők. – Minden szó annyi szótagú, ahány magánhangzó van benne: *bál, font, György, Pest; asz-tal, há-zig, ka-to-na, ma-gá-nyos, me-ta-fo-ra, te-ker-vé-nyes, Csil-la, De-zsó, Be-re-ty-tyó, Ke-re-csend;* stb. – A magánhangzó önmagában is alkothat szótagot: *di-ó-nyi, fi-a-i-é, É-va, Le-ó* stb. [De vö. **226. a)**] – A szótag mindig vagy magánhangzóval kezdődik, vagy (az elsőt kivéve) egyetlen rövid mássalhangzóval: *le-ány; vá-szon, bugy-gyos, asz-tal, lajst-rom. pró-ba;* stb. – A több szótagú szavakat és szóalakokat bármelyik szótag határán meg lehet szakítani: *ren-dületlenül, rendü-letlenül, rendületle-nül; fia-tal, fi-atal;* stb.

225. Azokat a szavakat, amelyek csak egyetlen magánhangzót tartalmaznak, nem választjuk el: *föld, hajt, nyolc, part, strand, sztrájk; drog, dry, shop; Bánk, Sásd, Zsolt; Brahms, Schmidt, York;* stb. – Ez a szabály olyankor is érvényes, ha az eredeti helyesírással átvett, de ejtésükben egy szótagú idegen közszavak és tulajdonnevek vagy a régies magyar családnevek írásformájuk alapján megszakíthatók volnának: *air, blues, street, team; Chartres, Hume, Maugham, Nîmes; Gaal, Soós, Georch;* stb. [Vö. **224., 229., 230. a)**]

226. A több szótagú, illetőleg több kiejtett magánhangzót tartalmazó szavak és szóalakok elválasztásának szabályai a következők:

a) Az egymagukban szótagot alkotó magánhangzók tetszés szerint hagyhatók az előző sorban, vagy vihetők át a következőbe: *dia-dal* vagy *di-adal, ideá-lis* vagy *ide-ális; Leo-nóra* vagy *Le-onóra;* stb. – A toldalékos alakok elválasztásakor is így kell eljárni: *árui-nak* vagy *áru-inak, könyvei-tek* vagy *könyve-itek, Annáé-ké* vagy *Anná-éké, tolnai-ak* vagy *tolna-iak* stb.

Az egyetlen magánhangzóból álló szókezdő és szóvégi szótagot – bár önállóságát nyelvi tekintetben el kell ismerni – esztétikai okokból nem szokás egymagában a sor végén hagyni, illetőleg a következő sorba átvinni; tehát az „a-lap”, „e-móció”, „Á-ron”, ill. a „háza-i”, „emóció-ó”, „Le-a” stb. a nyomtatásban nem ajánlott elválasztási formák.

Az *au, eu* betűkapcsolat, mivel tagjai a szótagoláskor szétválhatnak, szükség esetén elválasztható: *kala-uz, fe-udális* stb.

b) Azokat a magánhangzókat, amelyek szótagot kezdenek, átvisszük a következő sorba: *fi-ók, vi-asz, kalci-um, moza-ik; Mari-etta, Tri-eszt;* stb. – A két magánhangzót jelölő azonos betűket is szétválaszthatjuk: *ko-ordinál, váku-um* stb. – A toldalékos alakok elválasztásakor is így kell eljárni: *ablaká-ig, háza-ik; pesti-es, Vajdá-ék;* stb.

c) A két magánhangzó között levő egyetlen mássalhangzót – akár egy-, akár többjegyű a betűje – a következő sorba vesszük át: *be-tű, ko-sár; ba-tyu, ka-sza, ró-zsa; Gyu-la, Me-csek;*

stb. – A toldalékos alakok elválasztásakor is így kell eljárni: *apá-mé, ki-sebb, maga-san, padon, né-gyet; Kecskemé-ten, Mikló-sék, leni-nizmus, tiha-nyi*; stb.

d) A két magánhangzó között levő kétféle mássalhangzót jelölő nem kettőzött betűk közül – akár egy-, akár többjegyűek – az elsőt az előbbi sorban hagyjuk, a másodikat pedig átvisszük a következőbe: *am-per, ás-vány, fosz-fát, mor-za, tarisz-nya, tal-palatnyi; Bar-tók, Bony-hád, Er-zsi*; stb. – A toldalékos alakok elválasztásakor is így kell eljárni: *bron-zot, ker-tig, pén-zért, töl-gyes; Ecse-ren, Heren-dig, Szabol-csé, recs-ki*; stb. – Így járunk el akkor is, ha a két mássalhangzó közül az elsőt kettőzött betű jelöli: *hall-gat, több-let, bizott-ság, rossz-kor, könny-től, meggy-ből; Kiss-nek, Papp-tól*; stb.

e) Ha a két magánhangzó közötti mássalhangzót kettőzött betű jelöli, ennek egyik jegyét az előző sorban hagyjuk, másik jegyét pedig átvisszük: *ber-reg, kom-munális, mil-liméter, tonna, al-lons; Boz-zai, Job-bágy, Car-rara, Maupas-sant*; stb. – A toldalékos alakok elválasztásakor is így kell eljárni: *ember-rel, hal-lak, hit-tem, dob-ban, tet-ted, víz-zé; Szél-lért, Tallin-nig*; stb. De: *Szél-l-el, Tallinn-nak* stb. [Vö. 163. c)]

f) Ha a két magánhangzó közötti hosszú mássalhangzót egyszerűsítetten kettőzött többjegyű betű jelöli, ennek elválasztásakor mind a sor végén, mind a következő sor elején ki kell írni a teljes rövid megfelelőjét: *meny-nyi, ősz-sze, pogy-gyász, szity-tya; Boty-tyán, Hosz-szú, Ily-lyés*; stb. – A toldalékos alakokat is így kell elválasztani: *ágy-gyal, ész-szerű, galy-lyak, húsz-szor, köny-nyes, megy-gyel; arany-nyal, Kodály-lyal, Nagy-gyal*; stb.

g) Ha két magánhangzó között kettőnél több mássalhangzót jelölő betű van, csak az utolsó kerül a következő sorba: *cent-rum, ost-rom, temp-lom, tink-túra, lajst-rom; Dosztojevsz-kij, Ing-rid, Veszp-rém, Ojszt-rah*; stb. – A toldalékos alakok elválasztásakor is így kell eljárni: *batiszt-ból, kilenc-kor; Hamburg-ban, bratsz-ki* stb. – Ha a toldalékos alakokban a két magánhangzó között álló mássalhangzók közül az utolsót kettőzött betű jelöli, akkor úgy választjuk el a szót, hogy a kettőzött betű egyik tagját meghagyjuk a sor végén, a másikat átvisszük az új sorba: *bors-sal, vonz-za, karszt-tá, kulcs-csal, rongy-gyá, csoport-tól, tömb-ben; Ford-dal, Gellért-től, Szabolcs-csal*; stb. Ugyanígy: *játsz-szál, metsz-szük* stb.

A szótagolás szerinti elválasztás szabályai érvényesek természetesen a szóalakokhoz járuló újabb és újabb toldalékokra is: *adós-ság, adóssá-gok, adósságo-kat; há-zunk, házun-kat*; stb.

227. A *dz* és a *dzs* többjegyű betű, azaz nem hangkapcsolatot jelöl, hanem egy-egy önálló mássalhangzót; ezért elválasztáskor ugyanúgy kezeljük őket, mint más többjegyű betűinket. A *dz*-t és a *dzs*-t tartalmazó szavak ennek megfelelően a leírt szóalak alapul vételével, az elválasztás általános szabályai szerint szakítandók meg: *bo-dza, gyűrű-dzik; kamika-dzék, lopó-dzott, ma-dzag, pe-dzi; bri-dzset, mahara-dzsa, mene-dzser, tá-dzszik; brin-dza, halan-dzsázik, lán-dzsás, edz-het, ódz-kodik; Fuku-dzava, Fu-dzsi, Ma-dzsar, Kiliman-dzsáró; edz-dze, lopódz-dzanak, bridzs-dzsel* (ragos fn.); stb [Vö. 226. c), d), f)]

228. A *ch* kétjegyű ugyan, de egyetlen hangot jelöl, az *x* pedig két hang (*k+sz*) jele, de egyetlen jegyű, s így mindkettő egy betűnek számít az elválasztáskor. Ezért úgy tekintjük őket, mint a rövid mássalhangzókat jelölő magyar betűket: *ar-chívum, ma-chináció, or-chidea, pszi-chológia, Ri-chárd, Mün-chen; he-xameter, ma-ximum, pra-xis, Ale-xandra, Me-xikó*; stb. – Ha a *ch* és az *x* végű idegen szavak toldalékos formáit a szó és a toldalék érintkezése táján kell elválasztanunk, a *ch*-t és az *x*-et a következő sorba vesszük át akkor, ha utánuk magánhangzó következik: *almana-chot, ce-chem, pe-ches, bóra-xos, fi-xet, refle-xek, tele-xezünk; Bibera-chot, züri-chi, Féli-xé, Mar-xot, mar-xizmus*; stb. – A *-val, -vel* és a *-vá, -vé* ragos alakulatok elválasztása: *pech-hel, bórax-szá; Bach-hal, Marx-szal*; stb. [Vö. 216. b)]

229. A családneveinkben előforduló többjegyű régies magyar betűk az elválasztásban hangértéküknek megfelelően kezelendők: *De-seö* [e.: de-zsö], *Thew-rewk* [e.: tö-rök], *Beö-thy* [e.:

bő-ti], *Ben-czúr* [e.: ben-cúr], *Fara-ghó* [e.: fara-gó], *Szé-chy* [e.: szé-csi], *War-gha* [e.: var-ga] stb. – A mássalhangzót jelölő kettőzött betűk közül az egyiket az előző sorban hagyjuk, a másikat pedig átvisszük a következő sorba: *Bes-senyei*, *Kos-suth* stb. – A toldalékos alakok elválasztásakor a régies magyar betűk egységét természetesen szintén megőrizzük, kivéve a kettőzött betűkét: *Deseő-nek*, *Thewrew-köt*; *Balo-ghék*, *Babi-tsé*, *Cze-tzet*, *kossu-thi*, *móriczos*; stb., illetőleg: *Szél-lért*, *Pap-pot*, *Kis-sék* stb. – Kivételes elválasztású név: *Bat-thyá-ny*.

230. A latin betűs írású nyelvekből átvett, idegen írásmód szerint írt közszavakat és tulajdonneveket is a magyar szokásnak megfelelően, azaz a magyar kiejtésükön alapuló szótagolás szerint választjuk el. A fontosabb szempontok a következők.

a) Az egy szótagba kerülő, egy magánhangzót jelölő betűcsoportokat nem választjuk el: *cou-chette*, *cou-lomb*; *Baude-laire*, *Coo-per*, *Mah-ler*, *Mon-taigne*; stb. (Vö. **224.**)

b) Az egy mássalhangzót jelölő betűcsoportokat (a többjegyű magyar betűkhöz hasonlóan) nem választjuk szét: *bron-chi-tis*, *ce-pha-lal-gia*, *com-pa-gnie*, *ery-the-ma*; *Bo-lo-gna*, *Churchill*, *Fi-scher*, *Gi-gli*, *Gior-gio*, *Ka-ra-džić*, *Ljub-lja-na*, *Wa-shing-ton*; stb.

c) A különböző hangokat jelölő olyan betűcsoportok, amelyek az idegen nyelvekben elválasztáskor többnyire együtt tartandók, de nem egy hangot jelölnek, magyar szövegben szótagolási szabályainknak megfelelően szétválhatnak: *cas-co*, *esp-la-nade*, *maest-ro*; *Christie*, *Fab-ri-zio*, *Gas-cogne*, *Ped-ro*; stb.

Ha magyar szövegbe idegen (pl. latin, angol, francia, lengyel stb.) nyelvű többszavas kifejezés, mondat, bekezdés stb. van betoldva, elválasztáskor az illető nyelv elválasztási szabályait kell követni.

231. Az olyan idegen közszavakat és tulajdonneveket, amelyek a forrásnyelvben két (vagy több), a magyarban nem önálló létű elemből keletkeztek, nem tekintjük összetételeknek, ezért a magyar szótagolás szabályai szerint választjuk el őket: *abszt-rakt*, *as-piráns*, *demok-rata*, *diszk-rét*, *fi-lantróp*, *inf-láció*, *inst-ruktor*, *kataszt-rófa*, *komp-resszor*, *konk-rét*, *obst-rukció*, *parag-rafus*, *prog-nózis*, *prog-ram*, *rek-lám*, *szind-róma*; *Belg-rád*, *Zág-ráb*, *Miche-langelo*, *Shakes-peare*; stb.

Bár az ilyen alakulatoknak eredetileg összetett voltát a mai átlagos magyar nyelvrész általában nem tartja számon, az ismertebb elő- és utótagok figyelembevételével történő elválasztás, kivált szaktudományi munkákban, szintén elfogadható: *fotog-ráfia* vagy *fotográfia*, *mikrosz-kóp* vagy *mikro-szkóp*, *termosz-tát* vagy *termo-sztát* stb.

Mivel a szavakat a sor végén természetesen máshol is meg lehet szakítani, nemcsak a problémát okozó helyen, kétség esetén tanácsos ezzel a lehetőséggel élni: *aspi-ráns*, *paragrafus* vagy *paragra-fus*, *Mi-chelangelo* vagy *Michelan-gelo* stb.

232. A sor végére kerülő mozaikszók elválasztásának a következők a lehetőségei:

a) Az olyan betűszó, amelyben csak mássalhangzó vagy legfeljebb egy magánhangzó van, nem választható el: *BVSC*, *MLSZ*, *SZTK*; *MTESZ*, *NOB*, *SZOT*; stb. – A két vagy több magánhangzót tartalmazó betűszók szükség esetén szótagolás szerint szakíthatók meg: *MÉ-MOSZ*, *NA-TO* stb. – Elválasztás esetén a toldalékos betűszóknak a kötőjellel kapcsolt toldalékát kell a következő sorba átvinni akkor is, ha a kötőjel nem szótaghatáron áll, de a toldalék tartalmaz magánhangzót: *ASZSZK-ban*, *ELTE-re*, *KISZ-esek*, *NDK-beli*, *ENSZ-ért* stb.

b) A szóösszevonásokat, ha elválasztásukra kényszerülünk, mind alap-, mind toldalékos alakjukban a szótagolás alapján szakítjuk meg: *Ag-ro-co-op*, *Bu-vá-ti*, *Int-ransz-mas*, *Ke-ra-vill*, *Ofo-tért*, *Röl-tex*; *Kö-zér-tig*, *Ma-va-dé*; stb.

Az összetett szavaknak elemeik szerinti elválasztása

233. Az összetett közszavak és tulajdonnevek elválasztásában csak az összetételt alkotó tagok határán lehet különbség az egyszerű szavakéhoz képest. A mai átlagos magyar nyelv-érzék számára felismerhető összetételeket ugyanis az alkotó tagok szerint választjuk el akkor is, ha az összetevők határa nem esik egybe a szótaghatárral.

Az összetett szavakat alkotó tagok (alap- és toldalékos alakjukban egyaránt) a szótagolás szerint választandók el, ha az összetett szót vagy szóalakit nem az összetételi határon szakítjuk meg.

Az azonos alakú szavak között több olyan van, amelynek elválasztása kétféle, mert az azonos alakú szópár egyik tagja toldalékos alak, a másik összetett szó: *me-gint* (= újra), de: *meg-int* (= figyelmeztet); *gépe-lem* (ige), de: *gép-elem* (fn.); stb.

234. A két egytagú szóból álló összetett közszavakat és tulajdonneveket úgy választjuk el, hogy az egyik szó az első, a másik szó pedig a következő sorba jusson: *csak-is, épp-ügy, hol-ott, hón-alj, ing-ujj, kül-ügy, még-is, mind-egy, rend-őr, vagy-is, vas-út; Kis-ar* (helységnév), *Pál-ffy*; stb. Ugyanígy járunk el természetesen az igekötős igék elválasztásában is: *fel-ad, meg-öl, szét-üt* stb.

235. A kettőnél több szótagból álló összetett közszavakat és tulajdonneveket leginkább az összetétel tagjainak határán szokás elválasztani: *csal-étek, dél-után, egy-előre, egyszer-egy, elektron-optika, ion-stabilitás, kar-öltve, kis-asszony, külön-élés, leg-alább, leg-erősebb, szak-avatott, tölgy-erdő, ugyan-is, vírus-interferencia, viszont-eladó, zápor-eső; Bornem-issza, Dessew-ffy, Kis-oroszi, Magyar-alád, Nyír-egyháza vagy Nyíregy-háza; Zala-egerszeg vagy Zalaeger-szeg*; stb.

Ez a szabály azonban nem azt jelenti, hogy összetett szót csak szóhatáron szabad megszakítani. Helyes elválasztások ezek is: *elekt-ronoptika* vagy *elektronop-tika; Zalaegerszeg*; stb.

236. Ha az összetett szó egészéhez járul képző, az így keletkezett származékot az alapszó tagjai szerint választjuk el: *rend-őri, vas-utas, víg-operai; fel-adat, meg-állás; nagy-atádi*; stb.

Nem szabálytalanok természetesen az ilyen megoldások sem: *rendő-ri, vasu-tas, vígope-rai; fela-dat, megál-lás; nagyatá-di*; stb.

237. Sok olyan idegen szavunk van, amelynek egyik eleme (legtöbbször az utótagja) a magyarban is önálló szó, a másik eleme (legtöbbször az előtagja) viszont csak néhány esetben külön szó értékű. Ha a sor végi elválasztás ezeknek találkozási helyén válik szükségessé, az alakulat összetett voltára általában tekintettel vagyunk, és a szót vagy szóalakit itt szakítjuk meg: *centi-gramm, deci-liter, extra-kromoszomális, kilo-gramm, milli-gramm, ultra-projekto-méter; anti-klerikális, inter-akció, infra-struktúra, melo-dráma, mikro-klíma, pre-klasszikus, proto-plazma, transz-urán; Lenin-grad, Tito-grad* stb. – Hasonlóképpen: *Jugo-szlávia* stb.

Ha az ilyen alakulatok összetettsége a mai átlagos magyar nyelvérzék számára kevésbé nyilvánvaló, a szótagolás szerinti elválasztás is helyes: *de-presszió* vagy *dep-resszió, dez-informál* vagy *de-zinformál, im-produktív* vagy *imp-roduktív, in-tranzitív* vagy *int-ranzitív, para-frázis* vagy *paraf-rázis, tranz-akció* vagy *tran-zakció; Ant-arktisz* vagy *An-tarktisz*; stb.

Mivel a szavakat sor végén máshol is meg lehet szakítani, nemcsak a problémát okozó helyen, kétség esetén tanácsos ezzel a lehetőséggel élni: *in-terakció* vagy *interak-ció, preklasz-szikus, Antark-tisz* stb.

238. Ha a kötőjellel írt szóösszetételt vagy tulajdonnevet a szóhatáron szakítjuk meg, a kötőjelet csak a sor végén tesszük ki. Ennek a sor elején való megismétlése csak szakmunkákban szokás, kivételesen, a kötőjeles alapformára való figyelmeztetés végett:

*...földrajzinév-
-tár...*

(helyesírási szótárban)

*...Nagy-
-Kevély...*

(helyesírási szótárban)

*...nátrium-
-klorid...*

(kémiai szakkönyvben)

AZ ÍRÁSJELEK

239. Az írásjelek szerepe kettős. Részben a mondatok szerkezetét, tagolódását, részeik-részleteik egymáshoz kapcsolódását tükrözik, részben némiképpen a beszédnek betűkkel ki nem fejezhető sajátosságaira, a hanglejtésre és a beszédbeli szünetekre utalnak.

Az írásjelek használatának szabályai általában a nyelvtani viszonyokhoz igazodnak. Ezeknek a keretein belül egyazon esetre sokszor több, egyaránt helyes megoldás kínálkozik. Ilyenkor azt az írásjelet kell választani, amelyikkel mondanivalónkat a lehető legteljesebben tudjuk érzékelteni. Az írásjelek változatos és kifejező használata fontos eszköze az értelmileg és érzelmileg egyaránt árnyalt közlésmódnak, ezért csak szépíróktól fogadható el – egyes esetekben, tudatos eljárásként – az írásjelek részleges vagy teljes mellőzése.

Az írásgyakorlatban használt sok írásjel közül a legfontosabbak: a pont (vö. 240–242., 256., 264., 266–267., 271., 278., 290., 293–297., 299.) a kérdőjel (vö. 240–242., 250., 256., 266.), a felkiáltójel (vö. 240–242., 250., 253., 256., 266.), a vessző (vö. 96., 100., 243., 247–255., 260–261., 274.), a kettőspont (vö. 245., 248., 256., 268–269.), a pontosvessző (vö. 244., 247.), a gondolatjel (vö. 246., 248., 250–252., 256., 258–259.), a zárójel (vö. 248., 250–252., 271.), az idézőjel (vö. 256–257., 272–273.), a kötőjel (vö. 262., 265., 270., 275., 281., 296–297., 299.), a nagykötőjel (vö. 263.). Az egyéb írásjelek közül a gyakoribbakat egy összefoglaló pont tartalmazza (vö. 275.).

Az írás tagolásában fontos szerep jut a szóköznek is. Szóközt hagyunk a szavak, valamint az írásjellel lezárt mondatok és tagmondatok között, a zárójelek és az idézőjelek közé foglalt közlési egységek előtt és után, a gondolatjel előtt és után stb. Nincs viszont szóköz a pont, a kérdőjel, a felkiáltójel, a vessző, a kettőspont, a pontosvessző előtt, továbbá a kötőjel és a nagykötőjel két oldalán; a kezdő zárójel és idézőjel hozzátapad az utána következő, a berekesztő zárójel és idézőjel pedig az előtte álló szóhoz stb. (Hogy mikor kell szóközöket hagyni, annak részletkérdéseit gépírási szabványok és tipográfiai előírások tartalmazzák.)

A mondatokat záró írásjelek

240. Az egyszerű mondatok végére a közlés szándékának megfelelő írásjelet teszünk.

a) Az egyszerű kijelentő mondat végén pont van: *Jóból is megárt a sok. Pipacsot éget a kövér határra / A lángoló magyar nyár tűzvarázsa.* Stb.

b) Az egyszerű kérdő mondat végére kérdőjelet kell tenni: *Ki látta? Meglátogattok-e holnap? Szereted a zenét?* Stb.

c) Az egyszerű felkiáltó, óhajtó és felszólító mondatot felkiáltójellel zárjuk: *Ezt aztán megcsináltad! De soká jön a tavasz! Bárcsak sikerülne a tervem! Legalább a szemem lenne jó! Azonnal idejössz! Szeresd a hazát! Légy jó mindhalálig!* Stb.

Kérdő alakú felszólítások és felkiáltások végén felkiáltójel is szokott állni: *Nem viszed el mindjárt! Miért ver engem a sors!* Stb. – Közvetett felszólítást, utasítást kifejező, bár felszólító alakú mondatokat ponttal is zárhatunk: *Írjunk egy-egy mondatot ezekkel a főnevekkel: béke, haza, kenyér, család.* Stb.

Az érzelmek hullámzását vagy erősebb fokát írásjelek halmozásával érzékeltethetjük: *Hogy képezed ezt?! Valóban?? Nem!!!* Stb.

241. A mellérendelő összetett mondatok végére az utolsó tagmondatnak megfelelő írásjelet teszünk: *Esik a hó, mégis fekete az utca. Ne várjunk rá tovább, hiszen nem jön már.* (A második tagmondat kijelentő.) *Az apja is Miska, legyen ő is Miska! Sokat késik, ne várjunk rá tovább!* (A második tagmondat felszólító.) *A többieknek egy takaró is elég, minek neked kettő? Induljunk már, miért várnánk rá tovább?* (A második tagmondat kérdő.)

242. Az alárendelő összetett mondatok végére olyan írásjelet kell tenni, amilyent a főmondat kíván: *Ki mint vet, úgy arat. Szeretném tudni, mi a baja. Kértem, hogy azonnal menjen haza.* (A főmondat kijelentő.) *Érzed-e, mennyire szeretlek? Vajon megmondták már neki, hogy máskor jöjjön? Nem felejtetted el, amire megkértelek?* (A főmondat kérdő.) *Folytasd ott, ahol abbahagytad! Mondd meg neki, holnap indulhat! Figyeljétek, ki lesz az első!* (A főmondat felszólító.)

A mellékmondatnak megfelelő írásjellel is zárható az olyan mondatszerkezet, amelynek (akár el is hagyható) főmondata csupán mellékes tájékoztatást tartalmaz, vagy csak a figyelem fölkeltségére szolgál: *Kérdelem, olyan nagy hibát követtem el? Javasolom, ne üsse bele az orrát!* Stb.

A mondatzáró írásjelet akkor is a mellékmondathoz igazíthatjuk, ha az voltaképpen idézet: *Hiába mondtam neki, hogy nem szabad bejönni!*

A tagmondatok közötti írásjelek

243. Az összetett mondatok tagmondatait általában vesszővel választjuk el egymástól.

a) A tagmondatok határán a vessző mindig kiteendő, akár van kötőszó, akár nincs: *Régi igazság, hogy anyanyelvét is jobban tudja, aki még egy nyelven tud. A rakodópart alsó kövén ültem, / néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.* Stb.

b) A tagmondatokat bevezető *és, s, meg, vagy* kötőszó előtt is ki kell tenni a vesszőt: *Az ebédre nem kell senkit is megvárnom, / És mindnyájan várnak énrám, hogyha késem. Éj van-e, vagy szemem világa veszett ki?* Stb.

Sokszor meglehetősen nehéz eldönteni, hogy az *és, s, meg, vagy* kötőszóval kapcsolt rész önálló tagmondat-e: *Bevágta az ajtót, és dühösen elrohant. De: Hirtelen fölugrott és elrohant.* Ilyenkor az írásjelhasználát ingadozhat.

c) A *mint* kötőszóval bevezetett hasonlítás önálló (bár sokszor hiányos) tagmondatnak számít, ezért kötőszava elé mindig vesszőt kell tenni: *Tündöklük, mint a gondolat maga, / a téli éjszaka. Fehér lett, mint a fal.* [De vö. 249. b)]

A hasonlító *több, mint* szerkezetben vessző van a *mint* előtt: *Ez sokkal több, mint a tavalyi. Hat több, mint öt.* Stb. (Ilyenkor a *több* ragozható: *többet, mint ötöt* stb.) – Nem kell azonban vesszőt tenni a *több mint* alakulatban a *mint* elé, ha a *több mint* (a *majdnem* ellentétéként) a mondanivaló tartalmának erősítésére, nem pedig összehasonlításra szolgál: *Ez több mint szemtelenség. Több mint öt évig élt külföldön.* Stb. (Ilyenkor a *több* nem ragozható.)

d) Az *anélkül hogy, aszerint hogy, ahelyett hogy* stb. kötőszószerű szókapcsolatok elé vesszőt teszünk. Ilyenkor a *hogy* előtt nincs vessző: *Felrohant a lépcsőn, anélkül hogy pihent volna. Cselekedj, ahelyett hogy tétovázol!* Stb. – Ha azonban az *anélkül, aszerint, ahelyett* stb. elemek az első tagmondathoz tapadnak, eléjük nem teszünk vesszőt, utánuk (a *hogy* elé) azonban igen: *Felrohant a lépcsőn anélkül, hogy pihent volna. Cselekedj ahelyett, hogy tétovázol!* Stb.

244. A többszörösen összetett mondatokban pontosvesszővel határoljuk el egymástól a szorosabban összetartozó tagmondatok csoportjait: *Nyugat felől sötét felhőket hozott a szél, a port felkavarta, és az emberek arcába vágta; a büszke jegenyék alázatosan hajlongtak, hogy derekuk ne törjön; s a közeledő viharnek látni lehetett már egy-egy távoli villámlását is.* Stb.

Kéttagú összetett mondatban is állhat pontosvessző, ha a tagmondatok kapcsolata laza: *Kabátja szinte a bokájáig ért; nyáron is azt hordta.* A más-más tartalmi típusú tagmondatok közé szintén tehetünk vessző helyett pontosvesszőt: *Eddig jól megvoltunk; most váljunk ellenségekké? Ezt többet nem veszem fel; égesd el!* Stb.

245. Összetett mondatainkban kettőspontot teszünk, ha egy-egy lényeges gondolatra hívjuk fel a figyelmet, vagy ha jelezni óhajtjuk, hogy a tagmondat fontosabb magyarázatot vagy következtetést tartalmaz: *Közös a célunk: mindig többet, egyre jobbat akarunk. Vörös jelek a Hadak Útján: / Hunniában valami készül...* Stb.

Ha kettősponttal lezárt közös figyelemfelhívó mondat után több külön mondat következik, mindegyiket (már az elsőt is) nagy betűvel kezdjük: *A nyelvújításnak több oka volt: Nem tudtuk a tudományokat anyanyelven művelni. Irodalmunknak új kifejezési formákra volt szüksége. Tiltakozást jelentett az elnémetesítéssel szemben.* Stb.

246. Ha azt akarjuk jelezni, hogy bizonyos mértékig elkülönülő gondolatsor kezdődik, pont, felkiáltójel és kérdőjel után még gondolatjelet is teszünk: *Rabok legyünk, vagy szabadok? / Ez a kérdés, választatok! – / A magyarok istenére / Esküszünk, / Esküszünk, hogy rabok tovább / Nem leszünk!* Stb.

A mondatrészek közötti írásjelek

247. A mellérendelt mondatrészek közötti írásjelhasználat fontosabb esetei a következők:

a) Az egymásnak mellérendelt, külön-külön hangsúlyozott azonos szerepű mondatrészek (s az ilyenekből alakult felsorolások tagjai) közé vesszőt teszünk, ha kötőszó nélkül következnek egymás után: *Az Ér nagy, álmos, furcsa árok, / Pocsolyás víz, sás, káka lakják. Szeretett volna valami újat, szépet, nagyot alkotni.* Stb. [De vö. 249. a)]

b) A felsorolásban pontosvesszőt is használunk, ha azonos szerepű, vesszőkkel tagolt mondatrészeket akarunk elkülöníteni másneműekből álló sorozattól: *Mindenki ismeri az ilyen szavakat: beszél, ír, olvas; ceruza, könyv, tinta; becsületes, lelkes, szorgalmas; stb.*

Az ilyen jellegű felsorolások végén a *stb.* elé is pontosvesszőt kell tenni. [De vö. d) alpont.]

c) Ha az azonos szerepű mondatrészek között kötőszó van, ez elé vesszőt teszünk (kivéve az *és, s, meg, vagy* kötőszókat): *Tetszetős, de helytelen elméletet agyalt ki. Kétszer, illetőleg háromszor kezdtük újra. Elhibázott, sőt veszedelmes vállalkozásba fogott.* Stb.

d) Ha azonos mondatrészek között *és, s, meg, vagy* kötőszó áll, eléjük nem teszünk vesszőt: *A tésztára sok mákot és cukrot szórt. Ég és föld között lebegett. A rózsának, a szegfűnek vagy a levendulának az illatát szereted?* Stb.

Mivel a felsorolások végére tett *stb.* rövidítésben az *s* kötőszó rejlik (= *s a többi*), a csupa vesszős felsorolás végén nem kell eléje vessző: *Gyakorító igék például ezek: járkál, kapdos, álldogál, beszélget stb.* [De vö. b) alpont.]

e) Ha az *és, s, meg, vagy* kötőszó beszédszünettel elválasztott, hátravetett mondatrészeket vezet be, e kötőszók elé vesszőt teszünk: *A szüleire gondolt, és szegény nővérére. Aztán elővette a bicskát, meg a kenyeret, meg a szalonnát, meg a zöldpaprikát, majd jóízűen falatozni kezdett. Ernyőt hozzá magaddal a kirándulásra, vagy kabátot!* Stb.

f) A páros kötőszóval alakult mellérendelő szerkezetekben a második kötőszó elé mindig vesszőt teszünk (a páros vagy második tagja elé is): *Vagy ezt, vagy azt választhatod. Hol ehhez, hol ahhoz kapott. Se pénz, se posztó. Sem testem, sem lelkem nem kívánja. Lehet jó is, rossz is.* Stb.

248. Az értelmezővel kapcsolatos fontosabb írásjel-használati esetek a következők:

a) Az értelmezős szerkezetben rendszerint mind az értelmezettre, mind az értelmezőre külön hangsúly esik, és a beszédben szünet van közöttük. Ezt az írásban vesszővel jelezzük: *Németh Pétert, a tőzsomzedomat kereste. A község tanácselnökének, Komáromi Pálnak a javaslatára betonjárdát építenek.* Stb.

A vessző helyére kettőspont is kerülhet, főleg ha az értelmező felsorolást tartalmaz, vagy csattanós befejezője a szerkezetnek: *S égtek lelkemben kis rőzse-dalok: / Füstösek, furcsák, búsak, bíborak... Fölröppen a komor ég homlokára / Egy nagyszerű mosoly: / A forradalom vörös hajnala.*

Ha az értelmező távolabb kerül az értelmezettől, a vesszőt közvetlenül eléje tesszük: *Én öt dicsérem csak, az élet anyját...* Stb.

b) Ha az értelmező után is szünet van a beszédben, mögéje is vesszőt tehetünk: *Anna, a leány, varrni tanult. Kertjük díszét, egy öreg diófát, az éjszakai vihar kidöntötte.* Stb. Az ilyen közbevetésszerű értelmezőt olykor nem vesszővel, hanem gondolatjellel (esetleg zárójellel) különítjük el: *A baleset sérültjét – a motorkerékpárost – kórházba szállították.* Stb.

c) Ha a kitüntetést, fokozatot, minősítést, rangot jelentő, gyakran határozott névelővel kezdődő kifejezés birtokos szerkezet, akkor az előtte álló személynév értelmezőjének számít, és az értelmezős szerkezetnek mindkét fő tagja ragozódik. A személynév után ebben a típusban vesszőt teszünk: *Nagy Elemér, városunk díszpolgára; Mózes Pált, népköztársaságunk nagykövetét; Dömötör Béla, az irodalomtudomány doktora; Kálmán Etelkát, a Magyar Népköztársaság kiváló művészt;* stb. – Ugyanígy: *Balla Erzsébetnek, Kossuth-díjas írónőknek; illetőleg: Kovács Tiborral, az állami díjas mérnökkel;* stb.

Ha azonban az ilyen kifejezések nem értelmezők, a szerkezetet csak a végén ragozzuk, és a személynév után nincs vessző: *Mózes Pál nagykövetet, Kállay Imre kandidátusé, Szép Izabella SZOT-díjassal, Zsigmond Elek Kossuth-díjastól* stb.

d) Ha az értelmezett szó vagy az értelmező a *maga* vagy a *mind* névmás, nincs szükség vesszőre: *Te magad mondtad. János maga is ott lesz. Maga János is ott lesz. Magát Bartókot hallottuk a hanglemezeiről. A sok pásztor mind muzsikál.* Stb.

e) A szünettel elkülönülő értelmezőszerű, valamint a mondatához lazán hozzátoldott határozók elé vesszőt teszünk: *A könyvet az íróasztalára, a lámpa mellé tette. Nagybátyám szombaton érkezett meg, a feleségével együtt. Egész nap az erdőt járta, felszabadultan, nagyokat lélegezve.* Stb.

249. Az egymásnak alárendelt mondatrészek közé általában nem kell írásjelet tenni.

a) Az egymás után kötőszó nélkül következő egymemű jelzők és egymemű határozók közé nem teszünk vesszőt akkor, ha alárendelő viszonyban vannak egymással: *Fehér bottal a kezében egy fekete szemüveges férfi jött vele szemben. Ma reggel nagy eső esett. Az országban mindenütt jó termés ígérkezik.* Stb. [De vö. **247.** a)]

b) Ha a *mint* szó állapotot vagy minőséget jelölő szó vagy szókapcsolat előtt áll, nem teszünk eléje vesszőt: *Bátyámat mint tanút (= tanúként) hallgatták ki. Petőfi mint ember nem hazudtolta meg a költőt. Kossuth korábban mint meg nem alkuvó újságíró harcolt a magyar nép jogaiért.* Stb. [De vö. **243.** c), **250.**]

e) A *-va*, *-ve* és a *-ván*, *-vén* képzős igeneves szerkezet csak mondatrész, ezért többnyire nem különítjük el vesszővel a mondat egészétől: *Munkaruhát húzva fogott neki a motor szerelésének. A rádió zenéjét hallgatva is jól tudok tanulni.* Stb. – Ha azonban az igeneves

szerkezet szinte külön mellékmondatnak érződik, vagy hátravetve a mondathoz lazán kapcsolódik, célszerű vesszővel elkülöníteni: *Gondolván egy merészet, áteveztünk a túlsó partra. Kiszaladt az udvarra, kabátját magára kapva.* Stb.

A szövegbe ékelődést jelző írásjelek

A közbevetés

250. Az olyan szót vagy szókapcsolatot, amelyet a közbevetés szándékával ékelünk be a mondatba, vesszők, gondolatjelek vagy zárójelek közé tesszük: *A vonat, persze, megint késett. István, sajnos, nem tud eljönni. Bátyámat, a baleset tanújaként, többször is kihallgatták. Új találmányát – természetesen – azonnal szabadalmaztatta. Bátyámat – a baleset tanújaként – többször is kihallgatták. A kiejtés szerinti (fonetikus) átírás a nyelvjárásgyűjtésben igen fontos. Bátyámat (a baleset tanújaként) többször is kihallgatták.* Stb.

Mivel a közbevetés szándékát és írásbeli kifejezésének szükségét valójában csak a közlemény megalkotója érzi, a fenti szabály alkalmazása a fogalmazó egyén megítélésétől függ. Akár le is mondhat a beékelésről: *A vonat persze megint késett.* Stb.

A *mint* kötőszó sokszor beszédszünetekkel határolt közbevetést vezet be: *Ádám barátomat, mint mérnököt, a műszakiakhoz osztották be. Ádám barátomnak – mint kiválóan képzett mérnöknek – az átlagosnál magasabb a fizetése. Ádám barátomtól (mint országszerte jól ismert mérnöktől) gyakran kérnek szakvéleményt. Péter, mint említettem, beteg lett.* [De vö. 249. b)]

Érzelem kifejezésére – főleg régies vagy szépirodalmi jellegű szövegekben – a mondatba felkiáltójel vagy kérdőjel is beékelődhet. Az ilyen közbevetett felkiáltójel vagy kérdőjel után a mondat természetesen kisbetűvel folytatódik: *Meghaltál-e? vagy a kezedet görcs bántja, imádott / Jankóm... Most veszem észre, hohó! mind, amit mondtam, hazugság, / Csúnya hazugság volt.* Stb.

251. Ha az összetett mondat valamelyik tagmondatába beékelődik egy másik tagmondat, ezt a közbevetett mondatot vesszők, gondolatjelek vagy zárójelek közé tesszük: *Évi, bár még át tudott volna szaladni az úttesten, előbb hagyta elmenni a teherautót. Évi – bár még át tudott volna szaladni az úttesten – előbb hagyta elmenni a teherautót. Évi (bár még át tudott volna szaladni az úttesten) előbb hagyta elmenni a teherautót.* Stb.

252. Ha a közbevetett szó, szókapcsolat vagy tagmondat írásjelnél ékelődik a mondatba, az írásjelet a közbevetés után, vagyis a közbevetett részt körülfogó gondolatjelpár vagy zárójelpár második tagja után ki kell tenni: *Műszaki egyetlen szerzett diplomát – vegyészmérnököt –, de író lett. Felvették a jelentkezők nagyobb részét (45 fiút és lányt), s csak néhány alkalmatlant kellett elutasítani. Sok megszokott holmiját becsomagolta, hogy minél kényelmesebben érezze magát – ez mindig fontos volt neki –, csak még a magnója hiányzott, amit javíttatni vitt. Egy gondolat bántotta (és nem tudott megszabadulni tőle): hogy ő is felelős a hiányért.* Stb.

Ha a zárójelbe tett megjegyzés a mondat végére esik, a mondatvégi írásjelet a berekesztő zárójel után tesszük ki: *Bizonyos szavak igék is, névszók is (pl. fagy, les, nyom). Ne felejts el fölébreszteni holnap reggel (6-kor)! Stb.* (Vö. 271.) – A zárójelbe tett önálló mondat írásjele azonban a zárójelen belülről kerül: *A jelenlevők mind helyeselték a javaslatot. (Az ellenvéleményen levők el se jöttek a gyűlésre.) Stb.* (De vö. 271.)

A megszólítás

253. Az olyan önálló, mondat értékű kiemelt megszólítások után, amelyek egy hosszabb szöveget vezetnek be, általában felkiáltójelet teszünk: *Drága Szüleim! (Drága szüleim!) Tisztelt Közönség! Kedves Barátaim! Igen tisztelt Főorvos úr! Egyetlen Ilonám!* Stb. (Vö. 149.)

Magánlevelekben a kiemelt megszólítások után vesszőt is lehet tenni.

254. A mondat elején vagy végén álló megszólítást vesszővel választjuk el a mondat többi részétől: *Gyerekek, nézzétek csak! Nagyon vártalak már, édes fiam.* Stb.

255. Ha a megszólítás beékelődik a mondatba, eleje is, mögéje is vesszőt teszünk: *Most pedig, barátaim, rátérünk a dolog lényegére. Tudod-e, Sándor, a kötelességedet?* Stb.

Az idézés

256. A szövegbe ékelt szó szerinti idézetet általában idézőjelpár fogja közre. Az idézőjelet (kézírásban és nyomtatásban) az idézet kezdetén alul, az idézet végén pedig fölül tesszük ki: *„Jót s jól! Ebben áll a nagy titok” – figyelmezteti Kazinczy költőtársait.* Stb.

Ha az idézőjelbe tett mondaton belül még egy idézőjelre van szükség, hegyével befelé forduló jelpárt használunk: *Petőfi írta apjáról: „Szemében »mesterségem« / Most is nagy szálka még; / Előítéletét az / Évek nem szüntették.”* Stb.

Idézés alkalmával az idéző mondat megelőzheti, követheti vagy megszakíthatja az idézetet.

a) Az idézetet bevezető mondat után kettőspontot teszünk. Az első idézőjel után az idézet első szavát általában nagybetűvel kezdjük. Az idézet végére, a berekesztő idézőjel elé olyan írásjel kerül, amilyent az idézett mondat tartalma kíván: *Bessenyei ma is érvényes igazságot fogalmazott meg: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.” Örök kérdést tesz fel Vörösmarty: „Mi dolgunk a világon?” Petőfi így kezdi híres versét: „Ne fogjon senki könnyelműen a húrok pengetéséhez!”* Stb. – A megszakított idéző mondat kisbetűvel folytatódik: *Madách szavait: „Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!” ma is gyakran idézzük.* Stb.

Kisbetűvel kezdjük az idézetet, ha úgy emeltük ki, hogy az eredeti szövegben is kisbetű van: *A közeledő őszt ekképp jeleníti meg Babits: „már hullnak a cifra virágok / szirmai, rongyban, mint farsangi plakátok, / ha süvít a böjti szél.”* Stb.

b) Ha az idéző mondat követi az idézetet, gondolatjellel kapcsoljuk, és kisbetűvel kezdjük. Ilyenkor az idézet végén a kérdőjelet és a felkiáltójelet kiteszük, a pontot azonban nem: *„Ismerni a jót könnyebb, mint követni” – írta unokaöccsének Kölcsey. „Ó, megvan-e még az az otthon?” – sóhajtott fel Radnóti. „Még kér a nép, most adjatok neki!” – figyelmeztette Petőfi az urakat.* Stb.

e) Az idézetbe iktatott idéző mondat közbevetésnek számít, tehát gondolatjelek közé tesszük, és kisbetűvel kezdjük. A második idézőjel a szöveg záró írásjel után következik: *„A tudományos felfogás szerint – írja Kosztolányi – nincs semmiféle rangkülönbség a nyelvek között.” „Lesz-e gyümölcs a fán – kérde Petőfi –, melynek nincs virága?” „Az eszmék erősbek / A rossz anyagnál – vallja Madách. – Ezt ledöntheti / Erőszak, az örökre élni fog.”* Stb.

257. Ha a szó szerinti idézetet szervesen beleszójuk saját szövegünkbe, az idézett részt idézőjelek közé foglaljuk, és az idézetet kezdő közszót (az eredeti szöveg ellenére is) kisbetűvel kezdjük: *A tanterv szerint az iskola egyik célja az, hogy „testileg, szellemileg egészséges, edzett nemzedéket neveljen”, de ez csak a társadalom egészének tevékeny közreműködésével érhető el. A „rendületlenül” később jelszóból magatartásformává érett.* Stb. – Ha a mondat az idézett résszel végződik, a mondatot befejező írásjelet az idézőjel után tesszük ki: *Juhász*

Gyula a munkában azt az erőt látja, amely „a szabadág útjára visz gyász és romok felett”. Stb.

Mások szavainak némiképp megváltoztatott, vagyis úgynevezett tartalmi idézésekor nem használunk idézőjeleket: *Alkotmányunk kimondja, hogy társadalmi rendszerünknek a munka az alapja.* Stb. Így szokás kezelni az úgynevezett kapcsolt egyenes beszédet is: *Mondtam neki, hogy nincs az az áldozat, amire ne lennék képes a gyerekeimért.* Stb.

258. Szépirodalmi művekben az író mintegy idézi a szereplők szavait, de ennek jelzésére nem idézőjeleket, hanem gondolatjeleket szokás használni. Az írásjelek és a kezdőbetűk tekintetében egyébként az idézéskor szokásos írásmódot alkalmazzuk. [Vö. **256.** a), b), c)]

a) Ha az író idéző mondata megelőzi a szereplő szavait, gondolatjel van előttük, utánuk viszont nincs.

Határozatlanul mondta:

– *Nem is tudom.*

Reménykedve kérdezte:

– *Ugye, hiszel nekem?*

Türelmetlenül szólt rá:

– *Add már ide!*

– *Nem adom!*

b) Ha az író idéző mondata követi a szereplő szavait, ezeket gondolatjelpár fogja közre.

– *Nem is tudom – mondta határozatlanul.*

– *Ugye, hiszel nekem? – kérdezte reménykedve.*

– *Add már ide! – szólt rá türelmetlenül.*

c) Ha az író idéző mondata a szereplő szavai közé van iktatva, a megszakítás után újabb gondolatjel következik.

– *Nagyon vártalak már – fogadta a barátját. – Sok a teendőnk.*

– *Kik jártak itt? – faggatta tovább. – Maga itt volt, láthatta.*

– *Ne higgy neki! – támadt rá. – Annyiszor becsapott!*

– *Gyere ide – kiáltott rá –, és segíts már egy kicsit!*

– *Sehogy sem tudok belenyugodni abba – folytatta –, hogy kisemmiztek.*

Az idéző mondatok nélkül egymást váltogató párbeszéd megszólításonként külön sorokban kezdődik, és a beszélők első szavai előtt gondolatjel van:

– *Kapitány uram, vagy kétszázan kimennénk az éjjel.*

– *Hova a pokolba?*

– *Maklárra.*

– *Maklárra?*

– *Jó estét mondani a töröknek.*

259. Ha közmondásokhoz, szállóigékhez, sarkigazságokhoz, jelszókhoz stb. magyarázó, kiegészítő megjegyzést fűzünk, nem használunk idézőjeleket, de az írásjelek és a kezdőbetűk tekintetében az idézéskor szokásos írásmódot követjük: *Ki korán kel, aranyat lel – tartja a közmondás. Hová merült el szép szemed világa? – szoktuk tréfásan kérdezni. Termeljünk többet és olcsóbban! – ez most a feladat.* Stb.

Szavak és szórészek közötti írásjelek

260. Vesszőt szoktunk tenni az indulatszók után, illetőleg elé.

a) Az indulatszókat vesszővel különítjük el: *Hej, csak itt lenne már! Jaj, eszem a lelked! Hova megy, hé? Fiatalságunk éve, haj, messze szálltak!* Stb.

b) Ha valamely indulatszó után a *be* vagy a *de* nyomósító szócska következik, az indulatszó és a nyomósító szócska közé csak akkor teszünk vesszőt, ha a mondat hangsúly- és szünetviszonyai ezt megkívánják: *Ejnye be megjártam!* vagy: *Ejnye, be megjártam!* *Jaj de elfáradtam!* vagy: *Jaj, de elfáradtam!* Stb.

261. Ha a tagmondat közbeékelődése miatt vagy bármilyen más okból két kötőszó kerül egymás mellé, csak az első elé teszünk vesszőt: *A hegymászásban elfáradt, s mikor egy forráshoz ért, rövid pihenőt tartott. Hívták, de mert hideg volt, nem indult útnak.* Stb.

262. Kötőjelet szavak és szórészek között az alábbi esetekben alkalmazunk:

a) Az olyan összetett szavakat, illetőleg tulajdonnévi szóalakokat, amelyekben a tagok, illetőleg a szóelemek határán három azonos, mássalhangzót jelölő betű kerül egymás mellé, kötőjellel tagoljuk: *sakk-kör, ott-tartózkodás, össz-szövetségi; Széll-lel, Mann-né;* stb. [Vö. **62., 94., 265.** a)]

b) A szóismétléseknek, a mellérendelő összetételeknek és az ikerszóknak, valamint az alárendelő összetételeknek bizonyos típusaiban az alkotó tagokat kötőjellel kapcsoljuk egymáshoz: *egy-egy, néha-néha* (vö. **97.**); *örökkön-örökké, unos-untalan* (vö. **98.**); *süt-főz, orrán-száján, sírva-nevetve* [vö. **100.** b)]; *édes-bús, szoba-konyhás* [vö. **101.** a)], *dimbes-dombos, irul-pirul* [vö. **102.** a)]; *csíhi-puhi, Anna-Panna* [vö. **103.** a)]; *gizes-gazos* (vö. **103.** b)]; *meg-megállt, vissza-visszatérés, ki-be ugrál, le-föl sétálás* [vö. **131.** d)]; *könyvritkaság-gyűjtemény, foszforműtrágya-gyártás* (vö. **138.**); *anyagcserevizsgálat-kérés* [vö. **139.** a)]; *hidegvíz-csap* [vö. **139.** b)]; *szövő-fonó ipar* [vö. **139.** c)]; stb.

Szokatlan, alkalmi szóösszetételeknek kötőjeles írása a költői nyelv kifejezőeszköze: *rőzse-dalok, gyémánt-hitemet, köd-gubában, bogáncs-szívem, kő-iszonyatját, rokon-örtüzek* stb.

c) Ha két vagy több egymás után következő összetett szónak azonos az utótagja vagy az előtagja, rendszerint csak az utolsó, illetőleg csak az első összetett szót írjuk ki teljes alakjában. Ilyenkor az elhagyott közös utótagra, illetőleg előtagra kötőjellel utalunk: *gép- és gyorsíró; bel- és külkereskedelem; tej-, zöldség- és gyümölcsfelhozatal;* stb., illetőleg: *bortermelő és -értékesítő szövetkezet; gépgyártó, -szerelő és -javító üzem;* stb.

d) Kétezeren felül – ha az ezres után még más szám is következik – az összetett számnevek írásában kötőjelet használunk: *ötezer-nyolcszázötz, tizenegyezer-huszonnyolc* stb. [Vö. **289.** a)]

e) Tulajdonnevekhez főneveket és belőlük képzett mellékneveket bizonyos típusokban kötőjellel kapcsolunk: *Afrika-kutató, Kazinczy-verseny, József Attila-díj; Balassi-strófás, József Attila-díja;* stb. [Vö. **140.** b), **168–169.**]

f) A kettős családnevek elemeinek összetartozását kötőjellel érzékeltetjük: *Endrődy-Somogyi, Konkoly-Thege* stb. (Vö. **158.**)

g) A többemű földrajzi nevek több típusában kötőjellel fejezzük ki az alkotó tagok összetartozását: *Arany-patak, Csepel-sziget, Vas Mihály-hegy* (vö. **176.**); *Holt-Tisza, Nagy-New York, Kál-Kápolna, Érd-Ófalu* (vö. **177.**); *Rohonci-Arany-patak, Arany-patak-völgy* (vö. **178.**); stb.

h) Az *-e* kérdőszócskát kötőjellel kapcsoljuk az előtte álló szóhoz: *Tudod-e, merre menjünk? Jobbra-e vagy balra?* Stb.

i) Mind a betűkkel, mind a számjegyekkel írt számkapcsolatokban kötőjelet teszünk, ha a kapcsolat hozzátétellegességet, vagylagosságot fejez ki: *egy-két* (ember), *nyolc-tíz* (napra); *5-6* (darab), *10-12* (éves); stb.

263. Nagyköttöjelet szavak között a következő esetekben szokás használni:

a) Két vagy több nép (nyelv) nevének kapcsolatát nagyköttöjellel érzékeltetjük: *angol-magyar* (szótár), *francia-spanyol* (határ), *olasz-német* (mérkőzés); *Cseh-Morva-dombság, Osztrák-Magyar Monarchia, Magyar-Szovjet Baráti Társaság;* stb. (Vö. **179.**)

Az ilyen alakulatok utolsó tagjához kötőjel nélkül kapcsoljuk a toldalékokat: (a) *magyar–angolban* (ti. szótárban), (láttam az) *angol–brazilt* (ti. mérkőzést), *német–franciás* (ti. szakos) stb.

b) Két vagy több tulajdonnév kapcsolatát nagyköötőjellel érzékeltetjük: *Marx–Engels–Lenin*, *Hadrovics–Gáldi*; *Orosz–magyar szótár*, *Újpesti Dózsa–Ferencváros* (rangadó) stb.

Az ilyen alakulatok utolsó tagjához kötőjel nélkül kapcsoljuk a ragokat: (a) *Hadrovics–Gáldiban* (ti. szótárban), (a) *Videoton–Haladáson* (ti. mérkőzésen) stb.

c) Nagyköötőjellel fűzzük egymáshoz az olyan szavakat, amelyek valamitől valameddig viszonyt érzékeltetnek: *Budapest–Bécs*, *Duna–Majna–Rajna-csatorna; 1983–1984. évi, a 128–9. lapon, az I–IV. osztályban, Ménesi út 11–13.; az első–negyedik osztályban, kelet–nyugat irányban, a tavasz–nyár folyamán, június–július hónapban*; stb.

Bonyolultabb esetekben a nagyköötőjel kivételesen szóközökkel illeszkedhet a tagok közé: *i. e. 753 – i. sz. 456*; illetőleg: *a Szozuz–24 – Szaljut–5 űrkomplexum*; stb.

Az ilyen alakulatok utolsó (esetleg mindkét) tagjához kötőjel nélkül kapcsoljuk a toldalékokat: *Budapest–Bécsen át, az első–negyedikben, tavasszal–nyáron; budapest–bécsi, kelet–nyugati, tavaszi–nyári, június–júliusi*; stb. (Vö. 179.) – De: *a 128–9.-en, az I–IV.-ben, 1848–49-ben; 1981–1985-i, 1914–18-as*; stb. [Vö. 265. e]

d) Nagyköötőjelet használunk géptípusok stb. betű- vagy szó- és számjelzése között: *T–34, TU–154; Szozuz–14, Apollo–11*; stb. Az ilyen alakulatokhoz minden toldalékot kötőjellel kapcsolunk: *T–34-et, TU–154-gyel, T–34-es, Szozuz–14-ben, Apollo–11-es*; stb.

264. Három pontot teszünk a gondolat befejezetlenségének jeléül: *De tart a harc... a kard s az ágyú / Helyett most eszmék küzdenek. Meggondolni háborítlan, / Ami immár közelebb van... stb.* Három pontot használunk akkor is, ha valamely szövegből kihagyunk egy részt: *...s rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk... Reszpublika, szabadság gyermeke / ...Köszöntelek a távolból előre! Stb.*

Toldalékok kapcsolása

265. A ragokat, a jeleket, a képzőket és a képzőszerű utótagokat általában közvetlenül kapcsoljuk a szótóhoz. Néhány esetben azonban kötőjelet használunk.

a) Kötőjellel hártjuk el toldalékok kapcsolásakor három azonos, mássalhangzót jelölő betű közvetlen találkozását egyes típusokban, ahol az egyszerűsítés nem alkalmazható: *Szél–lel, Wittmann–né* [vö. 94., 163. c]; *Bonn–nal, Bonn–nál* [vö. 217. c]; *dzsessz–szerű, puff–féle* (vö. 62., 94.); stb.

b) Kötőjellel kapcsoljuk a több különírt elemből álló személynevekhez és földrajzi nevekhez a képzőket és a képzőszerű utótagokat: *Arany János–i, Leonardo da Vinci–s; Illyés Gyula–féle*; stb. (vö. 141., 164.); *New York–i, Karlovy Vary–i, Frankfurt am Main–i; New York–szerű*; stb. [Vö. 164., 217. b)] – Hasonlóképpen: *Magyar Nemzet–beli* stb. (Vö. 200.)

c) Kötőjellel kapcsoljuk az egyelemű személynevekhez a képzőszerű utótagokat: *Eötvös–féle, Petőfi–szerű* stb. (Vö. 141., 171.) – Hasonlóképpen: *Vág–szerű* (folyó), *Omega–féle* (időmérők), *Népszabadság–beli* (cikk) stb.

d) Kötőjellel fűzzük hozzá a hangérték nélküli (ún. néma) betűre és a bonyolult, írásrendszerünkben szokatlan betűcsoportokra végződő szavakhoz a toldalékokat: *guillotine–t, Glasgow–ban, Montreux–ig, Rousseau–nak, voltaire–es, ploiești–i* stb. [Vö. 217. a)]

e) Kötőjellel kapcsoljuk a számjegyekhez, írásjelekhez, rövidítésekhez, betűszókhöz stb. a toldalékokat: *4–et, 12–t, 19–szer, 67–es, aug. 20–án, a IV.–be jár, 80%–os, 6%–kal, a 15. §–ban, Bp.–en, az MTA–tól, 100 °C–on, 16.25–kor*. [Vö. 280., 286. a)]

Egyéb írásjel-használati tudnivalók

266. A hírlapok, folyóiratok, könyvek, költői művek, értekezések, cikkek, dolgozatok, fejezetek címe, valamint az intézménynevek és útbaigazító feliratok után a mai gyakorlat szerint nem kell pont akkor, ha kiemelt címsorokként vagy önmagukban szerepelnek:

Népszabadság

Puszták népe

Nemzeti dal

Előszó

Kettős megállóhely

Szerencsi Csokoládégyár stb.

– Ha azonban a cím szövegben van, s utána mondat kezdődik, a végére pontot teszünk: *A s z e m é l y e s n é v m á s o k . Személyes névmásoknak nevezzük azokat a szavakat...* – A kérdőjelet és a felkiáltójelet a kiemelt címsorok végén is ki kell tenni:

Minek nevezzelek?

Készülj, hazám! Stb.

267. Pontot használunk viszont a következő esetekben:

a) A sorszámneveket jelölő számok után általában pont van: *10. versszak, 1983. évi, IX. kerület stb.* (Vö. **290.**)

b) Pontot teszünk a rövidítések egy része után: *aug., du., kb., özv.; Bp.;* stb. (Vö. **278., 282.**)

c) Pontot teszünk a keltezésben az évet, a hónapot és a napot jelölő szám után: *1848. III. 15.* (Vö. **293.**)

268. Kettősponttal mutatunk rá a példaként említett szóra, szócsoportra vagy mondatra: *A felszabadulás óta számos új összetétel keletkezett nyelvünkben: békepolitika, jövőkutató, munkaverseny, tervhivatal stb. A kijelentő mondatban megállapítunk, közlünk valamit: Magyarország legnagyobb tava a Balaton.* Stb.

269. Kettőspontot teszünk a szerző neve és az írásmű címe közé akkor, ha a nevet és a címet mondattani viszonyítás nélkül említjük egymás mellett (pl. utalásban, felsorolásban, katalógusban stb.): *Vörösmarty: Csongor és Tünde; Petőfi: János vitéz; Arany: Toldi;* stb. – Birtokos szerkezetben azonban a név és a cím közé nem teszünk írásjelet: *Arany János Toldija fellelkesítette Petőfit. Mikszáth „Különös házasság” című regényéből filmet készítettek.* Stb. (Vö. **199.**)

270. Sor végén, elválasztáskor – a szétválasztott szórészek összetartozásának jelölésére – kötőjelet használunk: *asz-tal, te-kint* stb.

Az elválasztás alapja lehet az a körülmény is, hogy a szóalakban már van kötőjel: *tűzzel- / vassal, Dumas- / nak, a SZOT- / ot* stb. Ugyanígy nagykötőjelnél: *egy TU- / 154-esen* stb.

271. Ha a mondat végén levő zárójeles rész szorosabban kapcsolódik a mondatához, a mondat tartalmának megfelelő mondatvégi írásjelet a berekesztő zárójel után tesszük ki: *A helyesírás nem egyéb, mint gyakorlati anyanyelvismeret (Az általános iskolai nevelés és oktatás terve).* Stb. – Ha a zárójelbe tett rész ponttal rövidített szóval végződik, a berekesztő zárójel elé a rövidítést jelző pontot ki kell tennünk, és a zárójel után is használunk kell a megfelelő mondatvégi írásjelet: *Szövetkezeteink már saját gépeikkel dolgoznak (traktorokkal, kombájnokkal, tárcsás boronákkal stb.).* Stb. (De vö. **252.**)

272. Idézőjelek közé teszünk a mondaton belül olyan szavakat, amelyeknek hangulati velejáróját, gúnyos vagy egyéb értelmét ki akarjuk emelni: *Megkaptam „kedves” soraidat. Ne akarj te engem mindenáron „jobb belátásra bírni”!* Stb.

Ezzel a lehetőséggel azonban – a divatnak hódolva – ne éljünk vissza!

273. A könyveknek, költői műveknek, értekezéseknek, cikkeknek stb. több szóból álló címét szöveg közben idézőjelbe is tehetjük: *A haladó magyar költészet remekeit mutatja be a „Hét évszázad magyar versei” című négykötetes antológia.* Stb. Ilyenkor a toldalékok kötőjellel kapcsolódnak: *Ez benne van a „Hét évszázad magyar versei”-ben.* Stb. (Vö. **199.**)

274. A számok írásában a tizedes törtek kezdetét vesszővel jelöljük: 38,6 (harmincnycol egész hat tized); 1,23 (egy egész huszonhárom század); stb. (Vö. **291.**) – Az öt- és többjegyű számokat általában közzel tagoljuk a hátulról számolt hármass csoportok szerint: 23 816 stb. [Vö. **289.** b)]

275. Gyakrabban használjuk még a következő írásjeleket is:

+	az összeadás jele	§	a paragrafus jele
—	a kivonás jele	∕.	fordíts!
·	a szorzás jele	*	vagy ¹ a jegyzet jele
:	az osztás jele	”	az ismétlés jele
=	az egyenlőség jele	’	a hiány jele
%	a százalék jele	◦	a fok jele
/	a vagylagosság, a tört szám stb. jele	~	az ismétlődés, illetőleg a megfelelés jele

A százalék, a paragrafus és a fok jeléhez kötőjellel kapcsoljuk a toldalékot. Ilyenkor a toldalék mindig olyan alakjában járul az írásjelhez, amilyenben a kimondott formához kapcsolódnék, tehát tekintetbe vesszük az illeszkedés és a hasonulás törvényeit, valamint kiírjuk az esetleges kötőhangzót is: *10%-os, a 6. §-ban, 3°-kal* stb. [Vö. **265.** e)]

A RÖVIDÍTÉSEK ÉS A MOZAIKSZÓK

276. Közszavak és tulajdonnevek teljes alakja helyett gyakran használjuk rövidített formájukat.

A rövidítések (és hozzájuk hasonlóan a rövidítésként használt jelek és kódok is) leginkább csak az írásban élnek, a beszédben teljes alakjukban ejtjük ki őket: *u.* kiejtve *utca*; *km* kiejtve *kilométer*; *Bp.* kiejtve *Budapest*; stb. – Ennek megfelelően a magánhangzóval kezdődő rövidítések előtt *az*, mássalhangzóval kezdődő rövidítések előtt *a* határozott névelőt használunk: *az igh.* (= az igazgatóhelyettes), *az i. m.* (= az idézett mű); *a szerk.* (= a szerkesztő), *a f. k.* (= a felelős kiadó); stb.

A mozaikszók különféle fajtáit (a betűszókat és a szóösszevonásokat) írásformájuk alapján ejtjük ki. Vagy a betűk nevét mondjuk ki egymás után: *OTP* (= Országos Takarékpénztár) kiejtve *ó-té-pé*, *szb* (= szakszervezeti bizottság) kiejtve *esz-bé* stb.; vagy összeolvassuk a betűket: *MÁV* (= Magyar Államvasutak) kiejtve *máv*, *Áfor* (= Ásványolaj-forgalmi Vállalat) kiejtve *áfor*, *Mahart* (= Magyar Hajózási Részvénytársaság), *gyes* (= gyermekgondozási segély) stb. – A mozaikszók előtti határozott névelő a kiejtett alakhoz igazodik: *a MÁV*, *a Mahart*, *a tsz*; *az OTP*, *az MTA*, *az Áfor*, *az szb*; stb.

A rövidítések

277. A rövidítések alakja általában emlékeztet a rövidített szavak teljes formájára.

a) Az egyszerű és az összetett szavaknak több betűből álló rövidítése egységes csoportot alkot: *ált.* (= általános), *cm* (= centiméter), *gk.* (= gépkocsi), *pság.* (= parancsnokság), *rkp.* (= rakpart); *Szfv.* (= Székesfehérvár); stb.

A különírt szavakból álló szókapcsolatok rövidítése általában annyi (ponttal elkülönített) tagot tartalmaz, ahány különírt szóból áll a rövidített szókapcsolat: *a. m.* (= annyi mint), *i. sz.* (időszámításunk szerint), *s. k.* (= saját kezével), *B. ú. é. k.* (= Boldog új évet kíván), *N. Y.* (= New York) stb. – Nem ritka azonban a rövidítés elemeinek egybeírása sem: *stb.* (= s a többi), *vö.* (= vesd össze!), *NB.* (= nota bene!) stb.

b) A rövidített szónak vagy szavaknak kis vagy nagy kezdőbetűjét általában a rövidítésben is megtartjuk: *c.* (= című), *m.* (= magyar), *kb.* (= körülbelül), *mfszt.* (= magassföldszint), *m. v.* (= mint vendég), *r. k.* (= római katolikus); *D.* (= Debrecen), *Mo.* (= Magyarország) stb.

Sok rövidítés azonban a kis- és nagybetűk tekintetében nem követi az alapforma írásmódját: *Ft* (= forint), *ÉNY* (= északnyugat), *HTSz.* (= Helyesírási tanácsadó szótár) stb.

A mértékegységek jelét kis vagy nagy kezdőbetűvel írjuk aszerint, hogy a jel közszóból vagy személynévből származik: *m* (= méter), *km* (= kilométer); *N* (= newton), *K* (= kelvin); stb.

Mindig nagy kezdőbetűvel írjuk azonban az elemek vegyjelét: *O* (= oxigén), *Na* (= nátrium) stb.

Ha egy magában kisbetűs rövidítés mondatkezdő helyzetbe kerül, első betűje természetesen nagyra cserélődik: *Csüt. délben érkezőnk. Kb. húszan leszünk.* Stb. – Szabványokban előírt formákat csupa nagybetűs szövegben sem szabad megváltoztatni: *A KÉSZÍTMÉNY ÁRA 15 Ft; ALAPTERÜLET: 100 m²*; stb.

278. A rövidítések többsége után pontot szokás tenni: *a.* (= alatt. alsó), *dec.* (= december), *é. n.* (= év nélkül), *Salg.* (= Salgótarján) *tb.* (Vö. **282.**)

Pont nélkül írjuk azonban (szabványainkhoz és a nemzetközi szokáshoz igazodva) a pénzfajták rövidítését: *f* (= fillér), *Rbl* (= rubel); az égtájak rövidítését: *D* (= dél), *ÉK* (= északkelet); a gépkocsik országjelzését: *H* (= Magyarország), *NL* (= Hollandia); az országnevek kódjait: *HU* (= Magyarország), *CS* (= Csehszlovákia); a vegyjeleket: *S* (= kén), *Cl* (= klór); a fizikai mennyiségek jelét: *a* (= gyorsulás), *v* (= sebesség); a mértékegységek jelét: *g* (= gramm), *hl* (= hektoliter), *MW* (= megawatt); a matematikai jelöléseket: *lg* (= logaritmus), *sin* (= szinusz); stb. (Vö. 279., 282.) Egyébként ponttal írt rövidítések (*nm.*, *rég.*, *ol.* stb.) mellől is elhagyható a pont, ha szótárakban, lexikonokban stb. nagy tömegben fordulnak elő. Ilyenkor célszerű őket külön jegyzékbe foglalni: *nm* (= névmás), *rég* (= régies forma), *ol* (= olasz) stb. – Nincs pont az olyan rövidítések után sem, amelyeknek a vége teljes szó: *uő* (= ugyanő), *uaz* (= ugyanaz) stb.

279. A magyar és a nemzetközi szabványokban rögzített jeleket és kódokat az ott előírt formában kell használni. (Vö. 278.) – A nemzetközi mértékegységek (az SI-egységek) írásmódját minisztertanácsi rendelet szabályozza.

A szokásos eljárásokkal alkotott rövidítéseken kívül a szaktudományok különleges rövidítéseket, jeleket és kódokat is alkalmazhatnak.

280. A rövidítésekhez, jelekhez stb. a toldalékokat kötőjellel kapcsoljuk. Ilyenkor ezek mindig olyan alakjukban járulnak a rövidítésekhez, jelekhez stb., amilyenben a kiejtett formához kapcsolódnának; tehát tekintetbe vesszük az illeszkedés és a hasonulás törvényeit, valamint kiírjuk az esetleges előhangzót is: *u.-ban* (= utcában), *Ft-ot*, *Ft-tal* (= forintot, forinttal), *ker.-nek* (= kerületnek), *ÉK-en* (= északkeleten), *K-ot*, *K-mal* (= káliumot; káliummal), *m²-enként*, *m²-es* (= négyzetméterenként, négyzetméteres), *°C-on*, *°C-kal*, *°C-os* (= Celsius-fokon, Celsius-fokkal, Celsius-fokos) stb.

281. Ha a rövidítés valamely teljes szóval alkot összetételt, az elő- és az utótagot kötőjellel fűzzük össze: *mm-beosztás*, *fszla.-kivonat* stb.

282. A gyakrabban előforduló állandó rövidítések és jelek:

a.	alatt, alsó	DK	délkelet
A	amper	dkg v. dag	dekagramm
á. é.	átvitt értelemben	dl	deciliter
áll.	állami	dm	deciméter
ált.	általános	DNy	délnyugat
a. m.	annyi mint	Dr. v. dr.	doktor
ápr.	április	du.	délután
aug.	augusztus	E Ft	ezer forint
bar	bar	É	észak
Bp.	Budapest	ÉK	északkelet
bp.-i	budapesti	em.	emelet
B. ú. é. k.	Boldog új évet kíván	ÉNy	északnyugat
°C	Celsius-fok	érk.	érkezik
c.	című	évf.	évfolyam
cm	centiméter	f	fillér
cm ²	négyzetcentiméter	f.	fent
cm ³	köbc centiméter	f. é.	folyó évi
csüt.	csütörtök	f. év	folyó év
D	dél	febr.	február
db	darab	fej.	fejezet
de.	délelőtt	félv.	felvonás
dec.	december	f. h.	folyó havi

f. hó	folyó hó	mb.	megbízott
ford.	fordította	m. é.	múlt évi
fszla.	folyószámla	megh.	meghalt
fszt.	földszint	min	perc
Ft	forint	min.	miniszteri
g	gramm	mm	milliméter
gimn.	gimnázium(i)	Mrd Ft	milliárd forint
h	óra	N	newton
h.	helyett(es)	NB.	nota bene! (a figyelmeztetés jele)
hiv.	hivatalos	N. N.	az ismeretlen név pótlásául
hl	hektoliter	nov.	november
honv.	honvéd	ny.	nyugalmazott
Id. v. id.	idősb	Ny	nyugat
i. e.	időszámításunk előtt(i)	o.	oldal
Ifj. v. ifj.	ifjabb	okl.	okleveles
ig.	igazgató	okt.	október
igh.	igazgatóhelyettes	olv.	olvasd!
i. h.	idézett helyen	Özv. v. özv.	özvegy
ill.	illetőleg, illetve	p.	pont
i. m.	idézett mű	Pa	pascal
ind.	indul(ás)	(P. H.)	pecsét helye
isk.	iskola(i)	pl.	például
i. sz.	időszámításunk szerint(i)	pu.	pályaudvar
J	joule	r.	rész
jan.	január	s	másodperc
jegyz.	jegyzet	s. k.	saját kezével
júl.	július	stb.	s a többi
jún.	június	sz.	szám(ú)
K	kelet	sz.	század
K	kelvin	szept.	szeptember
k.	kötet	szerk.	szerkesztette, szerkesztő(ség)
kb.	körülbelül	Szt.	szent
ker.	kerület	szül.	született
kg	kilogramm	t	tonna
kk.	következők (lapszám után)	t.	tisztelt
km	kilométer	tc.	törvénycikk
km ²	négyzetkilométer	ti.	tudniillik
K. m. f.	Kelt, mint fent	tvr.	törvényerejű rendelet
köv.	következő	u.	utca
krt.	körút	ua.	ugyanaz
l	liter	ui.	ugyanis
l.	lap	Ui.	utóirat
l.	lásd!	úm.	úgymint
m	méter	ún.	úgynevezett
m.	magyar	uo.	ugyanott
m.	megye	v.	vagy
M Ft	millió forint	V	volt
m ²	négyzetméter	vö.	vesd össze!
m ³	köbméter	vsz.	versszak
máj.	május	W	watt
márc.	március	X. Y.	az ismeretlen név pótlásául

A mozaikszók

283. A betűszókat, vagyis azokat a mozaikszókat, amelyek (nyelvünkben, esetleg már az átadó idegen nyelvben) valamely többszavas név elemeinek kezdőbetűiből alakultak, kétféleképpen írjuk.

a) A tulajdonnévi (főként többemű intézményneveket helyettesítő) magyar és idegen betűszóknak minden betűjét (a többjegyűeknek minden jegyét) nagybetűvel írjuk, mivel legtöbbször nagybetűvel kezdett szavakat képviselnek: *BKV* (= Budapesti Közlekedési Vállalat), *KGST* (= Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa), *MSZMP* (= Magyar Szocialista Munkáspárt), *NDK* (= Német Demokratikus Köztársaság), *ELTE* (= Eötvös Loránd Tudományegyetem), *KISZ* (= Kommunista Ifjúsági Szövetség), *TASZSZ* (= Tyelegrafnoje Agentsztvo Szovjetszkovo Szozuza), *UNESCO* (= United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) stb.

b) A közszoói betűszók csupa kisbetűből állnak, mivel kis kezdőbetűs szavakat helyettesítenek: *gmk* (= gazdasági munkaközösség), *tbc* (= tuberkulózis), *tmk* (= tervszerű megelőző karbantartás), *szb* (= szakszervezeti bizottság), *tsz* (= termelőszövetkezet), *tv* (= televízió), *vb* (= végrehajtó bizottság) stb.

A szaktudományok körében a többemű közszoói alakulatokat is csupa nagybetűvel írt betűszókkal szokás helyettesíteni: *CB* (= citizen band), *DNS* (= dezoxiribonukleinsav), *EKG* (= elektrokardiogram), *NE* (= nemzetközi egység), *PVC* [= poli(vinil-klorid)], *URH* (= ultrarövidhullám) stb.

Nem helytelenek az ilyen köznyelvi, nagybetűvel írt betűszók sem: *OTTKT* (= országos távlati tudományos kutatási terv), *TDK* (= tudományos diákkör) stb.

A közszoói betűszót alkotó betűk nevét néhány esetben már teljesen kiírjuk: *pévécé*, *tébécé*, *téesz*, *tévé* stb.

284. A szóösszevonásokat, vagyis azokat a mozaikszókat, amelyek rövid (vagy rövidített) szavakból, kisebb-nagyobb szórészletekből, esetleg részben kezdőbetűkből alakultak, kétféleképpen írjuk.

a) A tulajdonnévi (főként többemű intézményneveket helyettesítő) magyar és idegen szóösszevonásoknak az első betűjét általában nagy-, a többi betűjét kisbetűvel írjuk, tehát úgy, ahogyan a tulajdonneveket: *Aluterv* (= Alumíniumipari Tervező Vállalat), *Fényszöv* (= Budapesti Fényképész-szövetkezet), *Javszer* (= Fővárosi Javító-szerelő Vállalat), *Kermi* (= Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézet), *Vegyterv* (= Vegyiműveket Tervező Vállalat), *Ofotért* (= Optikai, Finommechanikai és Fotocikketek Értékesítő Vállalat), *Alitalia* (= al italiana), *Komszomol* (= Kommunizsityicseszki Szozuz Mologyozsi) stb.

Reklámcélokból stb. a nagybetűs írásmód is szokásos: *VEGYTERV*, *ALITALIA* stb.

b) A közszoói szóösszevonásokat (és az idegenből átvett ilyen alakulatokat) csupa kisbetűvel írjuk, tehát úgy, ahogyan a közszoókat: *belker* (= belkereskedelem), *gyes* (= gyermekgondozási segély), *kisker* (= kiskereskedelem), *kolhoz* (= kollektívnoje hozjajsztvo), *radar* (= radio detection and ranging), *szovhoz* (= szovjetszkoje hozjajsztvo), *telex* (= teletype exchange), *trafó* (= transzformátor) stb.

A tulajdonnévi szóösszevonásból köznevesült *közért* (= élelmiszerüzlet) szót kisbetűvel kezdjük.

285. A mozaikszóknak sem az alkotóelemei közé, sem a végére nem teszünk pontot: *HNF* (= Hazafias Népfőnt), *ENSZ* (= Egyesült Nemzetek Szervezete), *NATO* (= North Atlantic Treaty Organization), *LSD* (= lizergsav-dietil-amid), *tmk* (= tervszerű megelőző karbantartás), *Agrober* (= Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Tervező, Beruházási Vállalat), *Csemadok* (= Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete), *Komintern* (= Kommunista Internacionálé) stb.

286. A mozaikszókhöz a toldalékokat olyan formában fűzzük, amelyet kiejtett hangalakjuk kíván; tehát ennek alapján vesszük tekintetbe az illeszkedés és a hasonulás törvényeit, továbbá kiírjuk az esetleges előhangzót.

a) A betűszókhöz a toldalékokat kötőjellel kapcsoljuk: *a BKV-nál, a MÁV-ot, az ENSZ-szel; a tmk-ban, a tsz-szel, tbc-s, tv-zik* (v. *tévézik*), *DNS-sel*; stb. – A csupa nagybetűvel írt betűszók alapalakjukat melléknévképzős formájukban is megtartják: *ENSZ-beli, KISZ-es, MAFC-os, TDK-s* stb. – A csupa nagybetűvel írt tulajdonnévi betűszók végén toldalékoláskor írásban nem nyújtjuk az *a, e, o*-t: *az MTA-nak, az ELTE-n, az ETO-hoz* stb. (Vö. **29.**)

b) A szóösszevonásokhoz a toldalékot kötőjel nélkül kapcsoljuk: *a Fényszövnél, a Röltexszel, az Alitaliánál; gyesen (van), (a) trafója, kolhozban, telexszel, telexezünk*; stb. De értelemszerűen: *a Keravill-lal, az Elzett-től* stb. (Vö. **94.**) Hasonlóképpen a betűk nevével kiírt közsói betűszókhöz: *tébécés, tévézik* stb. – Ha a tulajdonnévi szóösszevonásokhoz melléknévképzőt kapcsolunk, a létrejött szót kisbetűvel kezdjük: *aluterves, fényszövbeli, komszomolista* stb. – A kisbetűs testű szóösszevonásokban megnyújtjuk a toldalékok előtt az *a, e, o*-t: *stukák, a Hungexpónál* stb.

287. A mozaikszókhöz az összetételi utótagokat a következőképpen kapcsoljuk:

a) A betűszókhöz és a tulajdonnévi szóösszevonásokhoz kötőjellel fűzzük az utótagokat: *MTI-hír, OTP-kölcsön, SZOT-üdüdő, UEFA-torna; szb-titkár, tsz-tag, tv-közvetítés; URH-adás, TDK-dolgozat; Áfor-kút, Fényszöv-laboratórium, Ofotért-üzlet, Alitalia-iroda*; stb.

b) A közsói szóösszevonásokkal az összetételi utótagokat egybeírjuk: *telexgép, trafóteker-cselés* stb. Hasonlóképpen: *tébécészakorvos, téesztag, tévéközvetítés* stb.

A mozaikszók alapformáinak és toldalékos alakjainak elválasztásáról a **232.** pont szól.

EGYÉB TUDNIVALÓK

A számok

288. A számokat írhatjuk betűkkel is, számjegyekkel is. Hogy mikor használunk betűírást, mikor számjegyírást, arra nincsenek határozott szabályok. A kialakult gyakorlat szerint inkább betűírást használunk egyrészt a folyamatos, főképpen irodalmi jellegű szövegben a rövid szóval kimondható számok lejegyzésekor: *öt, húsz, ezer, százezer, tízmillió* stb.; másrészt akkor, ha a szám toldalékos alakban, névutós szókapcsolatban vagy más szóval összetéve szerepel: *huszonötöt, ezernek, tízféle, hatvan után, harmadmagával, kéthetenként* stb. Számjegyírást használunk egyrészt a hosszabb szóval kimondható, nagyobb számok írásában: *388 személy részére, 65 téglát* stb.; másrészt az időpont, pénzösszeg, mérték, statisztikai adat és hasonló lejegyzésében: *du. 5 órakor, 3 Ft 50 f, 15 méter szövet* stb.

289. A számokat a következőképpen tagoljuk.

a) Ha a tőszámneveket betűvel írjuk, kétezerig minden szám nevét egybeírjuk; ezen felül csak a kerek ezreseket és a milliósokat; *tizennégy, nyolcszázkilencvenhat, ezerhétsházhetvenkettő, ötvenháromezer, hatvankétmillió* stb. – Kétezeren felül, ha az ezres után a szám még folytatódik, az összetett számnevet a hátulról számolt szokásos hármasszámcsoporthoz tagoljuk, és a csoportok közé kötőjelet teszünk: *háromezer-tizenhat, negyvenhét ezer-öttszázhatvanhárom, hétmillió-négyszázkilencven ezer-öttszázharminc* stb.

b) Ha a számokat számjeggyel írjuk, az öt- vagy ennél több jegyű számok írásában a számjegyeket a hátulról számított szokásos hármasszámcsoporthoz tagoljuk, s az egyes csoportokat közzel választjuk el egymástól: *1552, 5826, 9710; de: 20 611, 353 864, 5 602 164; stb.*

Ha öt vagy több számjegyű számokkal együtt négyjegyűeket is írunk egyazon oszlopba, ezeket is közzel tagoljuk:

21 126
4 210
12 305
9 258

290. A sorszámnevek után – ha számjegyekkel írjuk őket – pontot teszünk: *1. osztály, 3. sor, 1978. évi, a 10–12. oldalon* stb. A pontot a toldalékokat kapcsoló kötőjel előtt is megtartjuk: *3.-nak futott be, a 8.-ba jár, a 10.-kel, a Tutaj u. 4.-ben* stb. (A keltezés e tekintetben kivétel; vö. **296.**)

291. Ha a törtszámnevek tőszámnévi jelzője van, s a jelzett szó főnévi értékű, a kapcsolat két tagját különírjuk: *egy negyed, két harmad, harmincnyolc egész egy tized* stb. Ha azonban a tőszámnévi jelzős törtszámnév egészében jelzői szerepű, a két számnevet egybeírjuk: *az ország kétharmad része, háromnegyed óra múlva* stb.

Az órát jelölő kapcsolatokat is ezek szerint írjuk: *negyed kilenckor, fél tizenkettőig, háromnegyed négyre* stb.

A számjegyekkel írt tizedes törtek egész és tört értékei közé (köz nélkül) tizedesvesszőt teszünk: *3,16; 37,5; 20 611,413; stb.*

292. A számjegyeket túlnyomórészt arab számokkal írjuk: *25 mm, 38 tanuló, 365 nap, 2500 Ft* stb.

Római számokat következetesen csak néhány hagyományos esetben és csak sorszámnevek jelölésére használunk: *IV. Béla, II. Rákóczi Ferenc, VII. Gergely, XIX. kerület, NB I., XI. kongresszus* stb.

A római számok visszaszorulóban vannak. Mai alkalmazásuk pontos körét nem lehet meghatározni. Használatuk leginkább olyankor tanácsolható, ha az arab számokkal szemben megkülönböztető vagy tagoló szerepük lehet: *1983. IX. 12.; Petőfi u. 8. III. 2.; IV/3-as körzet*; stb. A szakmai szokások is tiszteletben tartandók: *X. agyideg, IV. ágyéki csigolya* stb. Egyébként egyaránt helyes: *3. kötet* v. *III. kötet*; *16. század* v. *XVI. század*; stb. Az általános iskolai osztályokat arab számmal szokás jelölni: *2. osztály, 4. a* v. *4/a osztály*; a középiskolai osztályokat pedig római számmal: *II. osztály, IV. A* v. *IV/A osztály*.

A keltezés

293. Az évszámot mindig arab számmal írjuk, s utána pontot teszünk; a hónap neve teljesen kiírható vagy rövidíthető, illetőleg jelölhető római számmal is, arab számmal is; a napot mindig arab számmal írjuk, s utána pontot teszünk.

1983. november 28. 1983. XI. 28.
1983. nov. 28. 1983. 11. 28.

Terjedőben van a pontok nélküli, kötőjelekkel tagolt forma is: *1983-11-28*

294. Pontot akkor teszünk az évszám (évszámcsoport) után, ha az utána következő hónapnévvel vagy időt jelölő egyéb szóval nincs birtokviszonyban:

1848. március 9.

1848. márciusban; de: *1848 márciusában* (vö. **295.**)

1848. áprilisi

1983. évi

1983–1984. v. 1983/1984. v. 1983–84. v. 1983/84. évi

19–20. század v. *XIX–XX. század*

1944. őszi; de: *1944 őszén* (vö. **295.**)

1945. március–áprilisban

1919. tavaszi–nyári

1918. október havában

1918. október folyamán; de: *1918 folyamán* (vö. **295.**)

1918. október végén; de: *1918 októberének végén* (vö. **295.**) stb.

295. Az évszámok után a következő esetekben nincs pont:

a) Ha az évszámot (évszámcsoportot) névutó vagy névutóból képzett melléknév követi, vagy ha az évszám (évszámcsoport) birtokos jelzője egy másik szónak, nem teszünk utána pontot:

1848 előtt

1526 augusztusában

1918 késő őszén

1848 előtti

1848 hősei

1848 első felében

1849 után

1849 mártírjai

1849 tavaszi hónapjai

1867 és 1896 között stb.

1918–1919 forradalmi stb.

1944/45 nehéz telén stb.

b) Nem teszünk pontot az évszám (évszámcsoport) után, ha a mondatban ez az alany: *1789 fordulópont az emberiség történelmében. 1941–1945 mérhetetlen károkat okozott népünknek.*

Elhagyható a pont a zárójelbe tett évszámok mellől is: *Az elmúlt év (1983) rendkívül aszályos volt.*

296. Az évet és a napot jelölő számjegyekhez a toldalékok pont nélkül, kötőjellel kapcsolódnak: *az 1838-i árvíz; Magyarország 1514-ben; 1848. márc. 15-én; április 4-ig vagy 4-éig; 12-től vagy 12-étől;* stb.

Az elseje, elsején, elsejéig stb. szóalakok számjegyes írása: *1-je, 1-jén, 1-jéig* stb. Az *elseji* v. *elsejei* szóalakok számjeggyel írva: *1-ji* v. *1-jei*.

297. Ha a napok sorszáma után névutó következik, a számok után a pontot (vagy a birtokos személyragot) ki kell tenni:

1983. december 20. és 31. között; de:

1983. december 20-a és 31-e között; vagy:

1983. december 10. óta; de:

1983. december 10-e óta stb.

Más esetek

298. Leveleket és más küldeményeket a posta címzésmintái szerint kell megcímezni:

Mátyás Antal	Kis János
Debrecen	Miskolc
Csapó u. 6–8. II. 10.	Pf. 20
4024	3500

A folyamatosan, egy sorba írt lakáscímeket, rendeltetési helyeket a következőképpen írjuk:

Budapest VII. kerület, Rákóczi út 28. II. em.

Budapest VII. ker., Rákóczi út 28/A II. em. 10/B

Budapest VII., Rákóczi út 28/A II. 10/B 1072

Szekszárd, Kadarka u. 4–6. 2700

299. Az *óra* és a *perc* szót folyó szövegben általában kiírjuk: *10 óra 25 perckor* stb. – Ha az időpontot számjegyekkel adjuk meg, az óra és a perc közé (szóköz nélkül) pontot teszünk: *10.35* stb. Ehhez a formához a toldalékokat kötőjellel kapcsoljuk: *10.35-kor, 10.35-ig, 10.35-ös* stb.